

ВІСНИК

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване
19 лютого 1997 року

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить
шість разів на рік

Засновник:
Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жилианська, 14

2/2012

© Конституційний Суд України, 2012

Редакційна рада

- А. Головін** — Голова Конституційного Суду України
(голова Редакційної ради)
- Ю. Баулін** — заступник Голови Конституційного Суду України,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
(заступник голови Редакційної ради)
- Ю. Барабаш** — проректор, завідувач кафедри конституційного права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
- І. Домбровський** — суддя Конституційного Суду України у відставці
- В. Кампо** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- М. Козюбра** — суддя Конституційного Суду України у відставці,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
- М. Костицький** — суддя Конституційного Суду України у відставці,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- П. Пацурківський** — декан юридичного факультету Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича,
доктор юридичних наук, професор
- А. Селіванов** — Постійний представник Верховної Ради України
у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України
- П. Стецюк** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- А. Стрижак** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- П. Ткачук** — суддя Конституційного Суду України у відставці,
кандидат юридичних наук
- С. Шевчук** — професор кафедри загальнонотеретичних
та державно-правових наук Національного університету
«Кієво-Могилянська академія», доктор юридичних наук,
член-кореспондент НАПрН України

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 1 липня 2010 р. № 1–05/5
«Вісник Конституційного Суду України» включено до переліку наукових фахових видань

Акти Конституційного Суду України

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) 7

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України 14

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України 25

Окрема думка судді Конституційного Суду України Лилака Д. Д.

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України 36

Окрема думка судді Конституційного Суду України

Маркуш М. А.

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин пер-

шої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України 46

**Окрема думка судді Конституційного Суду України
Стецюка П. Б.**

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України 56

**Окрема думка судді Конституційного Суду України
Шишкіна В. І.**

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України 60

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу 64

**Окрема думка судді Конституційного Суду України
Стрижака А. А.**

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу 71

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним зверненням громадянки Галкіної Зінаїди Григорівни щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (справа про заборону розірвання договорів інвестування житлового будівництва) 74

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 40, другого речення частини першої статті 45, частини четвертої статті 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 81

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статей 5, 6, 7, 8, 9, 10 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» 84

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Меньщикова Олександра Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень абзацу третього частини четвертої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у взаємозв'язку з положеннями абзацу першого частини першої, частини другої статті 40 цього закону 89

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Земмеля Володимира Михайловича щодо офіційного тлумачення положень статті 625 Цивільного кодексу України 91

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Макоїнкова Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, пунктів 4, 5 частини четвертої статті 328 Цивільного процесуального кодексу України, частини другої статті 388 Кримінально-процесуального кодексу України 93

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Ткаченка Сергія Олександровича

вча щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України	96

Теорія та практика конституційної юрисдикції

Бринцев В., Буравльов І. Засади діяльності органів прокуратури в контексті рішень Конституційного Суду України (<i>продовження</i>)	100
Шаптала Н. До питання про конституційно-правове регулювання державних символів України	110

З досвіду зарубіжної конституційної юстиції

Банашак Б. Права і свободи особи в контексті судової практики Конституційного Трибуналу Польщі та Верховного Суду Польщі	118
Гультай М. Інститут конституційної скарги в конституціях європейських держав	130

Зовнішні зв'язки Конституційного Суду України

Січень – березень 2012 року	140
Відомості про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру суддів Конституційного Суду України за 2011 рік	141
Наукові здобутки	150
Вітаємо ювілярів	151

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи)

м. К и ї в
18 січня 2012 року
№ 1-рп/2012

Справа № 1-4/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича — доповідача,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — Кодекс) в редакції Закону України «Про внесення змін до

статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України щодо ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи» від 8 квітня 2011 року № 3228–VI (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 42, ст. 430) (далі — Закон).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційні подання 47 та 50 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є твердження суб'єктів права на конституційні подання про неконституційність положень частин шостої, сьомої статті 218 Кодексу та Закону.

Заслухавши суддю-доповідача Винокурова С. М. та дослідивши матеріали справи, в тому числі позиції Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Генеральної прокуратури України, Державної податкової служби України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Служби безпеки України, Спілки адвокатів України, науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії внутрішніх справ, Національної академії прокуратури України, Національної академії Служби безпеки України, Національного університету державної податкової служби України, Національної школи суддів України, Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національного університету «Одеська юридична академія», Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 47 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину сьому статті 218 Кодексу, яка передбачає у разі зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником можливість визначення судом строку, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання.

Необхідність у зверненні до Конституційного Суду України автори клопотання обґрунтовують тим, що оспорюваними положеннями Кодексу звужено обсяг права обвинуваченого на захист, встановленого у частині другій статті 63 Конституції України, порушено право захищати в суді свої права і свободи та право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, передбачені частинами першою, п'ятою статті 55 Основного Закону України.

На думку народних депутатів України, частина сьома статті 218 Кодексу суперечить частинам другій, третій статті 22, статті 64 Конституції України, відповідно до яких: конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається

звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України; не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтями 55, 63 Основного Закону України.

2. Суб'єкт права на конституційне подання — 50 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон, яким внесено зміни до статті 218 Кодексу.

Необхідність у зверненні до Конституційного Суду України автори клопотання обґрунтовують тим, що Законом звужено обсяг конституційного права обвинуваченого на захист, встановленого у частині другій (у конституційному поданні — частині третій) статті 63 Конституції України, невід'ємним елементом якого є ознайомлення обвинуваченого з матеріалами справи без обмежень у часі.

На думку народних депутатів України, Законом порушено вимоги Основного Закону України, зокрема частини третьої статті 22, відповідно до якої при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, та частини першої статті 64, згідно з якою конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Як зазначено у конституційному поданні, порядок ознайомлення обвинуваченого з матеріалами кримінальної справи по-різному встановлено у Законі та у підпункті «б» пункту 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР зі змінами.

3. Конституційний Суд України Ухвалою від 21 грудня 2011 року № 53-уп/2011 об'єднав конституційні провадження у справах за вказаними поданнями в одне конституційне провадження.

4. Вирішуючи порушені в конституційних поданнях питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

4.1. Україна є правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (стаття 1, частини перша, друга статті 8 Основного Закону України).

Відповідно до частини другої статті 63 Конституції України обвинувачений має право на захист. Однією з основних засад судочинства є забезпечення обвинуваченому права на захист (пункт 6 частини третьої статті 129 Конституції України).

Згідно з пунктом 14 частини першої статті 92 Основного Закону України виключно законами України визначаються, зокрема, судочинство, організація і

діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, основи організації та діяльності адвокатури.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура (частина друга статті 59 Основного Закону України).

Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68 Конституції України).

4.2. Згідно з частиною першою статті 218 Кодексу слідчий, визнавши зібрані докази достатніми для складання обвинувального висновку і виконавши вимоги статті 217 Кодексу, зобов'язаний оголосити обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено і що він має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи як особисто, так і з допомогою захисника, а також може заявити клопотання про доповнення досудового слідства. Слідчий зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому право заявити клопотання про розгляд його справи в суді першої інстанції одноособово суддею чи колегіально судом у складі трьох осіб у випадках, передбачених законом.

У Законі частину шосту статті 218 Кодексу викладено в такій редакції: «Обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи в розумні строки». Цю статтю також доповнено частиною сьомою такого змісту: «У разі зволікання ознайомлення з матеріалами справи обвинуваченим чи його захисником слідчий за погодженням із прокурором або прокурор вносить до суду за місцем провадження слідства подання, яке суддя розглядає і своєю постановою може визначити строк, протягом якого обвинувачений і його захисник повинні ознайомитися з матеріалами справи та заявити клопотання. Після закінчення цього строку обвинувачений і його захисник вважаються ознайомленими з матеріалами справи. На постанову судді прокурором, обвинуваченим чи його захисником протягом трьох діб із дня її винесення може бути подана апеляція. Подання апеляції не зупиняє виконання постанови судді».

Виконання вимог частини першої статті 218 Кодексу стосовно оголошення слідчим обвинуваченому, що слідство в його справі закінчено і що він має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи, гарантує реалізацію конституційного права обвинуваченого на отримання інформації, зокрема щодо суті пред'явленого обвинувачення та стану розгляду справи, а також забезпечує обвинуваченому чи його захиснику можливість підготувати захист від пред'явленого обвинувачення.

Отже, право обвинуваченого на ознайомлення із матеріалами справи та право на отримання інформації про закінчення розслідування у кримінальній справі є складовими конституційного права на захист.

4.3. Ознайомлення обвинуваченого чи його захисника з матеріалами справи є елементом кримінального судочинства і його порядок відповідно до пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України визначається законами України. Відтак право на таке ознайомлення не є абсолютним.

Згідно з частиною шостою статті 218 Кодексу обвинуваченого і його захисника не можна обмежувати в часі, потрібному їм, щоб ознайомитися з усіма матеріалами справи в розумні строки. Конституційний Суд України вважає, що такі строки повинні визначатися в кожній справі залежно від обсягу матеріалів справи та їх складності, кількості обвинувачених, дій або бездіяльності (поведінки) обвинуваченого чи його захисника та незалежних від волі обвинуваченого чи його захисника чинників (наприклад, хвороби) тощо.

Ознайомлення обвинуваченого чи його захисника з матеріалами справи в межах розумних строків відповідає завданням кримінального судочинства, визначеним у статті 2 Кодексу: охороняти права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидко і повно розкривати злочини, викривати винних та забезпечувати правильне застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний. Це, з одного боку, забезпечує реалізацію прав і свобод людини і громадянина, а з іншого — вимагає від особи відповідальної поведінки, зумовленої законними потребами, інтересами інших осіб (зокрема, потерпілого) та суспільства в цілому.

У частині сьомій статті 218 Кодексу передбачено можливість встановлення строків для ознайомлення обвинуваченого чи його захисника з матеріалами справи незалежним та неупередженим судом, який виносить постанову, а також визначено, що на цю постанову суду може бути подана апеляція. У такий спосіб гарантуються права обвинуваченого на захист своїх прав і свобод судом та на апеляційне оскарження рішення суду (частина перша статті 55, пункт 8 частини третьої статті 129 Основного Закону України).

Конституційний Суд України вважає, що вимоги статті 218 Кодексу узгоджуються з практикою Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд) та з підпунктом «b» пункту 3 статті 6 Конвенції, відповідно до якого кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право мати час і можливість для підготовки свого захисту.

Так, Європейський суд неодноразово зазначав, що право на захист не є абсолютним, а за змістом статті 6 Конвенції прийнятними є лише вкрай необхідні заходи, які обмежують право на захист (рішення від 23 квітня 1997 року у справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів», від 25 вересня 2008 року у справі «Полуфакін і Чернишов проти Росії»).

Як зауважив Європейський суд, підпункт «b» пункту 3 статті 6 Конвенції гарантує обвинуваченому «мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту», а це означає, що така підготовка охоплює все, що є «необхідним» для підготовки розгляду справи судом. Крім того, можливість, доступні кожному, хто обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, мають включати ознайомлення — для цілей підготовки свого захисту — з результатами розслідувань, які проводилися протягом усього провадження у справі. Однак питання адекватності часу і можливостей, наданих обвинуваченому, слід вирішувати в контексті обставин кожної конкретної справи (рішення від 21 жовтня 2010 року у справі «Корнев і Карпенко проти України»). Так, у рішенні від 18 лютого 2010 року у справі «Гаважук проти України» Європейський суд визнав, що можливість обвинуваченого ознайомити-

ся з матеріалами справи протягом п'яти днів є достатнім часом у цій справі в розумінні підпункту «b» пункту 3 статті 6 Конвенції.

Наведене дає підстави вважати, що внесеними до статті 218 Кодексу змінами не звужено закріплене у частині другій статті 63 Конституції України право особи на захист, а встановлено порядок ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи в межах змісту та обсягу цього права, що не суперечить частині третій статті 22, частині першій статті 64 Основного Закону України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 67, 69, частиною першою статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України в редакції Закону України «Про внесення змін до статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України щодо ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи» від 8 квітня 2011 року № 3228-VI.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-рп/2012 dated January 18, 2012 in the case upon the constitutional petition of 47 People's Deputies of Ukraine and 50 People's Deputies of Ukraine concerning conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Articles 218.6, 218.7 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine (case concerning familiarising by the defendant and his or her defence counsel with the materials of criminal case)*

Subject of the right to constitutional petition — 47 People's Deputies of Ukraine and 50 People's Deputies of Ukraine — applied to the Constitutional Court of Ukraine with a petition to recognise as non-conforming with the Constitution of Ukraine (unconstitutional) Article 218.7 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine (hereinafter referred to as «the Code») which provided that in case of delay in familiarising by the defendant and the defence counsel with the materials of criminal case the possibility for the court to establish the terms during which the defendant and the

defence counsel should get acquainted with the materials of the case and to provide a petition, as well as to recognise as non-conforming with the Constitution of Ukraine (unconstitutional) the Law of Ukraine «On Introducing Amendments to Article 218 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine on familiarising by the defendant and the defence counsel with the materials of criminal case» No. 3228-VI dated April 8, 2011 (hereinafter referred to as «the Law») which amended to Article 218 of the Code.

Meeting the requirements of Article 218.1 of the Code of Ukraine in respect of announcement by the investigator to the accused person that the investigation in his or her case has been concluded and he or she has the right to get acquainted with all materials of the case ensures the implementation of the constitutional right of the defendant to be informed, in particular, concerning the merits of the accusation and state of the case, as well as provides the defendant and his or her defence counsel an opportunity to prepare defence against the indictment.

Thus, the right of the defendant to familiarise with the materials of the case and the right to obtain information regarding termination of investigation in a criminal case are the elements of the constitutional right to protection.

Familiarising by the defendant and his or her defence counsel with the materials of the case is an element of criminal proceedings, and its order pursuant to Article 92.1.14 of the Constitution of Ukraine is established by law. Thus, the right for such familiarising is not absolute.

Under Article 218.6 of the Code of Ukraine, the defendant and his or her defence counsel may not be limited in time in their need to get acquainted with all materials of the case within reasonable time. The Constitutional Court of Ukraine considers that such terms should be determined in each specific case depending on the volume of case materials and their complexity, the number of defendants, actions or omissions (behaviour) by the defendant or his or her defence counsel and factors that do not depend on the will of the defendant or his or her defence counsel, (for instance, disease) etc.

Familiarising by the defendant and his or her defence counsel with the materials of the case within the reasonable terms meets the objectives of the criminal justice as defined in Article 2 of the Code: to protect the rights and legitimate interests of individuals and legal entities who take part therein, and to quickly and fully detect crimes, find out those who are guilty and ensure correct application of law in a manner so that anyone who committed a crime would be liable and held accountable and no innocent was punished. On the one hand, this ensures the implementation of human and citizen's rights and freedoms, and on the other, it requires that an individual should display responsible behaviour due to the legitimate needs and interests of other individuals (including the victim) and the society as a whole.

Article 218.7 of the Code envisages an opportunity to establish terms for the defendant and his or her defence counsel to get acquainted with the materials of the case by an independent and impartial court, which makes a relevant ruling. It also determines that such ruling may be appealed. In this way the right of the defendant to defend his or her rights by the court and to appeal against court decisions is guaranteed (Articles 55.1, 129.3.8 of the Fundamental Law).

The Constitutional Court of Ukraine considers that the requirements of Article 218 of the Code are consistent with the case-law of the European Court of Human Rights

and sub-item «b» item 3 of Article 6 of the Convention under which everyone charged with a criminal offense has a right to have time and opportunity to prepare his or her defence.

The abovementioned gives grounds to conclude that amendments to Article 218 of the Code do not limit the individual's right to protection determined by Article 63 of the Constitution of Ukraine but set the order for the defendant and his or her defence counsel to familiarise with the materials of criminal case within the content and scope of this right, which does not contradict Articles 22.3, 64.1 of the Fundamental Law of Ukraine.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held to recognise as conforming to the Constitution of Ukraine (constitutional) the provisions of Articles 218.6, 218.7 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine in the wording of the Law of Ukraine «On Introducing Amendments to Article 218 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine regarding familiarising by the defendant and the defence counsel with the materials of criminal case» No. 3228-VI dated April 8, 2011.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради
Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень
частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34
Конституції України

м. К и ї в
20 січня 2012 року
№ 2-рп/2012

Справа № 1-9/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича — доповідача,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,

Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Жашківської районної ради Черкаської області.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Винокурова С. М., дослідивши матеріали справи, в тому числі позиції Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, Служби безпеки України, науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії прокуратури України, Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національного університету «Одеська юридична академія», Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Жашківська районна рада Черкаської області — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України в аспекті таких питань:

- що слід розуміти під інформацією про особисте і сімейне життя, зокрема, чи належить така інформація до конфіденційної інформації про особу;
- чи є збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу втручанням в її особисте і сімейне життя.

Потреба в офіційному тлумаченні вказаних положень Конституції України автор клопотання обґрунтовує наявністю практичної необхідності у їх з'ясуванні та офіційній інтерпретації з метою забезпечення конституційного порядку у сфері реалізації конституційних прав на інформацію та невтручання в особисте і сімейне життя людини, зокрема посадової особи.

2. Вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

Згідно з Конституцією України людина, її честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частини перша, друга статті 24); кожна людина має невід'ємне право на життя (частина перша статті 27); кожен має право на повагу до його гідності (частина перша статті 28); кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68); виключно законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; засади регулювання шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики (пункти 1, 6, 12 частини першої статті 92).

3. Відповідно до частин першої, другої статті 32 Основного Закону України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Зазначеним вимогам Конституції України кореспондують положення законодавства України, якими передбачено, що: збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (абзац другий частини першої статті 302 Цивільного кодексу України); поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (частина друга статті 14 Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI (далі — Закон № 2297); конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (частина друга статті 21 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII зі змінами (далі — Закон № 2657); розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності та-

кої згоди — лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (частина друга статті 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939–VI (далі — Закон № 2939)).

Таким чином, лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання права особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визначати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також право на збереження її у таємниці.

Конституційне та законодавче регулювання права на невтручання в особисте та сімейне життя узгоджується із міжнародно-правовими актами.

Так, у статті 12 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від такого втручання або таких посягань.

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року визначено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (стаття 8).

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року встановлено, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію (пункт 1 статті 17).

3.1. За Цивільним кодексом України зміст права на недоторканність особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері свого приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя (статті 270, 271, 301). Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав (частина третя статті 269 Цивільного кодексу України).

Особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування.

Сімейне життя — це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі України: кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя (час-

тина четверта статті 4); ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України (частина п'ята статті 5); регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (частина четверта статті 7) та інше.

Конституційний Суд України виходить з того, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб.

3.2. Інформацією про фізичну особу є відомості чи сукупність відомостей про таку особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована (частина перша статті 11 Закону № 2657).

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом (частина перша статті 20 Закону № 2657).

Відкритою є будь-яка інформація, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом (частина друга статті 20 Закону № 2657). Зокрема, відкритою є публічна інформація, крім випадків, встановлених законом, яка відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформації, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законом (частина перша статті 1 Закону № 2939).

Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (частини перша, друга статті 21 Закону № 2657).

До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження (частина друга статті 11 Закону № 2657). Конституційний Суд України в абзаці першому пункту 1 резолютивної частини Рішення від 30 жовтня 1997 року № 5-зп відніс до конфіденційної інформації про фізичну особу, крім вказаної, ще й відомості про її майновий стан та інші персональні дані.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що перелік даних про особу, які визнаються як конфіденційна інформація, не є вичерпним.

3.3. Вирішуючи питання щодо конфіденційності інформації про особу, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї, Конституційний Суд України виходить з такого, що належність інформації про фізичну особу до конфіденційної визначається в кожному конкретному випадку. Перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї особи, а й додаткові правові обтяження. Публічний характер як самих органів — суб'єктів владних повноважень, так і їх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції від 25 грудня 2008 року № 1165 (1998) (далі — Резолюція № 1165) вказала, що публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень тиску на приватність їхнього життя (пункт 6). Згідно із законодавством України не належать до інформації з обмеженим доступом, зокрема: декларації про доходи осіб та членів їхніх сімей, які претендують на зайняття чи займають виборну посаду в органах влади або обіймають посаду державного службовця, службовця органу місцевого самоврядування першої або другої категорії (частина шоста статті 6 Закону № 2939); персональні дані фізичної особи, яка претендує зайняти чи займає виборну посаду (у представницьких органах) або посаду державного службовця першої категорії, за винятком інформації, яка відповідно до закону визначена такою, що належить до інформації з обмеженим доступом (частина четверта статті 5 Закону № 2297); відомості про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб (пункт 5 частини четвертої статті 21 Закону № 2657).

Системний аналіз положень частин першої, другої статті 24, частини першої статті 32 Конституції України дає підстави Конституційному Суду України вважати, що реалізація права на недоторканність особистого і сімейного життя гарантується кожній особі незалежно від статі, політичних, майнових, соціальних, мовних чи інших ознак, а також статусу публічної особи, зокрема державного службовця, державного чи громадського діяча, який відіграє певну роль у політичній, економічній, соціальній, культурній або іншій сфері державного та суспільного життя.

Аналізуючи питання щодо поширення інформації про сімейне життя особи, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, Конституційний Суд України враховує, що така інформація зазвичай стосується не лише цієї особи, а й інших осіб, зокрема членів її сім'ї, яким Конституція України теж гарантує право на невтручання в їх особисте і сімейне життя, крім випадків, визначених законом. Тому поширення даних про таких фізичних осіб — членів сім'ї, що можуть стати відомими в результаті поширення інформації про саму посадову особу, крім випадків, визначених законом, може призвести до порушення їх конституційних прав, зашкодити гідності, честі, діловій репутації тощо. Застереження щодо недопущення порушення конституційних прав членів сімей посадових осіб Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010.

Таким чином, Конституційний Суд України, даючи офіційне тлумачення частин першої, другої статті 32 Конституції України, вважає, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) — це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за її згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

4. Згідно з частинами першою, другою статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір. Цим конституційним положенням відповідають приписи Цивільного кодексу України, якими встановлено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (абзац перший частини першої статті 302).

Таке конституційне та законодавче регулювання права особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується із Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, яким визначено, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (пункт 2 статті 19).

Однією з гарантій реалізації конституційних прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке згідно зі статтею 5 Закону № 2939 забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити.

Разом з тим відповідно до частини третьої статті 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Таке конституційне обмеження прав особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Таким чином, Конституцією України визначено вичерпний перелік підстав, за наявності яких законами України може передбачатися обмеження прав особи на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації, оскільки реалізація цих прав не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб (абзац другий статті 5 Закону № 2657), у тому числі й конституційне право особи на невтручання в її особисте і сімейне життя, встановлене частиною першою статті 32 Основного Закону України.

5. Положення частини першої статті 32 та частини третьої статті 34 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку і передбачають як недопустимість порушення права людини на недоторканність особистого та сімейного життя, так і реалізацію особою права на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації.

Парламентська Асамблея Ради Європи в Резолюції № 1165 зазначила, що право кожної людини на приватність і право на свободу вираження поглядів є основою демократичного суспільства; ці права не є абсолютними і не мають ієрархічного характеру, оскільки мають однакову цінність (пункт 11). Виходячи з цього право на приватність, закріплене у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, повинне захищати приватне життя особи не лише від втручання влади, а й від подібних дій з боку інших осіб чи інститутів, зокрема засобів масової інформації (пункт 12 Резолюції № 1165).

Положення частини другої статті 32 Основного Закону України передбачають вичерпні підстави можливого правомірного втручання в особисте та сімейне життя особи (в тому числі й тієї, яка займає посаду, пов'язану з функціями держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї). Такими підставами є: згода особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації стосовно неї, а також, у разі відсутності такої згоди, випадки, визначені законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Даючи офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 32 Конституції України у системному зв'язку з частиною другою статті 34 цієї Конституції, Конституційний Суд України дійшов висновку, що збирання, зберігання, використання та поширення державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 66, 67, 69, частиною першою статті 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України слід розуміти так:

— інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною;

— збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated January 20, 2012 No. 2-рп/2012 in the case upon the constitutional petition of Zhashkiv regional council of Cherkassy oblast concerning official interpretation of the provisions of Articles 32.1, 32.2, 34.2, 34.4 of the Constitution of Ukraine*

According to Articles 32.1, 32.2 of the Fundamental Law no one shall be subject to interference in his or her personal and family life, except in cases envisaged by the Constitution; collection, storage, use and dissemination of confidential information about a person without his or her consent shall not be permitted, except in cases determined by law, and only in the interests of national security, economic welfare and human rights. The mentioned requirements correspond with the provisions of legislation.

Under the Civil Code the content of the right to inviolability of private and family life as one of the types of individual non-property right consists in that an individual freely, at his or her own discretion defines his or her behaviour in the sphere of private life and possibility of familiarising with it by other persons and has a right to keep

in secrecy circumstances of his or her private life (Articles 270, 271, 301). An individual shall not refuse personal non-property rights and shall not be deprived of these rights (Article 269.3 of the Civil Code).

The Constitutional Court proceeds from the fact that it is impossible to define absolutely all types of behaviour of an individual in the sphere of private and family life since private and family rights are a part of natural human rights which are inexhaustible and are implemented in various and dynamic relations of property and non-property character, relationships, developments, events etc. The right to private and family life is a fundamental value necessary for full prosperity of an individual in a democratic society and is considered as a right of an individual to autonomous life independent from the state, bodies of local self-government, legal and natural persons.

Considering the issue regarding privacy of information about a person holding an office related to performance of authorities of state or bodies of local self-government and members of his or her family, the Constitutional Court proceeds from that attribution of information regarding an individual to the confidential information shall be defined in each specific case. Holding an office related to performance of authority of state or bodies of local self-government envisages not only guarantees of protection of rights of this person, but additional legal restrictions. The public character of both bodies — subjects of authority and their officials demands disclosure of certain information for formation of public opinion concerning trust in power and support of its authority in society.

The system analysis of the provisions of Articles 24.1, 24.2, 32.1 of the Constitution gives grounds for the Constitutional Court to consider that implementation of a right to inviolability of private and family life is guaranteed to every person regardless of sex, political, property, social, language or other characteristics, as well as the status of a public person, in particular civil servant, statesman or public figure who plays a certain role in political, economic, social, cultural or other sphere of state and social life.

Providing the official interpretation of Articles 32.1, 32.2 of the Constitution, the Constitutional Court considers that information regarding private and family life of an individual (personal data about him or her) is any information or a combination of data regarding an individual who is identified or may be specifically identified, in particular: nationality, education, marital status, religion, health, financial condition, address, date and place of birth, place of residence or staying etc., data on personal property and non-property relations of this person with other persons, specifically members of family, as well as information about events and occurrences which took place or take place in everyday, intimate, friendly, professional, business and other spheres of life of an individual except for information concerning performance of authority by a person who holds an office related to authorities of state or bodies of local self-government. Such information about an individual and members of his or her family is confidential and may be spread only upon their consent except cases provided by law and only in the interests of national security, economic welfare and human rights.

According to Articles 34.1, 34.2 of the Constitution everyone is guaranteed the right to freedom of thought and speech, and to the free expression of his or her views

and beliefs; everyone has the right to freely collect, store, use and disseminate information by oral, written or other means of his or her choice. These constitutional provisions correspond with the provisions of the Civil Code which determine that the natural person has a right to freely collect, use and disseminate information (paragraph 1 of Article 302.1).

At the same time according to Article 34.3 of the Constitution exercise of rights to free collection, use and dissemination of information may be restricted by law in the interests of national security, territorial indivisibility or public order, with the purpose of preventing disturbances or crimes, protecting the health of the population, the reputation or rights of other persons, preventing the publication of information received confidentially, or supporting the authority and impartiality of justice.

The Constitution defines an exhaustive list of reasons according to which laws may envisage restriction of rights to free associations, storage, use and dissemination of information since implementation of these rights shall not violate civil, political, economic, social, religious, ecological and other rights, freedoms and legal interests of other citizens, rights and interests of legal persons (paragraph 2 of Article 5 of the Law «On Information» dated October 2, 1992 No. 2657-XII), including the constitutional right of a person not to be interfered in his or her personal and family life provided by Article 32.1 of the Fundamental Law.

The provisions of Articles 32.1, 34.3 of the Constitution are in system connection and envisage both inadmissibility of violation of a right to inviolability of private and family life and implementation of a right to free collection, storage, use and dissemination of information.

The provisions of Article 32.2 of the Fundamental Law envisage exhaustive reasons of possible lawful interference into private and family life of an individual (including persons who hold an office related to performance of authorities of state or local self-government and members of his or her family). They are: consent of an individual to collection, store, use and spread confidential information regarding him or her, as well as in the event of absence of such consent, cases determined by law, and only in the interests of national security, economic welfare and human rights.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held that in terms of the constitutional petition the provisions of Articles 32.1, 32.2, 34.2, 34.3 of the Constitution shall be understood as reading that:

— information regarding private and family life of an individual shall be any information and/or data concerning relations of non-property and property character, circumstances, events, relations etc. related to an individual and members of his or her family except for information envisaged by law which concerns person holding an office related to performance of authorities of state and local self-government, administrative functions. Such information regarding an individual is confidential;

— collection, storage, use and dissemination of confidential information regarding an individual without his or her consent by the state, bodies of local self-government, legal and natural persons shall be interference in his or her private and family life. Such interference shall be allowed exclusively in cases provided by law and only in the interests of national security, economic welfare and human rights.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням правління
Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень
статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96,
пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої
статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4
Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9
Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку
з окремими положеннями Конституції України

м. Київ
25 січня 2012 року
№ 3-рп/2012

Справа № 1-11/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича — доповідача,
Стецюка Петра Богдановича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням
правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень
статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунк-
тів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Кон-
ституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України,

пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання правління Пенсійного фонду України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» є практична необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Конституції України, Бюджетного кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Сергійчука О. А. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, які висловили Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство фінансів України, Міністерство соціальної політики України, Вищий адміністративний суд України, науковці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання — правління Пенсійного фонду України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 1, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48, частини першої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116 Конституції України, а також положень статті 6, частини другої статті 19, частини другої статті 95, частини першої статті 117, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України у взаємозв'язку з положеннями пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті таких питань:

— чи повноважна держава встановлювати зміст та обсяг соціальних виплат залежно від її соціально-економічних можливостей;

— чи має право держава змінювати порядок і розміри існуючих соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України;

— чи є обов'язковими для застосування судами України нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, видані на виконання вимог Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні наведених положень Конституції України, Бюджетного кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України правління Пенсійного фонду України обґрунтовує неоднозначністю їх застосування судами загальної юрисдикції під час вирішення справ про визначення розмірів соціальних виплат.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з того, що Україна є соціальною, правовою державою,

в якій визнається і діє принцип верховенства права; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (статті 1, 3, частина перша статті 8, стаття 21, частини друга, третя статті 22, стаття 23, частина перша статті 24, частина перша статті 64 Основного Закону України).

2.1. Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві.

Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї.

Згідно з Конституцією України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (частина четверта статті 13), що є основою для реалізації соціальних прав громадян, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень. Відповідно до Основного Закону України «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» (стаття 48), «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» (частина третя статті 46). Положення цих статей Основного Закону України конкретизують конституційне визначення України як соціальної держави, що передбачає участь суспільства в утриманні тих осіб, які через непрацездатність або з інших незалежних від них причин не мають достатніх засобів для існування.

У Рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 Конституційний Суд України зазначив, що розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави.

Крім того, у Рішенні від 8 жовтня 2008 року № 20-рп/2008 у справі про страхові виплати Конституційний Суд України вказав, що види і розміри соціальних послуг та виплат потерпілим, які здійснюються і відшкодовуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних

захворювань України, встановлюються державою з урахуванням його фінансових можливостей.

Такий принцип закладений, зокрема, в Загальній декларації прав людини 1948 року, згідно з якою кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення та на здійснення необхідних для підтримання її гідності та для вільного розвитку її особистості прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави (стаття 22). Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року встановлює загальний обов'язок держав забезпечити здійснення прав, що передбачені цим пактом, у максимальних межах наявних ресурсів (пункт 1 статті 2).

Європейський суд з прав людини у рішенні від 9 жовтня 1979 року у справі «Ейрі проти Ірландії» також констатував, що здійснення соціально-економічних прав людини значною мірою залежить від становища в державах, особливо фінансового. Такі положення поширюються й на питання допустимості зменшення соціальних виплат, про що зазначено в рішенні цього суду у справі «Кйартан Асмундсон проти Ісландії» від 12 жовтня 2004 року.

Таким чином, соціальний захист державою осіб, які мають право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, охоплює комплекс заходів, які здійснює держава в межах її соціально-економічних можливостей.

2.2. У частині першій статті 8 Конституції України встановлено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

У Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 Конституційний Суд України зазначив, що верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею.

Частиною другою статті 46 Конституції України передбачено, що право на соціальний захист гарантується, у тому числі, загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

Конституційний Суд України виходить з того, що за рахунок бюджетних джерел забезпечується соціальний захист широких верств населення країни, серед яких особи, що отримують пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги. Це зобов'язує державу дотримуватися частин першої, третьої статті 95 Основного Закону України, згідно з якими бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадя-

нами і територіальними громадами; держава прагне до збалансованості бюджету України.

У Рішенні від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008 у справі про збалансованість бюджету Конституційний Суд України зазначив, що положення частини третьої статті 95 Конституції України стосовно прагнення держави до збалансованості бюджету України у системному зв'язку з положеннями частини другої цієї статті, статті 46 Конституції України треба розуміти як намагання держави при визначенні законом про Державний бюджет України доходів і видатків та прийнятті законів, інших нормативно-правових актів, які можуть вплинути на доходну і видаткову частини бюджету, дотримуватися рівномірного співвідношення між ними та її обов'язок на засадах справедливого, неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами враховувати загальносуспільні потреби, необхідність забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя.

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, викладеної в Рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011, передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Крім того, такі заходи можуть бути обумовлені необхідністю запобігання чи усунення реальних загроз економічній безпеці України, що згідно з частиною першою статті 17 Конституції України є найважливішою функцією держави.

Отже, зміна механізму нарахування соціальних виплат та допомоги повинна відбуватися відповідно до критеріїв пропорційності та справедливості і є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів власне сутність змісту права на соціальний захист.

Таким чином, в аспекті конституційного подання положення статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України в системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22 та статей 46, 48 Основного Закону України треба розуміти так, що однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги — принципам пропорційності і справедливості.

3. Згідно з частиною першою статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, з яким кореспондується обов'язок держави щодо його забезпечення. Реалізація цього обов'язку здійснюється органами державної влади відповідно до їх повноважень.

У Конституції України закріплено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі,

в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19).

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, який розробляє проект закону про Державний бюджет України на наступний рік і подає його до Верховної Ради України, забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, звітує перед Верховною Радою України про його виконання (частина друга статті 96, частина перша статті 97, частина перша статті 113, пункт 6 статті 116 Основного Закону України). Ефективне здійснення Кабінетом Міністрів України цих повноважень є основою для вжиття ним заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, проведення політики у сфері соціального захисту, фінансової та податкової політики (пункти 2, 3 статті 116 Конституції України).

Така політика базується на передбачених у законодавстві державних соціальних стандартах та державних соціальних гарантіях. Згідно з Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» державні соціальні стандарти — це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; державні соціальні гарантії — це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами (абзаци другий, третій статті 1).

Таким чином, державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії можуть бути визначені як законами України, так і іншими нормативно-правовими актами, зокрема актами Кабінету Міністрів України.

У Рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 Конституційний Суд України також зауважив, що невід'ємною складовою правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення є визначення правового механізму та державних органів, на які покладається обов'язок виконання соціальної політики держави у цій сфері.

Конституційний Суд України виходить з того, що надання Верховною Радою України права Кабінету Міністрів України встановлювати у випадках, передбачених законом, порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, пов'язується з його функціями, визначеними в пунктах 2, 3 статті 116 Конституції України. Отже, Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України.

Таким чином, в аспекті конституційного подання положення частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116 Конституції України треба розуміти так, що повноваження Кабінету Міністрів України щодо розробки проекту закону про Державний бюджет України та забезпечення виконання відповідного закону пов'язані з його функціями, в тому числі щодо реалізації політики у сфері соціального захисту та в інших сферах. Кабінет Міністрів України регулює порядок та

розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України.

4. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6 Конституції України).

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в Рішенні від 24 червня 1999 року № 6-рп/99 у справі про фінансування судів, метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову є розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади.

Крім того, у Рішенні від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008 Конституційний Суд України наголосив, що неухильне додержання органами законодавчої, виконавчої та судової влади Конституції та законів України забезпечує реалізацію принципу поділу влади і є запорукою їх єдності, важливою передумовою стабільності, підтримання громадського миру і злагоди в державі.

Відповідно до конституційних повноважень Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні виключно законами України закріплює права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення, а також встановлює, що виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків (пункти 1, 6 частини першої статті 92, частина друга статті 95 Конституції України).

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених статтями 85, 87 Конституції України, у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України, в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання (частина друга, третя статті 113, частина перша статті 117 Основного Закону України). Отже, Кабінет Міністрів України видає нормативно-правові акти у сфері соціального захисту, керуючись, зокрема, законами України, якими він на це уповноважується.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами; делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються; юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції; судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону (частина перша, друга, третя статті 124, частина перша статті 129 Конституції України).

Конституційні принципи правової держави та верховенства права, а також визнання найвищої юридичної сили Конституції України, норми якої є нормами прямої дії (статті 1, 8 Основного Закону України), зобов'язують суди під час розгляду справ керуватися основними засадами судочинства, передбаченими частиною третьою статті 129 Конституції України, іншими засадами судочинства в судах окремих судових юрисдикцій, якщо вони визначені законом (частина чет-

верта статті 129 Основного Закону України). Зокрема, діяльність судів адміністративної юрисдикції під час розгляду справ, що виникають із спорів про соціальний захист окремих категорій громадян, здійснюється відповідно до такої засади судочинства, як законність, за якою суд вирішує справи згідно з Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та застосовує інші нормативно-правові акти (пункти 1, 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України).

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, якими регулюються бюджетні відносини, зокрема питання соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України, є складовою бюджетного законодавства відповідно до пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України. Отже, суди загальної юрисдикції України під час вирішення справ щодо соціального захисту прав громадян повинні застосовувати нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, прийняті на підставі і на виконання Бюджетного кодексу України, інших законів України, в тому числі закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Таким чином, в аспекті конституційного подання положення частини другої статті 95, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України та пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з положеннями статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 117 Конституції України треба розуміти так, що суди під час вирішення справ про соціальний захист громадян керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України, в тому числі нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, виданих у межах його компетенції, на основі і на виконання Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48 Основного Закону України треба розуміти так, що однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути

до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги — принципам пропорційності і справедливості.

2. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116 Конституції України треба розуміти так, що повноваження Кабінету Міністрів України щодо розробки проекту закону про Державний бюджет України та забезпечення виконання відповідного закону пов'язані з його функціями, в тому числі щодо реалізації політики у сфері соціального захисту та в інших сферах. Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України.

3. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 95, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України та пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з положеннями статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 117 Конституції України треба розуміти так, що суди під час вирішення справ про соціальний захист громадян керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, в тому числі нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, виданих у межах його компетенції, на основі і на виконання Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated January 25, 2012 No. 3-рп/2012 in the case upon the constitutional petition of the Board of the Pension Fund of Ukraine concerning official interpretation of the provisions of Articles 1, 95.1, 95.2, 95.3, 96.2, 116.2, 116.3, 116.6, 124.2, 129.1 of the Constitution, 4.1.5 of the Budget Code of Ukraine, 9.1.2 of the Code of Administrative Proceedings of Ukraine in system connection with some provisions of the Constitution*

Ukraine as a social state recognises the human being as the highest social value, distributes the public wealth according to the principle of social justice and takes care of consolidation of public consent in society.

The main objective of the social state is creation of conditions for implementation of social, cultural and economic human rights, facilitation to independence and responsibility of every person for his or her actions, provision of social assistance for those citizens who have no possibility to provide a sufficient level of life for themselves and their families due to circumstances beyond their control.

In its Decision dated December 26, 2011 No. 20-rp/2011 the Constitutional Court mentioned that the scale of social benefits depends on social economic capabilities of state.

The state social protection of people who have a right to such provision in cases of complete, partial or temporary disability, loss of a family bread-winner, unemployment due to circumstances beyond their control and also in old age and in other cases established by law includes a set of measures which the state realises within the limits of its social economic capabilities.

The Constitutional Court proceeds from the fact that the social protection of great sections of the population of the country, including people who receive pensions and other types of social benefits and assistance, is provided at the expense of the budget costs. This obliges the state to abide by Articles 95.1, 95.3 of the Fundamental Law according to which the budgetary system of Ukraine is built on the principles of just and impartial distribution of social wealth among citizens and territorial communities; the state aspires to a balanced budget of Ukraine.

Pursuant to the legal position of the Constitutional Court stated in its Decision dated December 26, 2011 No. 20-rp/2011 the social economic rights envisaged by laws are not absolute. Mechanism of implementation of these rights may be changed by state, in particular, due to inability of their financial provision by means of proportional distribution of funds with a purpose of preserving the balance of interests of the entire society. Moreover, these measures may be conditioned by a necessity to prevent or eliminate real threats to economic security of Ukraine, which is the most important function of the state under Article 17.1.

Change of a mechanism of calculation of social benefits and assistance shall be carried out pursuant to the criteria of proportionality and justice and is constitutionally admissible to the extent which puts in question the very essence of the content of the right to social protection.

Vesting the Cabinet of Ministers of Ukraine by the Verkhovna Rada of Ukraine with a right to establish the order and scale of social benefits and assistance which is financed at the expense of the State Budget of Ukraine in cases provided by law relates to its functions envisaged in Articles 116.2, 116.3 of the Constitution. Thus, the Cabinet of Ministers of Ukraine regulates the order and scale of social benefits and assistance which are financed at the expense of the State Budget of Ukraine according to the Constitution and laws.

The constitutional principles of the law-based state and the rule of law, as well as recognition of the highest legal force of the Constitution which norms have direct effect (Articles 1, 8 of the Fundamental Law) oblige courts when considering cases to

be guided by the main principles of judicial proceedings envisaged by Article 129.3 of the Constitution, other principles of proceedings in courts of specific jurisdiction in case they are determined by law (Article 129.4 of the Fundamental Law). In particular, activities of courts of administrative jurisdiction when considering cases concerning litigations on social protection of certain categories of citizens shall be carried out pursuant to such principle of judicial proceedings as legality according to which the court decides cases in accordance with the Constitution and laws of Ukraine, as well as international treaties agreed to be binding by the Verkhovna Rada of Ukraine and applies other regulatory legal acts (Articles 9.1.1, 9.1.2 of the Code of Administrative Proceedings).

Legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine which regulate budgetary relations, in particular issues of social protection at the expense of the State Budget of Ukraine, are the part of the budgetary legislation according to Article 4.1.5 of the Budget Code. Hence, courts of general jurisdiction of Ukraine when considering cases on social protection of rights of citizens shall apply legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted on the grounds and in pursuance of the Budget Code, other laws, including the law on the State Budget of Ukraine for a relevant year.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held:

1. In terms of the constitutional petition the provisions of Articles 1, 95.1, 95.2, 95.3 of the Constitution in the system connection with the provisions of Articles 3, 17.1, 22.3, 46, 48 of the Fundamental Law shall be understood as reading that one of the characteristics of Ukraine as a social state is provision of public needs in the sphere of social protection at the expense of the State Budget of Ukraine proceeding from financial capabilities of state which is obliged to distribute justly and impartially social wealth among citizens and territorial communities and to aspire to balance the budget of Ukraine. At the same time the level of state guarantees of the right to social protection shall meet the Constitution, and the aim and means of change of mechanism of social benefits and assistance calculation — the principles of proportionality and justice.

2. In terms of the constitutional petition the provisions of Articles 96.2, 116.2, 116.3, 116.6 of the Constitution shall be understood as reading that the authorities of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding drafting the law of the State Budget of Ukraine and ensuring the execution of a relevant law are related with its functions, including those related to implementation of the policy in the sphere of social protection and in other spheres. The Cabinet of Ministers of Ukraine regulates the order and the scope of social benefits and assistance which are financed at the expense of the State Budget of Ukraine pursuant to the Constitution and laws.

3. In terms of the constitutional petition the provisions of Articles 95.2, 124.2, 129.1 of the Constitution, Article 4.1.5 of the Budget Code of Ukraine and Article 9.1.2 of the Code of Administrative Proceedings in the system connection with the provisions of Articles 6, 19.2, 117.1 of the Constitution shall be understood as reading that courts when considering cases on social protection of citizens are guided, in

particular, by the principle of legality. This principle assumes application of laws by courts, as well as legal acts of respective state bodies adopted on the grounds, within the limits of authority and in the manner envisaged by the Constitution and laws, including legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted within the limits of its authority, on the grounds and in pursuance of the Budget Code, the law on the State Budget of Ukraine for a relevant year and other laws.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Лилака Д. Д.
стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі
за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України
щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої,
третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116,
частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України,
пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2
частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України
в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України

Конституційний Суд України у Рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 (далі — Рішення) дав офіційне тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України.

Не погоджуючись із Рішенням, відповідно до статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за необхідне висловити окрему думку щодо його суті і змісту.

І. Щодо суті конституційного подання і змісту Рішення

Суб'єкт права на конституційне подання просив Конституційний Суд України дати офіційне тлумачення таких положень Конституції та законів України:

«1) статті 1 та частин першої, третьої статті 95 Основного Закону України в контексті статті 3, частини третьої статті 22, частини першої статті 17, статей 46, 48 Конституції України щодо конституційної характеристики держави як соціальної в аспекті питань:

— чи повинна держава в особі органів державної влади визначати та здійснювати політику у сфері соціального захисту населення, в тому числі встановлювати зміст та обсяг державних гарантій права на соціальний захист, виходячи з наявних фінансових ресурсів Державного бюджету України?»

— чи повинна держава в особі органів державної влади при визначенні та здійсненні політики у сфері соціального захисту населення забезпечити функціонування бюджетної системи на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами, а також прагнути до збалансованості бюджету України?

— чи може вважатися правомірним коригування державою в особі органів державної влади існуючих соціальних виплат, допомог, пільг, компенсацій та гарантій у бік зменшення, зокрема, в разі виникнення загроз економічній безпеці України, зокрема, кризових явищ у системі соціального захисту?

2) частини другої статті 96 та пунктів 2, 3, 6 статті 116 Конституції України стосовно питання чи узгоджується з компетенцією Кабінету Міністрів України щодо розробки та подання до Верховної Ради України проекту закону про Державний бюджет України та його виконання, а також із вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, забезпечення проведення фінансової, податкової політики, політики у сфері соціального захисту визначення Урядом конкретних розмірів виплат, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України?

3) частини другої статті 95, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України та пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України у системному зв'язку з положеннями статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 117 Конституції України в аспекті таких питань:

— чи означає положення частини другої статті 124 Конституції України, згідно з яким юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, право судів своїми рішеннями змінювати видаткову частину Державного бюджету України?

— чи є обов'язковими до застосування судами при вирішенні справ про визначення розмірів соціальних виплат нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, видані на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією України, Бюджетним кодексом України, законом про Державний бюджет України та іншими законами України?»

Конституційне провадження у справі відкрито в повному обсязі порушених у конституційному поданні питань.

Натомість, розглядаючи справу, Конституційний Суд України обмежився аналізом тільки трьох питань, а саме:

— чи повноважна держава встановлювати зміст та обсяг соціальних виплат залежно від її соціально-економічних можливостей;

— чи має право держава змінювати порядок і розміри існуючих соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України;

— чи є обов'язковими для застосування судами України нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, видані на виконання вимог Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

Таким чином, без відповіді залишилися інші питання, порушені у конституційному поданні.

II. Щодо викладення змісту мотивувальної частини Рішення

В абзацах четвертому, п'ятому підпункту 2.1 пункту 2, другому, шостому, сьомому підпункту 2.2 пункту 2, шостому пункту 3, другому, третьому пункту 4 для обґрунтування Рішення Конституційний Суд України посилається на свої рішення і висловлені в них правові позиції, але без вказівки на конкретне їх місце в мотивувальній чи резолютивній частині зазначених рішень.

Такий виклад тексту Рішення не відповідає ustalеній практиці Конституційного Суду України і ускладнює його застосування.

Особливу увагу на це застереження слід звернути й тому, що Рішення — акт офіційного тлумачення і за своєю правовою природою є невід'ємною частиною роз'яснених положень Конституції і законів України.

III. Щодо суті Рішення

1. Стосовно питання, чи є обов'язковими для застосування судами України нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, видані на виконання вимог Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України, в аспекті положень частини другої статті 95, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України і у системному зв'язку з положеннями статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 117 Основного Закону України Конституційний Суд України повинен був припинити конституційне провадження, оскільки це питання стосується правозастосування, а не тлумачення Конституції і законів України, що не належить до повноважень Конституційного Суду України. Правова позиція щодо цього викладена в Ухвалі Конституційного Суду України від 31 березня 2010 року № 15-у/2010, згідно з якою «офіційне тлумачення і застосування правових норм є різними видами юридичної діяльності. Офіційним тлумаченням вважається діяльність компетентного органу державної влади щодо з'ясування і роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої в нормі права (усвідомлення та роз'яснення смислу норм права з метою найбільш правильної їх реалізації). Правозастосовна діяльність полягає в індивідуалізації правових норм щодо конкретних суб'єктів і конкретних випадків, тобто в установленні фактичних обставин справи і підборі правових норм, які відповідають цим обставинам. Пошук та аналіз таких норм з метою їх застосування до конкретного випадку є складовою правозастосування. Надання консультацій чи роз'яснень з цього приводу не належить до повноважень Конституційного Суду України» (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини).

Така практика Конституційного Суду України була послідовною.

Крім того, слід звернути увагу на те, що відповідь на зазначене питання міститься в Основному Законі України. Згідно з частиною першою статті 117 Конституції України Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Обов'язковість до виконання вказаних актів (не тільки нормативно-правового, а й ненормативного (індивідуального) характеру) означає, що вони повинні виконуватися і в правоза-

стосовній практиці, в тому числі й при здійсненні суддями правосуддя в будь-яких формах судочинства (цивільного, кримінального, адміністративного, господарського, конституційного).

Правозастосування як особлива форма реалізації права та його правила є інститутом теорії права і повинні покладатися в основу правозастосовної діяльності, зокрема, судів.

2. Роз'яснюючи питання, чи повноважна держава встановлювати зміст та обсяг соціальних виплат залежно від її соціально-економічних можливостей, в аспекті положень статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48 Основного Закону України, Конституційний Суд України зазначив, що «однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги — принципам пропорційності і справедливості» (пункт 1 резолютивної частини Рішення).

Відповідаючи на зазначене питання, слід було виходити з того, що відповідно до пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод повинні визначатися виключно законами України. При визначенні прав людини і громадянина в законі розкривається насамперед їх зміст і, як правило, обсяг.

Конституційний Суд України дав визначення змісту і обсягу прав людини і громадянина. На його думку, у традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини — це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними (абзац четвертий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005). У іншому Рішенні від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 Конституційний Суд України зазначив аналогічну правову позицію: що зміст прав і свобод людини — це умови і засоби, які визначають матеріальні та духовні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування і розвитку, а обсяг прав людини — це кількісні показники відповідних можливостей, які характеризують його множинність, величину, інтенсивність і ступінь прояву та виражені у певних одиницях виміру. Звуження змісту прав і свобод означає зменшення ознак, змістовних характеристик можливостей людини, які відображаються відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права. Звуження обсягу прав і свобод — це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод, тобто

їх кількісної характеристики (абзаци п'ятий, шостий пункту 4 мотивувальної частини).

Отже, визначений законом зміст і обсяг прав і свобод людини і громадянина не повинен, по-перше, бути змінений чи скасований правовими актами Кабінету Міністрів України, які за своєю юридичною силою є підзаконними правовими актами, мають видаватися виключно на підставі і на виконання тільки Конституції України, законів України та актів Президента України (частина третя статті 113 Конституції України), і по-друге, — при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається їх звуження (частина третя статті 22 Конституції України).

Обґрунтовуючи можливість зміни державою механізму реалізації передбачених законами соціально-економічних прав, Конституційний Суд України вважає, що підставою для цього є «неможливість їх фінансового забезпечення» та необхідність «запобігання чи усунення реальних загроз економічній безпеці України». Тому, на думку Конституційного Суду України, зміна механізму нарахування соціальних виплат та допомоги є «конституційно допустимою» (абзаци сьомий, восьмий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення).

Проте такі висновки не узгоджуються із засадничими положеннями Основного Закону України, насамперед, з його статтею 21, згідно з якою права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Отже, Конституція України не допускає порушення прав і свобод людини, в тому числі і права на соціальний захист, закріпленого у її статті 46 і віднесеного до основоположних прав і свобод (абзац другий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009). Слід звернути особливу увагу, що конституційне право на соціальний захист відповідно до статті 64 Основного Закону України може бути обмежене тільки в умовах воєнного або надзвичайного стану (пункт 31 частини першої статті 85, пункт 19 частини першої статті 92, пункти 20, 21 частини першої статті 106 Конституції України) і обов'язково із зазначенням строку дії обмежень. Таким чином, обмеження права на соціальний захист з таких підстав як неможливість його фінансового забезпечення і необхідність запобігання чи усунення реальних загроз економічній безпеці України не є «конституційно допустимим».

Також помилковим є обґрунтування такої позиції Конституційного Суду України посиланням на міжнародно-правові акти і практику Європейського суду з прав людини, оскільки ратифіковані Україною і чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України (частина перша статті 9 Конституції України) і в разі їх невідповідності Основному Закону України можуть бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (частина перша статті 151 Конституції України). Це означає, що Конституція України має найвищу юридичну силу не тільки щодо законів та інших правових актів України, а й щодо її міжнародних договорів. Підтвердженням цього висновку є також положення частини другої статті 9 Конституції України, згідно з якими укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Для прикладу можна привести Висновок Конституційного Суду України у справі про Римський Статут від 11 лип-

ня 2001 року № 3-в/2001, яким частково визнано таким, що не відповідає Конституції України, Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000 року і внесений до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість (пункт 1 резолютивної частини).

Принцип верховенства Конституції України над міжнародними договорами України підкріплений практикою Конституційного Суду України. Зокрема, у Рішенні від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009 Конституційний Суд України висловив правову позицію, що «Оспорюваними нормами Закону (Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», примітка автора) конституційне право на соціальний захист поставлене в залежність від факту укладення Україною з відповідною державою міжнародного договору з питань пенсійного забезпечення. Таким чином держава, всупереч конституційним гарантіям соціального захисту для всіх осіб, що мають право на отримання пенсії у старості, на законодавчому рівні позбавила цього права пенсіонерів у тих випадках, коли вони обрали постійним місцем проживання країну, з якою не укладено відповідного договору. Виходячи із правової, соціальної природи пенсій право громадянина на одержання призначеної йому пенсії не може пов'язуватися з такою умовою, як постійне проживання в Україні; держава відповідно до конституційних принципів зобов'язана гарантувати це право незалежно від того, де проживає особа, якій призначена пенсія, — в Україні чи за її межами.

З наведених підстав положення пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону щодо припинення виплати пенсії пенсіонерам на час постійного проживання (перебування) за кордоном у разі, якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародний договір, суперечать приписам Конституції України стосовно утвердження і забезпечення прав і свобод людини, неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод, рівності конституційних прав громадян незалежно від місця проживання, гарантування піклування та захисту громадянам України, які перебувають за її межами, права на соціальний захист у старості (стаття 3, частини перша, друга статті 24, частина третя статті 25, частина перша статті 46, частина перша статті 64 Основного Закону України)» (абзаци перший, другий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

3. На питання, чи має право держава змінювати порядок і розміри існуючих соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, у пункті 2 резолютивної частини Рішення міститься ствердна відповідь такого змісту: «Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України».

Фактично під «регулюванням» слід розуміти визначення порядку і розмірів соціальних виплат та допомоги. Проте таких повноважень Кабінету Міністрів України Конституція України не надає і вони не впливають з його функції щодо реалізації політики у сфері соціального захисту. Кабінет Міністрів України як орган виконавчої влади повинен реалізовувати (виконувати) те, що визначено законодавчою владою в Конституції і законах України, а не змінювати їх. Стосовно са-

ме такого статусу Кабінету Міністрів України у правовому регулюванні суспільних відносин соціального захисту Конституційний Суд України висловив правову позицію у Рішенні від 8 вересня 2009 року № 19-рп/2009, згідно з якою «Кабінет Міністрів України повноважний вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, забезпечувати проведення політики, зокрема, у сфері соціального захисту (пункти 2, 3 статті 116 Основного Закону України). Зазначене свідчить, що Кабінет Міністрів України не наділений повноваженнями щодо встановлення розмірів пенсій» (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

У Рішенні Конституційний Суд України зазначає, що Кабінет Міністрів України може регулювати порядок та розміри соціальних виплат та допомоги на підставі наданого йому Верховною Радою України права встановлювати у випадках, передбачених законом, порядок та розміри соціальних виплат та допомоги (абзац сьомий пункту 3 мотивувальної частини).

Слід зауважити, що до повноважень Верховної Ради України, визначених у статті 85 Конституції України, не належить надання Кабінету Міністрів України будь-яких прав. Згідно з Основним Законом України органи державної виконавчої влади, зокрема Кабінет Міністрів України як вищий орган у їх системі, наділяються не правами, а повноваженнями (статті 6, 19, 115, 116, 120). Зокрема, згідно з пунктом 10 статті 116 Конституції України повноваження Кабінету Міністрів України можуть визначатися тільки Конституцією та законами України, а не Верховною Радою України.

IV. Щодо практики Конституційного Суду України з питань соціального захисту людини і громадянина

При ухваленні Рішення Конституційний Суд України не врахував правові позиції, висловлені у попередніх його рішеннях, що безпосередньо стосуються порушеного у конституційному поданні питання щодо прав і свобод людини і громадянина:

1) «оскільки для значної кількості громадян України пільги, компенсації і гарантії, право на які передбачене чинним законодавством, є додатком до основних джерел існування, необхідною складовою конституційного права на забезпечення життєвого рівня (стаття 48 Конституції України), який принаймні не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом (частина третя статті 46 Конституції України), то звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається. Зупинення його дії можливе за умови введення відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 та пункту 19 статті 92 Конституції України надзвичайного стану (стаття 64 Конституції України)» (абзац четвертий пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій);

2) «Зупинення пільг, компенсацій і гарантій для військовослужбовців та працівників правоохоронних органів без відповідної матеріальної компенсації є порушенням гарантованого державою права на їх соціальний захист та членів їхніх сімей» (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 17 берез-

ня 2004 року № 7-рп/2004 у справі про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів);

3) «норми про матеріальне і побутове забезпечення суддів, їх соціальний захист, встановлені статтями 44, 45 Закону України «Про статус суддів», не можуть бути скасовані чи знижені без відповідної компенсації. Надання суддям передбачених цим Законом пільг, компенсацій і гарантій не може ставитися у залежність від грошових доходів суддів та від бюджетного фінансування» (абзац другий пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004 у справі про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій);

4) «Право на пенсійне забезпечення є складовою конституційного права на соціальний захист. Згідно зі статтею 46 Конституції України це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав проблему, пов'язану з реалізацією права на соціальний захист, неприпустимістю обмеження конституційного права громадян на достатній життєвий рівень, і сформулював правову позицію, згідно з якою Конституція та закони України виокремлюють певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави. До них, зокрема, належать громадяни, яким пенсія призначається за спеціальними законами. У рішеннях Конституційного Суду України зазначалося, що пільги, компенсації, гарантії є видом соціальної допомоги і необхідною складовою конституційного права на достатній життєвий рівень, тому звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається» (абзаци перший, чотирнадцятий пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання);

5) «Конституційний Суд України неодноразово розглядав проблему, пов'язану з реалізацією права на соціальний захист, неприпустимістю обмеження конституційного права громадян на достатній життєвий рівень, і сформулював правову позицію, згідно з якою Конституція та закони України виокремлюють певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави. До них, зокрема, належать громадяни, яким пенсія призначається за спеціальними законами. У рішеннях Конституційного Суду України підкреслюється, що пільги, компенсації, гарантії є видом соціальної допомоги і необхідною складовою конституційного права на достатній життєвий рівень, тому звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається» (абзац третій підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007 у справі про гарантії незалежності суддів);

6) «Зупинення дії положень законів, якими визначено права і свободи громадян, їх зміст та обсяг, є обмеженням прав і свобод і може мати місце лише у випадках, передбачених Основним Законом України. У статті 64 Конституції України вичерпно визначено такі випадки, а саме передбачено, що в умовах

воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії цих обмежень, та визначено ряд прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Внаслідок зупинення на певний час дії чинних законів України, якими встановлено пільги, компенсації чи інші форми соціальних гарантій, відбувається фактичне зниження життєвого рівня громадян, який не може бути нижчим від встановленого законом прожиткового мінімуму (частина третя статті 46 Конституції України), та порушується гарантоване у статті 48 Конституції України право кожного на достатній життєвий рівень.

Отже, відповідно до частини третьої статті 22, статті 64 Конституції України право громадян на соціальний захист, інші соціально-економічні права можуть бути обмежені, у тому числі зупиненням дії законів (їх окремих положень), лише в умовах воєнного або надзвичайного стану на певний строк» (абзаци четвертий, п'ятий, шостий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі про соціальні гарантії громадян);

7) «До внесення зазначених змін до названого Закону працівники апарату судів та працівники державної судової адміністрації (далі — працівники судів) як державні службовці мали право на не менший розмір заробітної плати, побутового забезпечення і соціального захисту, ніж у відповідних категорій державних службовців апаратів законодавчої та виконавчої влади, за умовами оплати праці вони були прирівняні до відповідних категорій службовців апарату вищого, центральних або місцевих органів виконавчої влади.

Оспорюваними змінами працівників судів позбавлено зазначених прав і гарантій.

На 2008 рік Закон вказані положення Закону України «Про судоустрій України» виключив і, відповідно, позбавив працівників судів раніше встановлених прав, що суперечить положенням статті 22 Конституції України» (абзаци перший, другий, четвертий підпункту 7.6 пункту 7 мотивувальної частини Рішення від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 у справі щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України);

8) «Соціальний захист пов'язується з неможливістю мати заробіток (трудоий дохід), його втратою чи недостатнім рівнем життєвого забезпечення громадянина і непрацездатних членів його сім'ї, зокрема у випадку безробіття як соціально-економічного явища. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування становить систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом (стаття 1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування) (далі — Основи). Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг (частина друга статті 8 Закону). Державні гарантії реалізації застрахованими громадянами своїх прав та зако-

нодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування є принципами загальнообов'язкового державного соціального страхування (стаття 5 Основ)» (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009 у справі про допомогу по безробіттю звільненим за угодою сторін);

9) «Відповідно до Конституції України основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення визначаються виключно законами України (пункт 6 частини першої статті 92).

Згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» умови, норми та порядок пенсійного забезпечення передбачаються законами про пенсійне забезпечення (абзац шостий частини третьої статті 4); порядок визначення розмірів пенсійних виплат встановлюється лише цим Законом (абзац сьомий частини другої статті 5). Положення вказаного Закону не містять обмежень максимального розміру пенсій.

Кабінет Міністрів України повноважний вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, забезпечувати проведення політики, зокрема, у сфері соціального захисту (пункти 2, 3 статті 116 Основного Закону України). Зазначене свідчить, що Кабінет Міністрів України не наділений повноваженнями щодо встановлення розмірів пенсій.

Таким чином, закріплюючи у пункті 10 Постанови граничні розміри пенсійного забезпечення для окремих категорій громадян, Кабінет Міністрів України втрутився у сферу виключної компетенції законодавця всупереч положенням частини другої статті 6, частини другої статті 8, частини другої статті 19, пункту 3 частини першої статті 85, пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України.

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку про невідповідність Конституції України (неконституційність) пункту 10 Постанови (підпункт 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 8 вересня 2009 року № 19-рп/2009).

Суддя Конституційного Суду України

Д. Лилак

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Маркуш М. А. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України

На підставі статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» висловлюю окрему думку стосовно Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 (далі — Рішення).

1. Питання, з якими правління Пенсійного фонду України звернулося до Конституційного Суду України, є абстрактними, мають загальний характер і жодною мірою не стосуються повноважень Пенсійного фонду України. В конституційному поданні не зазначено, що саме в наведених нормах Конституції України, Бюджетного кодексу України (далі — Бюджетний кодекс), Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс) стосується повноважень Пенсійного фонду України та є для нього незрозумілим під час їх застосування. Зі змісту вказаних питань випливає, що автор клопотання хоче отримати консультацію щодо оцінки правомірності дій та повноважень інших суб'єктів (держави, Кабінету Міністрів України, судів). Статус зазначених суб'єктів, їх функції, повноваження, юрисдикція та статус Пенсійного фонду України і його повноваження перебувають у різних площинах і не можуть співставлятися чи порівнюватися, тому автор клопотання не є належним суб'єктом звернення. Крім того, суб'єкт права на конституційне подання у своїй практичній діяльності не застосовує положення актів, які просить витлумачити, та не навів практичної необхідності такого тлумачення.

Конституційний Суд України, на відміну від правоохоронних органів або судів загальної юрисдикції, не має повноважень оцінювати правомірність дій будь-якого органу, зокрема Кабінету Міністрів України, судів. За правовими позиціями Конституційного Суду України, неодноразово висловленими в його рішеннях, він також не надає консультацій з правозастосовної практики, у тому числі стосовно того, що повинен робити і як саме має діяти конкретний суб'єкт застосування права (держава, Кабінет Міністрів України, суд), реалізуючи свої повноваження. Згідно з визначеними Конституцією України повноваженнями Конституційний Суд України, зокрема, вирішує питання щодо відповідності Основному Закону України актів Кабінету Міністрів України та дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України (стаття 150).

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні наведених положень Конституції України, Бюджетного кодексу та Кодексу автор клопотання обґрунтовує не-

однозначністю їх застосування судами загальної юрисдикції під час вирішення справ про визначення розмірів соціальних виплат, а по суті, висловлює незгоду з тим, що вказані суди не застосовують підзаконні нормативні акти, видані Кабінетом Міністрів України в бюджетній сфері, під час вирішення справ про соціальний захист громадян. Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, викладеної в багатьох його рішеннях, незгода з рішеннями суду загальної юрисдикції не є підставою для звернення до Конституційного Суду України.

Таким чином, конституційне подання правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення подане неналежним суб'єктом, не містить правового обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні вказаних положень Конституції України, Бюджетного кодексу та Кодексу, в ньому не визначено предмета тлумачення, а метою автора клопотання є отримання консультації правозастосовного характеру, визначення правомірності дій окремих суб'єктів.

Отже, підстави для відкриття провадження у цій справі були відсутні, а відкриття конституційне провадження підлягало припиненню згідно з пунктами 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України», непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Вважаю висновки, що містяться у пунктах 1, 2, 3 резолютивної частини Рішення, хибними і такими, що ґрунтуються на неправильній інтерпретації норм Конституції України, суперечать її окремим положенням (статтям 3, 6, 19, 46, 48, 85, 92, частині другій статті 95, статтям 116, 117) та доктринальним положенням конституційного права, теорії держави і права, з таких мотивів.

2.1. Конституція України визначила Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність (статті 1, 3).

Теорією держави і права визначено низку загальних ознак, властивих виключно державі¹.

Держава як демократична служить свободі як вищій цінності, сприяє рівному доступу до власності, рівним виборам, рівності прав на участь у здійсненні політичної влади, забезпеченню багатоманітності політичного й культурного життя; як правова — забезпечує організацію суспільного і державного життя на принципах права, гарантує правопорядок, сприяє досягненню особистістю са-

¹ Комаров С. А. Общая теория государства и права. — СПб: Питер, 2004. — С. 31–33; Скакун О. Ф. Теория держави і права: Підручник. — Харків: Консум; Ун-т вн. справ України, 2000. — С. 42–43, 69–70; Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенка. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 63–66; Юридична енциклопедія: В 6-ти т. // За ред. Ю. С. Шемшученка та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 2. — С. 80; Популярна юридична енциклопедія. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 142.

можливості і відповідальності за свої дії, дбає про обґрунтованість юридичних рішень, стабільність правової системи; як соціальна — визнає людину найвищою соціальною цінністю, гарантує соціальний захист з метою забезпечення кожному гідного рівня життя і своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру й злагоди в суспільстві. Соціальна держава має обов'язок перед громадянами, зокрема, постійно поліпшувати соціальне забезпечення громадян¹.

Незалежно від специфіки тієї чи іншої національної моделі соціальної держави для неї характерні спільні ознаки: соціальна держава є продуктом еволюції громадянського суспільства в напрямку до соціальної демократії; визнається якісною характеристикою правової держави; проголошення держави соціальною є важливою конституційною гарантією забезпечення й захисту соціальних прав громадян; як мета діяльності, так і діяльність (соціальна політика) соціальної держави визначаються правовими рішеннями, її функціонування передбачає розвинуте соціальне законодавство; соціальна держава служить забезпеченню громадянського миру і злагоди в суспільстві; утвердження соціальної державності сприяє трансформації ринкової економіки на соціальну ринкову².

До ознак соціальної держави відносять також: соціальний захист громадян та забезпечення особі умов домагатися конкретного мінімуму соціальних благ завдяки гарантуванню державою їх соціальної безпеки — гарантований рівень життя кожному громадянину та його підвищення; гарантії реальної можливості громадян домагатися забезпечення державою їх соціального захисту, підвищення рівня соціально-економічних прав громадян до рівня основних прав; здійснення державою політики соціальних поступок тощо³. Таким чином, будучи обмеженою правом, соціальна держава активно регулює соціально-економічні процеси, соціальний аспект основних прав громадян та їх соціальну захищеність відповідно до закону⁴.

Сутність України як соціальної держави зафіксовано в Конституції України, а саме: в ній охороняються праця і здоров'я людей, встановлюється гарантований розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка сім'ї, інвалідів і людей похилого віку, розвивається система соціальних служб, встановлюються державні пенсії, допомога та інші гарантії соціального захисту, гарантуються права на освіту, охорону здоров'я тощо (частина четверта статті 13, частина п'ята статті 17, статті 42, 43, 46, частина друга статті 47, статті 48, 49, частина третя статті 52, частини друга, третя статті 53, частина третя статті 54). Тлумачення положень частини другої статті 95 Конституції України є неповним, дано без урахування її системного зв'язку з положеннями інших статей. Зміст витлумачених положень Ос-

¹ *Шашків Б. І.* Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — С. 176–177.

² *Загальна теорія держави і права* // За ред. проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. — Харків: Право, 2002.

³ Див.: *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: Підручник. — Харків: Консум; Ун-т вн. справ України, 2000. — С. 153–155.

⁴ Див.: *Ведерніков Ю. А., Папірна А. В.* Теорія держави і права. Навч. посіб. — К.: Знання, 2008.

новного Закону України не досліджено, не розкрито поняття, зв'язок та суть основних елементів, які зумовлюють сутність соціального захисту в державі.

Конституція України, теорія держави і права не визначають такої ознаки соціальної держави, як забезпечення необхідних загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту виходячи з фінансових можливостей держави. Дії держави у сфері соціального захисту є її функціями, а не ознаками.

Таким чином, функцію держави щодо забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту, її обов'язок справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство з дотриманням при цьому рівня державних гарантій конституційного права на соціальний захист поставлено в залежність від фінансових можливостей держави.

За змістом витлумачених статей Конституції України жодна з них не містить положення про те, що обов'язок держави у сфері соціального захисту має визначатися фінансовими можливостями держави. Вказаним тлумаченням Конституційним Судом України створено нову норму, якою пріоритетом у соціальній сфері встановлено не виконання обов'язків держави перед громадянином, а її фінансові можливості. Така правова позиція Конституційного Суду України суперечить раніше викладеним ним правовим позиціям, якими пріоритетом визнавалися не фінансові можливості держави, а її обов'язок забезпечувати конституційні права та гарантії громадян¹.

3. Не відповідає положенням статей 6, 8, 19, 85, 92, 95, 116, 117 Конституції України та порушує закладену в ній систему стримувань і противаг висновок, викладений в пункті 2 резолютивної частини Рішення.

3.1. В Основному Законі України закладено загальні положення бюджетного процесу, визначено його учасників та розмежовано їх повноваження в цій сфері, а також закріплено, що виключно законами встановлюються Державний бюджет України і бюджетна система України (статті 85, 92, 95, 96, 97).

Держава в особі єдиного органу законодавчої влади, яким є парламент — Верховна Рада України, приймає закони, зокрема в бюджетній та соціальній сферах, затверджує Державний бюджет України та вносить до нього зміни,

¹ Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5–рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій (абзац четвертий пункту 6 мотивувальної частини); від 1 грудня 2004 року № 20–рп/2004 у справі про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій (абзац другий пункту 7 мотивувальної частини); від 11 жовтня 2005 року № 8–рп/2005 у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання (абзаци перший, чотирнадцятий пункту 5 мотивувальної частини); від 18 червня 2007 року № 4–рп/2007 у справі про гарантії незалежності суддів (абзац третій підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини); від 9 липня 2007 року № 6–рп/2007 у справі про соціальні гарантії громадян (абзаци четвертий, п'ятий, шостий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини); від 22 травня 2008 року № 10–рп/2008 у справі щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України (абзаци перший, другий, четвертий підпункту 7.6 пункту 7 мотивувальної частини); від 28 квітня 2009 року № 9–рп/2009 у справі про допомогу по безробіттю звільненим за угодою сторін (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини); від 8 вересня 2009 року № 19–рп/2009 (підпункт 3.2 пункту 3 мотивувальної частини). Див. офіційний сайт Конституційного Суду України: <http://ccu.gov.ua>.

здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України, приймає рішення щодо звіту про його виконання (пункт 4 частини першої статті 85 Конституції України); затверджує загальнодержавні програми, у тому числі соціального розвитку, розглядає і приймає рішення щодо схвалення Програми діяльності Уряду України, здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції України, визначає основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення тощо (пункти 3, 4, 6, 11, 13 частини першої статті 85, пункт 6 частини першої, пункт 1 частини другої статті 92, стаття 96 Основного Закону України).

Виключно закони регулюють найважливіші суспільні відносини¹, мають найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, втілюють основні права людини, встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки, породжують юридичні наслідки, гарантуються і охороняються державою, виражають волю і інтереси більшості населення². Конституційні норми щодо соціального захисту діють як прямо, так і через поточні закони, які врегульовують правовідносини в цій сфері.

На виконання конституційних норм та з метою врегулювання правовідносин у сфері соціального захисту Верховна Рада України приймає закони, які є обов'язковими до виконання, зокрема Урядом України і судами України (статті 6, 19, 85, 92, 95, 113, 116, частини перша, третя статті 129 Основного Закону України).

Положення Конституції та законів України у сфері соціального захисту реалізуються за процедурою, визначеною актами Кабінету Міністрів України, який видає їх у межах своєї компетенції на виконання Конституції та законів України. Таким чином, акти Кабінету Міністрів України у сфері соціального захисту є підзаконними нормативними актами³, які видаються на підставі закону і на його виконання⁴.

3.2. Конституцією України визначено статус Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади, який відповідальний перед Президентом України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України та у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України; Кабінет Міністрів України розробляє проект закону про Державний бюджет України і подає його до Верховної Ради України, забезпечує виконання затвердженого нею Державного бюджету України, звітує перед Верховною Радою України про його виконання (стаття 95, частина друга статті 96, частина перша статті 97, пункт 6 статті 116).

¹ *Законодательная техника: Науч.-практ. пособие* // Под ред. Ю. А. Тихомирова. — М., 2000. — С. 103.

² *Юридична енциклопедія: В 6-ти т.* // За ред. Ю. С. Шемшученка та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — Т. 2. — С. 474–475; *Популярна юридична енциклопедія.* — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 142; *Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посіб.* — Львів: Край, 2008. — С. 130.

³ *Шашків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб.* — К.: Знання, 2005. — С. 172.

⁴ *Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посіб.* — Львів: Край, 2008. — С. 130.

Державний бюджет України є планом з формування і використання фінансових ресурсів, який визначає джерела доходів та будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, зокрема для забезпечення витрат у сфері соціального захисту, розміри і цільове спрямування цих видатків на бюджетний період, тобто встановлює розподіл державних фінансових ресурсів.

Таким чином, положеннями закону про Державний бюджет України закріплено показники надходжень і видатків Державного бюджету України та визначено державні фінансові гарантії реалізації правил, передбачених іншими законами. Державний бюджет України не може розглядатися як базовий нормативно-правовий акт, що регулює суспільні відносини в соціальній сфері, оскільки таку функцію виконують соціальні закони. Коло питань, які вирішуються законом про Державний бюджет України, вичерпно визначено статтею 95 Конституції України. Цей акт приймається щороку, діє на тимчасовій основі і після закінчення визначеного в ньому періоду, на який його було прийнято, втрачає чинність.

Проект закону про Державний бюджет України — це незавершений, намічений в загальних рисах варіант закону, план дій, задум, намір¹ Уряду України, який формує початковий текст вказаного акта і виносить його на обговорення та затвердження Верховною Радою України. Парламент вносить до вказаного проекту корективи, змінює доходну і видаткову частини і приймає закон про Державний бюджет України. За правовою позицією Конституційного Суду України Уряду України не належить виключне право внесення змін до закону про Державний бюджет України, таке право належить і іншим суб'єктам права законодавчої ініціативи, визначеним статтею 93 Конституції України (абзац другий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 13 січня 2009 року № 1-рп/2009).

До повноважень Уряду України, зокрема у сфері соціального захисту та бюджетній сфері, не належить регулювання порядку та розмірів соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок Державного бюджету України з урахуванням фінансових можливостей держави; Уряд України забезпечує соціальний захист громадян та підготовку проектів законів щодо соціальних стандартів і гарантій (статті 116, 117 Конституції України, статті 19, 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»). Повноваження Кабінету Міністрів України, визначені Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України», не передбачають під час виконання законодавчих актів України, зокрема законів у сфері соціального захисту, закону про Державний бюджет України, втручання в їх текст, зміну чи коригування, оскільки такі дії будуть вчинені в неконституційний спосіб, тобто матиме місце порушення конституційної процедури внесення змін до закону.

З огляду на передбачені Конституцією України виключні повноваження Верховної Ради України, яка визначила її пріоритет у бюджетних правовідносинах, та повноваження Кабінету Міністрів України у бюджетній сфері тільки парламенту належить право регулювати розміри будь-яких видатків на загальносуспільні

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В. Бусел — К.; Ірпінь: Перун, 2007. — С. 1152; Новий словник української мови / Укл. В. Яременко, О. Сліпущко — К.: Аконіт, 2008. — С. 26.

потреби, зокрема соціальних виплат та допомоги, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України.

Висновок Конституційного Суду України щодо наявності у Кабінету Міністрів України повноваження регулювати порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, суперечить доктрині пріоритетності застосування норм Конституції України, які регулюють правовідносини щодо повноважень законодавчої та виконавчої гілок влади у сфері соціального захисту.

Вказаним висновком Конституційного Суду України Кабінет Міністрів України наділено невластивими йому повноваженнями, які відповідно до Основного Закону України закріплено за Верховною Радою України. Вчинення Урядом України дій щодо регулювання порядку та розмірів соціальних виплат та допомоги буде втручанням у виключну сферу повноважень Верховної Ради України та порушенням збалансованості системи стримувань і противаг, закріпленої в Конституції України.

Зазначений висновок також не узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, за якою «метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України) є розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади» (абзац перший пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 24 червня 1999 року № 6-рп/99 у справі про фінансування судів).

4. Не узгоджуються з окремими положеннями Конституції України висновки, що містяться в пункті 3 резолютивної частини Рішення.

4.1. Відповідно до статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, зокрема у правозастосовній практиці, а отже, і в судочинстві. У Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 Конституційний Суд України зазначив, що верховенство права — це панування права в суспільстві.

В Основному Законі України гарантується, що права і свободи людини, будучи невідчужуваними та непорушними, не можуть бути скасовані (статті 21, 22). Конституційні права та свободи людини і громадянина є такими, що діють безпосередньо. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються судовим захистом (стаття 55). Виходячи із зазначеного принципу та конституційних гарантій судового захисту прав і свобод людини і громадянина судова діяльність спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного та якісного розгляду конкретних справ.

У правозастосовній практиці слід зважати на те, що згідно зі статтею 22 Конституції України закріплені в ній права і свободи людини і громадянина не є вичерпними. Оскільки Основний Закон України має найвищу юридичну силу, а його норми є нормами прямої дії (стаття 8), суди під час розгляду конкретних справ повинні оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-право-

вого акта з погляду його відповідності Конституції України і застосовувати її як акт прямої дії. Судді здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України самостійно, керуючись, зокрема, принципом верховенства права і основними засадами судочинства, та є незалежними від будь-якого впливу, тиску або втручання (статті 8, 129 Конституції України, статті 6, 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», стаття 7 Кодексу).

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами; делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються; юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції; судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону (частини перша, друга, третя статті 124, частина перша статті 129 Конституції України). За змістом положення частини другої статті 124 Основного Закону України головне призначення судової влади — вирішення віднесених законодавством до її компетенції правових конфліктів.

Конституційний Суд України у Рішенні від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 зазначив, що однією з конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина є недопущення їх скасування чи звуження їх змісту та обсягу при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Тлумачення словосполучення «звуження змісту та обсягу прав і свобод людини і громадянина», що міститься в частині третій статті 22 Основного Закону України, Конституційний Суд України навів у Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005: «Згідно зі статтею 22 Конституції України конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга), при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя). Скасування конституційних прав і свобод — це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини — це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними». При цьому Конституційний Суд України вказав, що загальновизнаним є правило, за яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушено.

Таким чином, коригування соціальних законів підзаконними нормативними актами шляхом врегулювання в них питань соціального захисту, визначених законами, зокрема розмірів виплат у бік зменшення, є скасуванням або звуженням соціальних прав і гарантій, отже, порушує визначену Конституцією України процедуру внесення змін до законів (у неконституційний спосіб).

4.2. У Конституції України закріплено загальні засади формування бюджетної системи України, що ґрунтуються на справедливому і неупередженому розподілі суспільного багатства. Як зазначалося, пріоритет у бюджетних відносинах має законодавчий орган, який своїм законом затверджує Державний бюджет України. Виключно цим законом визначаються будь-які видатки держави на загаль-

носуспільні потреби, розміри і цільове спрямування цих видатків. Таким чином, Основний Закон України обмежує фінансові ресурси, якими може оперувати Уряд України протягом бюджетного періоду. На виконання завдань і положень Конституції України в бюджетній сфері прийнято Бюджетний кодекс, в якому визначено структуру та принципи бюджетної системи, розкрито поняття бюджетного процесу, встановлено компетенцію його учасників.

Бюджетні правовідносини — це суспільні відносини, які формуються у бюджетному процесі між його учасниками та суб'єктами цих правовідносин, що виникають під час функціонування бюджетної системи, врегульовані бюджетно-правовими нормами і пов'язані з розподілом та витрачанням ресурсів, акумульованих бюджетною системою країни. Бюджетно-правові норми регулюють відносини під час формування бюджету, розподілу доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи та в ході здійснення міжбюджетних трансфертів, а також визначають правову регламентацію бюджетного процесу та компетенцію його учасників.

Отже, бюджетні норми закріплюють права та обов'язки учасників бюджетних відносин, надають економічним (бюджетним) відносинам офіційного характеру, що захищається державою із застосуванням її імперативно-владних повноважень.

Таким чином, бюджетні правовідносини є наслідком правового регулювання державою суспільних відносин у бюджетній сфері через надання останнім юридичної форми.

Бюджетно-правові норми класифікують за змістом на матеріальні та процесуальні. Матеріальні норми встановлюють матеріальний зміст бюджету: структуру бюджетної системи, джерела доходів і видатків, їх обсяги, порядок закріплення за різними ланками бюджетної системи, здійснення міжбюджетних трансфертів тощо. Їх об'єднано у фінансово-правовий інститут — бюджетний устрій. Процесуальні бюджетно-правові норми регулюють бюджетний процес, тобто відносини щодо складання, розгляду і затвердження бюджету, його виконання, а також складання, розгляд і затвердження звітності про виконання бюджету¹. Вони об'єднані у фінансово-правовий інститут — бюджетний процес.

Бюджетний процес є засобом здійснення матеріальних бюджетних прав у бюджетних правовідносинах, якими закон наділяє учасників бюджетного процесу². Бюджетні правовідносини — це сукупність дій представницьких та виконавчих органів влади, які наділені комплексом прав та обов'язків у бюджетній сфері, щодо розробки та здійснення фінансово-бюджетної політики та управління бюджетною системою. Бюджетні правовідносини належать до публічних прав. Норми цивільного права у сфері бюджетних правовідносин не діють³.

¹ *Фоменко Ю. О.* Сутність бюджетного процесу та його стадій // *Фінансове право*. — 2010. — № 1. — С. 34–36.

² *Воронова Л. К.* *Фінансове право: Підручник* / За ред. проф. Л. К. Воронової. — Х.: Консум, 1998. — С. 169.

³ *Финансово-кредитный энциклопедический словарь* / Под общ. ред. Заслуж. деятеля науки РФ, доктора эконом. наук, проф. А. Г. Грязновой. — М.: Финансы и статистика, 2002. — С. 145.

Закон про Державний бюджет України чинний протягом бюджетного періоду, тобто з 1 січня по 31 грудня, а тому бюджетні правовідносини діють винятково у встановлених ним межах. Бюджетно-правовим нормам властивий періодичний характер, а тому нормативно-правові акти органів виконавчої влади, спрямовані на їх забезпечення, теж мають такий характер.

До особливих рис, що характеризують бюджетні відносини, слід віднести також звужене коло їх суб'єктів. Зокрема, учасниками бюджетних відносин не є фізичні особи, оскільки згідно з чинним законодавством вони не можуть безпосередньо отримувати кошти з бюджетів будь-якого рівня на власне фінансування¹.

4.3. Згідно з частиною першою статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, з яким кореспондується обов'язок держави щодо його забезпечення. Реалізація цього обов'язку здійснюється органами державної влади, зокрема судами, відповідно до їх повноважень, на підставі Конституції України та спеціальних законів України, які регулюють правовідносини саме у сфері соціального захисту, а не бюджетного процесу.

Конституційні принципи правової держави і верховенства права, визнання найвищої юридичної сили Основного Закону України, норми якого є нормами прямої дії, передбачають, що діяльність судових органів здійснюється відповідно до основних засад судочинства (статті 1, 8, 129 Конституції України), зокрема законності.

Принцип законності, яким керується суд під час вирішення адміністративних справ, у тому числі у сфері соціального захисту, закріплений в статті 9 Кодексу та перебуває в органічному зв'язку з положеннями частини першої статті 129 Конституції України, отже, його не можна тлумачити окремо від цього положення. Зміст принципу законності полягає, зокрема, в такому: суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, які є частиною законодавства України, суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; у разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, який є частиною законодавства України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу; у разі відсутності закону, який регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права). Отже, зазначений принцип вказує на обмеженість права суду застосовувати підзаконні нормативно-правові акти.

Закріплений в частині другій статті 95 Конституції України перелік правовідносин, які регулюються законом про Державний бюджет України, є вичерпним, отже, правовідносини в інших сферах, крім бюджетної, цим законом не регулюють-

¹ *Бюджетная система Российской Федерации* / под ред. Г. Б. Поляка. — М.: Ювити-Дана, 1999. — С. 196; *Павлюк К. В.* Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Монографія. — К.: НДФІ, 2006. — С. 60–61.

ся. Зі змісту наведених положень Конституції України вбачається, що вказаний закон як правовий акт має особливий предмет регулювання, відмінний від інших законів України, — він стосується виключно встановлення доходів та видатків держави на загальносуспільні потреби, зокрема видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення, тому цим законом не можуть вноситися зміни, зупинятися дія чинних законів України, а також встановлюватися інше (додаткове) правове регулювання відносин, що є предметом інших законів України.

Відповідно до статей 1, 3 Конституції України держава не може довільно відмовлятися від узятих на себе фінансових зобов'язань, передбачених законами. Тому у правозастосовній практиці суди повинні бути ефективним суб'єктом захисту конституційних прав громадян під час вирішення справ щодо соціального захисту, керуючись при цьому Конституцією та законами України.

Суддя Конституційного Суду України

М. Маркуш

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Стецюка П. Б. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України

На підставі статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за необхідне висловити окрему думку стосовно Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України (далі — Рішення).

У Рішенні Конституційний Суд України (далі — Суд) зазначив: «що однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупе-

реджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги — принципам пропорційності і справедливості» (пункт 1 резолютивної частини Рішення), «що повноваження Кабінету Міністрів України щодо розробки проекту закону про Державний бюджет України та забезпечення виконання відповідного закону пов'язані з його функціями, в тому числі щодо реалізації політики у сфері соціального захисту та в інших сферах. Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України» (пункт 2 резолютивної частини Рішення) а також те, «що суди під час вирішення справ про соціальний захист громадян керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, в тому числі нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, виданих у межах його компетенції, на основі і на виконання Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України» (пункт 3 резолютивної частини Рішення).

Таких висновків дійшов Суд у результаті офіційного тлумачення зазначених положень Основного Закону України, Бюджетного кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті трьох питань, сформульованих безпосередньо Судом внаслідок узагальнення значно більшої кількості запитань, поставлених правлінням Пенсійного фонду України у наведеному конституційному поданні. Цими питаннями стали: «чи повноважна держава встановлювати зміст та обсяг соціальних виплат залежно від її соціально-економічних можливостей; чи має право держава змінювати порядок і розміри існуючих соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України; чи є обов'язковими для застосування судами України нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, видані на виконання вимог Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України» (абзац перший пункту 1 мотивувальної частини Рішення). При цьому звертає на себе увагу та обставина, що Суд, узагальнюючи окремі питання, порушені суб'єктом права на конституційне подання, словосполучення «чи повинна **держава, в особі** органів державної влади визначати...» та «чи повинна держава, в особі органів **державної влади** /.../ забезпечити...» замінив на варіант «чи повноважна держава встановлювати...» та «чи має право **держава** змінювати...» (виділено мною — П. С.).

Такий підхід до поставлених суб'єктом права на конституційне подання питань перед єдиним органом конституційної юрисдикції є неприпустимим, оскільки, серед іншого, суттєво змінює зміст останніх. Так, якщо у питанні «чи повинна **держава в особі органів державної влади**» щось, наприклад, визначати чи змінювати, основний акцент зроблено, власне, на повноваженнях (можливостях) «органів державної влади», то у варіанті, який запропонував Суд, основний ак-

цент зміщується виключно на **«державу»**. Однак органи державної влади, виходячи із своєї конституційної природи, «здійснюють свої (притаманні саме їм — П. С.) повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України» (частина друга статті 6 Конституції України). Вони «зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (частина друга статті 19 Конституції України). Натомість для «держави», як явища більш узагальненого, яке має іншу, якісно відмінну від будь-яких органів державної влади, власну конституційно-правову природу, Основний Закон України визначив як інші можливості, так і якісно відмінні в цьому випадку зобов'язання (наприклад, конституційні положення, викладені у частині другій статті 3, частині четвертій статті 13, частині п'ятій статті 17, частині третій статті 95 Конституції України).

Друге, що привертає увагу, зокрема в частині застосованої методики викладу мотивувальної частини Рішення, це відсутність у його тексті конкретних вказівок (посилань) на абзаци, пункти, частини і таке інше, які використовував Суд як у своїх попередніх рішеннях (згадані правові позиції Конституційного Суду України, викладені у рішеннях від 24 червня 1999 року № 6-рп/99, від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008, від 8 жовтня 2008 року № 20-рп/2008, від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008, від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011), так і в рішеннях Європейського суду з прав людини (рішення від 9 жовтня 1979 року у справі «*Airey v. Ireland*» та від 12 жовтня 2004 року у справі «*Kjartan Asmundsson v. Iceland*»). За такого підходу, значно зростає потенційна небезпека фрагментарної (неповної) передачі змісту попередніх правових позицій Конституційного Суду України, що у свою чергу може призвести до сумнівних узагальнених висновків.

Все це разом, а також не завжди вдале поєднання між собою окремих конституційних положень в аспекті окресленої конституційним поданням проблематики, на мій погляд, не дало можливості належним чином аргументувати у мотивувальній частині більшість висновків, зазначених Судом як підсумкових.

Так, викликає серйозний сумнів висновок про те, що однією з ознак України, власне, як «соціальної держави» є «забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи **з фінансових можливостей держави...**» (виділено мною — П. С.) (пункт 1 резолютивної частини Рішення).

Очевидно, можна погодитись з тезою, що на виконання сучасною демократичною державою своїх соціальних зобов'язань перед громадянами має/чи може мати певний вплив стан її «фінансових можливостей», зокрема наповненість державного бюджету і т.д. Однак ця обставина не може належати до категорії так званих «ознак держави» як соціальної, оскільки вона жодним чином не характеризує природи національної конституційно-правової доктрини соціальної держави як такої, а радше свідчить про економічний стан речей в державі на конкретному етапі її розвитку.

Системний аналіз норм Основного Закону України, які розкривають сутність конституційного положення «Україна — соціальна держава» (стаття 1), свідчить про те, що цю конституційну характеристику сучасної Української держави кон-

ституцієдавець жодним чином не пов'язує із тезою про стан її «фінансових можливостей». В основу конституційного положення «Україна — соціальна держава», як однієї з базових засад конституційного ладу України, покладено, як мінімум, положення, за якими людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини (в т.ч. і соціального характеру), їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; при цьому держава безпосередньо відповідає перед людиною за свою діяльність (стаття 3). Для належного виконання цих положень, держава, зокрема, зобов'язана забезпечити «соціальну спрямованість» своєї економіки (частина четверта статті 13). Це її прямиий конституційний обов'язок як соціальної держави і одночасно одна з її базових характеристик (ознак), яка безпосередньо передбачена Основним Законом України. Наявність цієї засади, як на мій погляд, є несумісною із наведеною тезою, викладеною у пункті 1 резолютивної частини Рішення.

Несприйнятливим із багатьох позицій є і загальний висновок, викладений у пункті 3 резолютивної частини Рішення, а саме про те, «що суди під час вирішення справ про соціальний захист громадян керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, в тому числі нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, виданих у межах його компетенції, на основі і на виконання Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України».

Не вдаючись до детального (всеохоплюючого) аналізу змісту вказаного пункту резолютивної частини Рішення, як мінімум, декілька моментів потребують окремого висвітлення. Так, даючи доволі розширене тлумачення «принципу законності», яким мають керуватися, «зокрема суди під час вирішення справ про соціальний захист громадян», Суду не вдалося зберегти ту межу, яка об'єктивно повинна існувати між офіційним тлумаченням та нормотворенням як таким. Такого висновку можна дійти з огляду на існування конкретних положень статті 9 («Законність») Кодексу адміністративного судочинства України та аналогічних норм Цивільного процесуального кодексу України, а також опосередковано Господарського процесуального кодексу України. При цьому окремо слід зазначити, що положення частини першої статті 129 Конституції України не дістало свого належного місця в системі умовних координат вказаного тлумачення. Як наслідок, Суд цим тлумаченням зробив спробу прирівняти Кабінет Міністрів України до статусу законодавчого органу, фактично зобов'язавши суди загальної юрисдикції під час розгляду соціальних справ безпосередньо застосовувати положення підзаконних актів Уряду України, незважаючи на закони як такі.

Суддя Конституційного Суду України

П. Стецюк

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Шишкіна В. І.
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним поданням правління

Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6, статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України

Конституційний Суд України у Рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 (далі — Рішення) дав офіційне тлумачення положень статті 1, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48, частин першої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116 Основного Закону України, а також положень статті 6, частини другої статті 19, частини другої статті 95, частини першої статті 117, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України у взаємозв'язку з положеннями пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України, в контексті таких питань:

— чи повноважна держава встановлювати зміст та обсяг соціальних виплат залежно від її соціально-економічних можливостей;

— чи має право держава змінювати порядок і розмір існуючих соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України;

— чи є обов'язковими для застосування судами України нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, видані на виконання вимог Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

Керуючись статтею 64 Закону України «Про Конституційний Суд України», висловлюю окрему думку щодо наведених позицій Конституційного Суду України.

1. Офіційне тлумачення норми права Конституційним Судом України є його інтелектуально-вольовою діяльністю, спрямованою на з'ясування розуміння, роз'яснення і трактування змісту положень Конституції і законів України. Іншими словами — це дороговказ, як правильно читати, розуміти і застосовувати закон.

Тлумачення має низку завдань різного суспільного значення і спрямування. Наприклад, у правореалізуючій діяльності — це однакове розуміння дійсного змісту норми права і правильного її застосування усіма суб'єктами суспільних

відносин, у правовиховній діяльності — розуміння суб'єктами суспільних відносин концептуальних ідей, цілей, принципів права тощо.

Філософія ж Рішення звелася лише до обґрунтування допустимості збалансувати витрати державного бюджету органами державної влади шляхом зміни порядку і розміру існуючих соціальних виплат та допомоги (фактично зменшувати соціальні гарантії громадян України), не зважаючи на положення статті 22 та інших «соціальних» статей Конституції України. Такі кроки органів державної влади обґрунтовано тезою про кризові явища в економіці або фінансові можливості держави, при цьому наведено твердження, що таке корегування соціальних витрат можна здійснювати не лише на підставі законів, а й через підзаконні нормативно-правові акти, зокрема постанови Кабінету Міністрів України.

Вдавшись до безмежного теоретизування стосовно положень статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22 та статей 46, 48 Основного Закону України (пункт 1 резолютивної частини, пункт 2 мотивувальної частини Рішення), Конституційний Суд України дійшов висновку, що всі ці положення в їх системній єдності треба розуміти так, що Україна як соціальна держава при здійсненні забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України має виходити з її фінансових можливостей.

По-перше, такими «новаціями» спотворено концептуальне спрямування і суть приписів статті 3 Конституції України щодо зобов'язань держави перед людиною як найвищою соціальною цінністю, а не навпаки — людини перед державними органами. По-друге, таке твердження потребує як мінімум розкриття такої багатоаспектної тези, як «фінансові можливості» на міжгалузевому науковому рівні, а не лише правового аналізу, що, у свою чергу, обумовлює різноманітність у її трактуванні, у тому числі поза сферою права і повноваженнями Конституційного Суду України.

Зазначивши у другому реченні пункту 1 резолютивної частини Рішення, що рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги повинні відповідати принципам пропорційності і справедливості, Конституційний Суд України мав би всебічно дослідити правову сутність цих приписів саме в умовах соціально-правових відносин в українському суспільстві, а цього не було зроблено.

Вказаний висновок не ґрунтується на докладному розкритті багатоаспектності понять «пропорційності» і «справедливості», аналізі можливості застосовувати ці принципи до всіх суспільних відносин загалом, як на те орієнтують вказані положення резолютивної частини Рішення. Багатобарвність, диференціація, індивідуалізація суспільних відносин не може бути одноманітною для всіх випадків. Наведене судом трактування має схоластичний характер.

Зазначене дає підстави для твердження, що на запитання, з якими звернулося правління Пенсійного Фонду України, відповіді у площині правового офіційного тлумачення бути не може, оскільки не визначено предмет тлумачення, що могло б бути підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі, а відкрите конституційне провадження підлягало б припиненню.

Крім того, мотивація щодо застосування принципів «пропорційності» і «справедливості» із посиланням на Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 не є переконливою, оскільки у ньому також не розкрито суті цих явищ і не наведено аргументації щодо суспільної необхідності їх застосування. До того ж наведене рішення стосувалося лише незначного за обсягом аспекту суспільних правовідносин, на підставі яких не можна було вдаватися до всеосяжного узагальнення. І вже зовсім невдалим є посилання в Рішенні і в Рішенні Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 на те, що зміна механізму реалізації соціально-економічних прав громадян може бути обумовлена необхідністю запобігання чи усунення реальних загроз економічній безпеці держави. Це вже абстрактний погляд у майбутнє! Хто ж оцінюватиме, на користь кого і як буде визначатися співмірність та пропорційність?

Дивує спроба використати для мотивації Рішення практику Європейського суду з прав людини (далі — Суд) у рішеннях: «Airey v. Ireland» від 9 жовтня 1979 року, «Kjartan Asmundsson v. Iseland» від 12 грудня 2004 року, оскільки в обох випадках вони були постановлені не на користь вказаних держав і за змістом стосувалися інших казуальних аспектів.

Рішення «Airey v. Ireland» мало вузько казуальний характер і було спрямоване проти порушень Ірландією пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) (право на справедливий суд, зокрема на доступ до нього) у зв'язку з тим, що держава відмовила заявниці у фінансуванні правової допомоги адвоката у цивільній справі. Дійсно, в пункті 26 цього рішення вказано, що «суд розуміє, що подальша реалізація соціальних і економічних прав здебільшого залежить від ситуації, особливо фінансової, яка склалася в даній державі». Однак, дискутуючи у наведеному рішенні, Суд у цьому ж пункті зазначив, що хоча він не має права вказувати державі, як вона безпосередньо може організувати правову допомогу в судах своїм громадянам, але якщо можливість такої допомоги передбачена її законодавством, а Конвенція покликана гарантувати особі реальні права, то при вирішенні цивільних справ на державу можуть бути покладені ті ж зобов'язання, які є беззаперечними під час розгляду кримінальних справ, і держава має докласти зусиль для їх виконання.

Суд у пункті 45 рішення у справі «Kjartan Asmundsson v. Iseland», говорячи про пропорційність і співмірність дій ісландського парламенту щодо внесення змін до законів, які регулюють призначення і виплату пенсій у зв'язку з втратою заявником працездатності, все ж таки дійшов висновку про порушення державою зобов'язань щодо приписів статті 1 (права власності) Протоколу № 1 до Конвенції (в цьому випадку право пенсіонера на пенсію як на власність) і присудив Ісландії виплатити заявнику 76 500 євро компенсації за завдання матеріальних і моральних збитків.

За викладених обставин вказані справи ніяк не могли бути використані як належна аргументація для зовсім протилежного погляду Конституційного Суду України на виконання державою своїх зобов'язань перед людиною у соціальній сфері.

До того ж варто підкреслити, що за будь-яких посилань на міжнародно-правові акти і навіть на мотиви в рішеннях Суду щодо соціально-економічних прав

людини слід мати на увазі, що далеко не в усіх конституціях країн Європи є тексти, аналогічні положенням частини третьої статті 22 Конституції України. Саме тому український законодавець і українські суди мають обов'язково співміряти свої акти і дії з цією нормою.

2. Не менш критичні зауваження викликає пункт 3 резолютивної частини Рішення та його мотивація. Таке тлумачення вносить розбалансування в сталу судову практику, яка з прийняттям у 1996 році Конституції України ґрунтувалась на чіткому уявленні про верховенство конституційних приписів. Крім того, Конституційний Суд України фактично вивів статус Кабінету Міністрів України на рівень законодавчого органу, зобов'язавши суди загальної юрисдикції під час розгляду соціальних справ застосовувати безпосередньо положення підзаконних актів, незважаючи на закон.

Орієнтуючись на судову практику, можна стверджувати, що більшість суддів, постановляючи свої рішення, виходили з того, що у випадку наявності законів і підзаконних нормативних актів, які містять регулятивні норми стосовно однакових або споріднених правовідносин, необхідно керуватися законами, як це передбачає частина перша статті 129 Конституції України, а не підзаконними нормативними актами.

Принцип законності, про який йдеться у статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України, перебуває в органічній сув'язі з положенням частини першої статті 129 Конституції України і його не можна трактувати відірвано від цього припису. Саме тому законодавець у процесуальних кодексах, прийнятих на основі Конституції України, акцентував увагу безпосередньо (частина сьома статті 9 вказаного Кодексу, частина восьма статті 8 Цивільного процесуального кодексу України) або опосередковано (частина сьома статті 4 Господарського процесуального кодексу України) на застосуванні аналогії закону або аналогії права при вирішенні спірних питань, вказуючи тим самим на обмеженість судів у праві (можливості) застосовувати підзаконні нормативно-правові акти.

Використання положень таких актів при вирішенні спорів у судах можливе лише у разі, якщо про це безпосередньо зазначено у відповідному законі. Тобто закон вказує, що регулювання деяких аспектів певних правовідносин здійснюється актами відповідного державного органу. Інше трактування положень пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України суперечить імперативному припису частини першої статті 129 Конституції України.

Суддя Конституційного Суду України

В. Шишкін

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянина
Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення
положень статті 233 Кодексу законів про працю України
у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу

м. Київ
22 лютого 2012 року
№ 4-рп/2012

Справа № 1-5/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича — доповідача,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижача Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення громадянина Стріхаря В. В.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування вказаних положень Кодексу законів про працю України судами загальної юрисдикції.

Заслухавши суддю-доповідача Запорожця М. П. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції Голови Верховної Ради України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Одеська юридична академія», Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Громадянин Стріхар В. В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України (далі — Кодекс) у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ Кодексу щодо визначення строку для звернення працівника до суду з позовом про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди, завданої несвоєчасною виплатою працівникові належних йому при звільненні сум, та початку його перебігу.

У статті 233 Кодексу передбачено строки звернення до суду за вирішенням трудових спорів: працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення — в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки (частина перша); у разі порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеження будь-яким строком (частина друга).

Статтею 117 Кодексу встановлено обов'язок власника або уповноваженого ним органу виплатити працівникові у разі затримки розрахунку при звільненні його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку, а статтею 237¹ — відшкодувати працівникові завдану моральну шкоду.

Необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень Кодексу автор клопотання обґрунтовує неоднозначним їх застосуванням судами загальної юрисдикції.

До конституційного звернення Стріхар В. В. долучив копії ухвали Верховного Суду України від 8 серпня 2007 року та рішення цього суду від 16 січня 2008 року, у яких міститься висновок, що перебіг встановленого статтею 233 Кодексу тримісячного строку для звернення до суду з вимогами про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та компенсації моральної шкоди починається з наступного дня після проведення виплат заробітної плати незалежно від тривалості затримки розрахунку.

Автор клопотання долучив також рішення Апеляційного суду міста Києва від 31 січня 2008 року, залишене без змін ухвалою Верховного Суду України від 21 квітня 2008 року, яким йому відмовлено у задоволенні вимог про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та відшкодування моральної шкоди з підстав пропуску встановленого статтею 233 Кодексу

тримісячного строку, початок якого, за висновком суду, не пов'язаний зі строком виплати заробітної плати.

2. Вирішуючи порушене в конституційному зверненні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

2.1. Україна як соціальна, правова держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, а також право на належні умови праці, своєчасне отримання винагороди (стаття 1, частини перша, друга, четверта, сьома статті 43 Основного Закону України).

Відповідно до Конституції України зазначені права захищаються судом (частина перша статті 55).

Правосуддя в Україні здійснюється з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права.

Як зазначив Конституційний Суд України в Рішенні від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004, забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Строки звернення працівника до суду за вирішенням трудового спору як складова механізму реалізації права на судовий захист є однією з гарантій забезпечення прав і свобод учасників трудових правовідносин.

2.2. За статтею 47 Кодексу роботодавець зобов'язаний виплатити працівникові при звільненні всі суми, що належать йому від підприємства, установи, організації, у строки, зазначені в статті 116 Кодексу, а саме в день звільнення або не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. Непроведення з вини власника або уповноваженого ним органу розрахунку з працівником у зазначені строки є підставою для відповідальності, передбаченої статтею 117 Кодексу, тобто виплати працівникові його середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

Аналіз наведених положень свідчить про те, що невиплата звільненому працівникові всіх сум, що належать йому від власника або уповноваженого ним органу, є триваючим правопорушенням, а отже, працівник може визначити остаточний обсяг своїх вимог лише на момент припинення такого правопорушення, яким є день фактичного розрахунку.

Таким чином, для встановлення початку перебігу строку звернення працівника до суду з вимогою про стягнення середнього заробітку за весь час затримки розрахунку при звільненні визначальними є такі юридично значимі обставини, як невиплата належних працівникові сум при звільненні та факт проведення з ним остаточного розрахунку.

Невиплата власником або уповноваженим ним органом належних працівникові при звільненні сум і вимога звільненого працівника щодо їх виплати є трудовим спором між цими учасниками трудових правовідносин.

Згідно з частиною першою статті 233 Кодексу працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права.

З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що для звернення працівника до суду з заявою про вирішення трудового спору щодо стягнення середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку встановлено тримісячний строк, перебіг якого розпочинається з дня, коли звільнений працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично розраховувався з ним.

2.3. Право фізичних та юридичних осіб на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої внаслідок порушення їхніх прав, свобод та законних інтересів, має конституційно-правову природу і передбачено в статтях 32, 56, 62, 152 Основного Закону України.

Засади та сутність інституту моральної шкоди розкриваються в Цивільному кодексі України, у статті 23 якого встановлено, що моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи (частина друга); моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом (частини четверта, п'ята).

Подальше регулювання інституту моральної шкоди визначено в окремих законах. Так, право на відшкодування моральної шкоди закріплено, зокрема, в законах України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», «Про інформацію», «Про авторське право і суміжні права», «Про захист прав споживачів», «Про телебачення і радіомовлення», «Про протидію торгівлі людьми», «Про телекомунікації», «Про жертви нацистських переслідувань».

Аналіз чинного законодавства дає підстави для висновку, що інститут моральної шкоди має міжгалузевий характер, а тому особливості його застосування можуть встановлюватися галузевим законодавством.

У трудовому законодавстві право працівника на відшкодування моральної шкоди, завданої порушенням його трудових прав, визначено у статті 237¹ Кодексу, відповідно до якої відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих

зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя; порядок відшкодування моральної шкоди визначається законодавством.

Строки звернення до суду за відшкодуванням моральної шкоди в зазначеній статті не встановлено.

Спір про відшкодування звільненому працівнику моральної шкоди, завданої затримкою розрахунку при звільненні, є трудовим спором.

У Цивільному кодексі України гарантується право особи на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового права та інтересу і встановлюється відшкодування моральної (немайнової) шкоди як один із способів захисту цивільних прав та інтересів (частина перша, пункт 9 частини другої статті 16).

Конституційний Суд України вважає, що в аспекті конституційного звернення визначені Цивільним кодексом України і Кодексом підстави та порядок відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди слід розглядати у нерозривному зв'язку з положеннями статті 233 Кодексу, у яких встановлено строки звернення до суду за вирішенням трудових спорів, зокрема тримісячний строк, який розпочинається з дня, коли працівник дізнався чи повинен був дізнатися про порушення свого права.

Звільнений працівник, якому з вини власника або уповноваженого ним органу несвоєчасно виплатили належні при звільненні суми, має право вимагати відшкодування завданої при цьому моральної шкоди.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що для звернення працівника до суду з заявою про відшкодування моральної шкоди, завданої йому несвоєчасною виплатою з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум, встановлено тримісячний строк, перебіг якого розпочинається з дня, коли такий працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично розраховався з ним.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 116, 117, 237¹ цього кодексу слід розуміти так, що для звернення працівника до суду з заявою про вирішення трудового спору щодо стягнення середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку при звільненні та про відшкодування завданої при цьому моральної шкоди встановлено тримісячний строк, перебіг якого розпочинається з дня, коли звільнений працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично з ним розраховався.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court dated February 22, 2012 No. 4-rp/2012 in the case upon the constitutional appeal of citizen Strikhar Volodymyr Vasylyovych concerning official interpretation of the provisions of Article 233 of the Labour Code of Ukraine in conjunction with the provisions of Articles 117, 237¹ of this Code*

Citizen Volodymyr Strikhar applied to the Constitutional Court with a petition to provide official interpretation of the provisions of Article 233 of the Labour Code of Ukraine (hereinafter referred to as «the Code») in conjunction with the provisions of Articles 117, 237¹ of the Code concerning establishing the term for an employee to apply to court with a claim on exaction of average income for the period of delay in payment in case of dismissal and compensation of moral damage by employer or authorised body caused by untimely payment to employee of outstanding amount in case of dismissal and the beginning of this term.

Pursuant to Article 47 of the Code in case of dismissal employer shall pay the employee all amounts outstanding from enterprise, institution, organisation within terms provided by Article 116 of the Code, in particular on the day of dismissal or no later than on the next day after the dismissed employee claimed for a payment. Failure of employer or authorised body to settle payment to employee within due terms due to the fault of the former is a ground for responsibility stipulated in Article 117 of the Code, i.e. to pay an employee his or her average income for the whole period of delay till the day of factual settlement of payment.

Analysis of the mentioned provisions testifies that failure to pay the dismissed employee all outstanding amounts by employer or authorised body is a continuing offence, thus employee may define the final extent of his or her demands only by the moment of termination of such offence which is a day of factual settlement of payment.

Thus, in order to establish the beginning of course of the term of employee's appeal to court concerning exaction of average income for the whole period of delay in case of dismissal the following legal circumstances as failure to pay outstanding amounts to employee in case of dismissal and a fact of settling final payment with him or her will be determinative.

Failure of employer or authorised body to make a payment of outstanding amounts to employee in case of dismissal and claim of the dismissed employee regarding its payment is a labour dispute between these participants of labour legal relations.

Under Article 233.1 of the Code employee may apply with appeal concerning resolution of a labour dispute directly to district, district in city, city or regional court within a three-month term from the day he or she got to know or was supposed to get to know about violation of his or her right.

Under labour legislation the right of employee to compensation of moral damage caused by violation of his or her labour rights is defined by Article 237¹ of the Code according to which compensation of moral damage to employee by employer or authorised body is performed in case violation of his or her lawful rights have led to moral suffering, loss of regular living connections and require additional efforts in order to organise his or her life; the order of compensation of moral damage is defined by legislation.

The afore-mentioned article does not establish terms of application to court concerning compensation of moral damage.

Dispute concerning compensation of moral damage to dismissed employee caused by delay in payment in case of dismissal is a labour dispute.

The Civil Code guarantees the right of individual to apply to court concerning protection of his or her personal non-property right and interest and establishes compensation of moral (non-property) damage as one of the means of protection of civil rights and interests (Articles 16.1, 16.2.9).

The Constitutional Court considers that in terms of the constitutional appeal grounds and order of compensation of moral damage by employer or authorised body defined by the Civil Code and the Code shall be regarded in inextricable connection with the provisions of Article 233 which provide terms of application to court concerning resolution of labour disputes, in particular a three-month term which begins from the day when employee got to know or was supposed to get to know about violation of his or her right.

A dismissed employee who is paid outstanding amounts untimely when dismissed due to the fault of employer or authorised body has a right to claim compensation of moral damage caused by this situation.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held that in terms of the constitutional appeal the provisions of Article 233 of the Labour Code of Ukraine in conjunction with the provisions of Articles 117, 237¹ of this Code shall be understood as reading that a three-month term is established for a citizen to appeal to court with a claim on resolution of a labour dispute concerning exaction of average income for the whole period of delay till the day of factual settlement of payment in case of dismissal and compensation of moral damage caused in this context; this term begins from the day when the dismissed employee got to know or was supposed to get to know that the employer or the authorised body due to whose fault the delay in payment of outstanding amounts at dismissal took place.

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Стрижака А. А.
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційним зверненням громадянина
Стріхаря Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення
положень статті 233 Кодексу законів про працю України
у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу

Громадянин Стріхар Володимир Васильович звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 117, 237¹ цього кодексу щодо визначення строку для звернення працівника до суду з позовом про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунків при звільненні та відшкодування моральної шкоди, завданої несвоєчасною виплатою працівникові належних йому при звільненні сум.

У Рішенні від 22 лютого 2012 року № 4-рп/2012 (далі — Рішення) Конституційний Суд України зазначив, що в аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 233 Кодексу законів про працю України у взаємозв'язку з положеннями статей 116, 117, 237¹ цього кодексу слід розуміти так, що для звернення працівника до суду з заявою про вирішення трудового спору щодо стягнення середнього заробітку за весь час затримки по день фактичного розрахунку при звільненні та про відшкодування завданої при цьому моральної шкоди встановлено тримісячний строк, початок перебігу якого розпочинається з дня, коли звільнений працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично з ним розрахувався (пункт 1 резолютивної частини).

На підставі статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за необхідне викласти окрему думку.

Статтею 43 Конституції України встановлено, що кожен має право на працю; право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. У випадку порушення вказаних прав особа має право звернутися до суду за їх захистом та відшкодуванням шкоди, якщо її завдано.

1. Кодекс законів про працю України (далі — Кодекс) є спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини, що виникають у сфері трудового права, та визначає, зокрема, основні трудові права працівників, до яких і належить право на звернення до суду про вирішення спору. При реалізації цього права велике значення має позовна давність, суть якої полягає в наданні можливості особі у визначений законодавством строк розраховувати на захист свого порушеного права судом.

Трудове законодавство не містило і не містить норм, у яких було б розкрито зміст позовної давності, порядок її обчислення, підстави для зупинення чи понов-

лення тощо. У Кодексі встановлено лише строк звернення до суду про вирішення трудового спору, який за своєю суттю і є позовною давністю.

Основним нормативним актом, який регулює питання, пов'язані з існуванням інституту позовної давності (строків звернення до суду), є Цивільний кодекс України (далі — Цивільний кодекс), у якому визначено, що загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (стаття 257); для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю (стаття 258). Тобто лише у випадках, прямо передбачених у законах, застосовується позовна давність, відмінна від загальної.

У сфері регулювання трудових відносин скорочена позовна давність визначена в статті 233 Кодексу, відповідно до якої працівник має право звернутися до суду про вирішення трудового спору в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення — в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Стаття 268 Цивільного кодексу містить перелік вимог, на які позовна давність не поширюється. Однак цей перелік не є вичерпним, і частина друга вказаної статті дає можливість в законах встановлювати також інші вимоги, на які не поширюється позовна давність.

Згідно з частиною другою статті 233 Кодексу в разі порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеження будь-яким строком.

Системний аналіз положень Цивільного кодексу та Кодексу дає підстави стверджувати, що суть загальної позовної давності (як строку звернення до суду) полягає в тому, що вона застосовується до всіх вимог правового характеру, якщо для окремих вимог не передбачена спеціальна позовна давність.

Тобто законодавець, встановивши у сфері захисту трудових прав скорочену позовну давність (один, три місяці) та визначивши випадки, на які вона не поширюється (частина друга статті 233 Кодексу), у такий спосіб передбачив, що до всіх інших правовідносин має застосовуватися загальна позовна давність тривалістю у три роки.

Встановлений статтею 117 Кодексу обов'язок роботодавця виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки виплати належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в статті 116 Кодексу (по день фактичного розрахунку), є матеріальною відповідальністю роботодавця за ненадане виконання своїх обов'язків, що має наслідком порушення трудових прав працівника. Таке порушення може мати для працівника негативні наслідки і немайнового характеру, тобто завдавати йому моральну шкоду, тому законодавець передбачив для працівника можливість звернутися до суду за її відшкодуванням.

Так, стаття 237¹ Кодексу встановлює, що відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації

свого життя. Порядок відшкодування моральної шкоди визначається законодавством.

Оскільки Кодекс не врегульовує питань, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди, та не встановлює спеціальну позовну давність щодо вимог про її відшкодування, застосуванню підлягають положення Цивільного кодексу як основного акта цивільного законодавства.

Таким чином, вважаю, що у випадку звернення працівника до суду з вимогою про відшкодування моральної шкоди, завданої затримкою розрахунку при звільненні, повинна застосовуватися загальна позовна давність — три роки, якщо інше не встановлено законом. Конституційний Суд України у Рішенні не лише фактично скоротив цей строк, а й доповнив положення Кодексу, встановивши строк для звернення до суду за відшкодуванням моральної шкоди — три місяці, що є повноваженням законодавця.

Слід зазначити, що Конституційний Суд України, по суті, лише підтвердив те, що визначено законодавцем у статті 233 Кодексу, тобто, що працівник має право звернутися до суду про вирішення трудового спору в тримісячний строк, який обчислюється з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права.

2. Окремо звертаю увагу на таке.

У мотивувальній частині Рішення зазначено, що для звернення працівника до суду з заявою про відшкодування моральної шкоди, завданої йому несвоєчасною виплатою з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум, встановлено тримісячний строк, початок перебігу якого розпочинається з дня, коли такий працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично розрахувався з ним (абзац одинадцятий підпункту 2.3 пункту 2).

Така позиція Конституційного Суду України дає підстави стверджувати, що до моменту фактичного розрахунку роботодавцем чи уповноваженим ним органом зі звільненим працівником останній не має права звернутися до суду з позовом про відшкодування моральної шкоди, завданої невиплатою належних йому сум при звільненні. Проте таким розумінням положень чинного законодавства Конституційний Суд України фактично обмежив гарантоване статтею 55 Конституції України право особи на звернення до суду, яке згідно зі статтею 64 Основного Закону України не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Суддя Конституційного Суду України

А. Стрижак

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянки
Галкіної Зінаїди Григорівни щодо офіційного тлумачення положення
частини четвертої статті 3 Закону України
«Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток
будівельної галузі та житлового будівництва»
(справа про заборону розірвання договорів інвестування
житлового будівництва)

м. Київ
13 березня 2012 року
№ 5-рп/2012

Справа № 1-7/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Винокурова Сергія Маркіяновича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича — доповідача,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянки Галкіної З. Г. щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25 грудня 2008 року № 800–VI (Відомості Верховної Ради України, 2009 р., № 19, ст. 257) з наступними змінами (далі — Закон).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення громадянки Галкіної З. Г.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування вказаного положення Закону судами загальної юрисдикції.

Заслухавши суддю-доповідача Бринцева В. Д. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, висловлені Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головою апеляційного суду міста Києва, науковцями юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Академії муніципального управління, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Громадянка Галкіна З. Г. звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону, відповідно до якого «забороняється розірвання фізичними та юридичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовниками завершеного об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва за умови, що за такими договорами здійснено оплату 100 відсотків вартості об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва», стосовно того, чи поширюється дія цього положення на правовідносини, що виникли до набрання чинності Законом, зокрема, у випадках, коли інвестор згідно з чинним на той час законодавством розірвав договір про участь у фонді фінансування будівництва.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені в конституційному зверненні, виходить з того, що в Україні права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 3, частина друга статті 6, частина друга статті 19 Основного Закону України).

Відповідно до частини четвертої статті 13, частин першої, четвертої статті 41 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; усі суб'єкти права власності рівні перед законом; кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; право приватної власності є непорушним.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (частини перша, друга статті 8, частина перша статті 55, частина перша статті 58 Основного Закону України).

3. Згідно з Конституцією України кожен має право на житло; держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду (частина перша статті 47).

Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що в основу правового режиму власності покладено конкретизовані в законах конституційні положення, які можуть містити і певні особливості щодо його врегулювання. Зокрема, у Рішенні від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 наголошено, що «Конституція України як головне джерело національної правової системи є також базою поточного законодавства. Вона надає можливість урегулювання певних суспільних відносин на рівні законів, які конкретизують закріплені в Основному Законі положення» (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Відповідно до статті 7 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестор «має право володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктами та результатами інвестицій», а розміщення інвестицій «визнається невід'ємним правом інвестора і охороняється законом» (абзац другий частини першої, абзац перший частини п'ятої).

У Законі України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 року № 978-IV з наступними змінами (далі — Закон № 978) встановлено загальні принципи, правові та організаційні засади залучення коштів фізичних і юридичних осіб з метою фінансування будівництва житла та особливості розпорядження цими коштами.

У статтях 11, 12 Закону № 978 передбачено, що фінансова установа може за власною ініціативою створити фонд фінансування будівництва з метою отримання довірцями цього фонду у власність житла, та визначено процедуру створення фонду фінансування будівництва, умови, особливості та обмеження щодо здійснення управління майном, порядок участі у фонді та відмови від участі в ньому, відповідальність управителя і забудовника за невиконання взятих на себе зобов'язань тощо.

Таке законодавче регулювання однієї зі складових права власності узгоджується з міжнародно-правовими актами, ратифікованими Україною. Згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року держави-учасниці мають можливість за допомогою національного закону застосовувати певні регулюючі механізми користування об'єктами права власності виходячи з суспільних потреб, внутрішньої соціальної та економічної політики.

Гарантування можливості кожного користуватися своїми економічними правами втілене також у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, в якому передбачено, зокрема, що держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише настільки, наскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві (стаття 4). Згідно зі статтею 31 Європейської соціальної хартії 1996 року держави зобов'язуються вживати заходів, спрямованих на сприяння доступу до житла належного рівня.

3.1. У процесі розгляду справи встановлено наявність ознак невідповідності Конституції України положення частини четвертої статті 3 Закону. У зв'язку з цим Конституційний Суд України виходячи з того, що його завданням є гарантування верховенства Конституції України — Основного Закону України на всій її тери-

торії, на підставі статті 2, частини другої статті 95 Закону України «Про Конституційний Суд України» розглядає питання щодо конституційності вказаного положення у цьому конституційному провадженні.

Системний аналіз даних щодо дотримання при прийнятті Закону конституційних прав людини та вимог Конституції і законів України, якими врегульовано процедуру прийняття нових законів, дає підстави для висновку, що частиною четвертою статті 3 Закону фактично впроваджено обмеження щодо володіння, користування і розпоряджання об'єктом права власності, зокрема коштами інвесторів, на період до 1 січня 2013 року.

Право власності громадян гарантоване Конституцією України. Його засади, принципи свободи договору і судового захисту цивільного права та інтересу, як і механізми зміни та розірвання договорів, регламентовані Цивільним кодексом України (далі — Кодекс), який є основним актом цивільного законодавства України. Відповідно до статті 651 Кодексу зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом, і у разі односторонньої відмови від договору, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір вважається розірваним. Крім того, договір може бути розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін при істотному порушенні договору іншою стороною. Ці положення договірного права деталізовано у статті 20 Закону № 978, якою гарантується можливість відмови довірителя від участі у фонді фінансування будівництва і передбачається, що у разі дострокового припинення управління майном забудовник на вимогу управителя фонду фінансування будівництва зобов'язаний у визначений правилами строк перерахувати кошти для виплати довірителю.

Таким чином, ні Кодекс, ні спеціальний Закон № 978 не встановлюють заборони на розірвання договорів виходячи з принципу диспозитивності цивільно-правових договірних відносин. Натомість у Законі, прийнятому після набрання чинності Кодексом, врегульовано правовідносини щодо розірвання договорів інакше, ніж у Кодексі. Згідно з частиною другою статті 6, частиною другою статті 19 Конституції України прийняття Закону мало відбуватися у спосіб, передбачений абзацом третім частини другої статті 4 Кодексу, за яким, якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення до нього змін. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Кодексу.

Зазначеної процедури не було дотримано при прийнятті Закону, а навпаки, у пункті 3 його прикінцевих та перехідних положень встановлено, що «закони та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, діють у частині, що не суперечить цьому Закону». Таким чином, дія відповідних положень Кодексу була призупинена на час дії Закону.

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 3 жовтня 1997 року № 4-зп).

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що невідповідність окремих положень спеціального закону положенням Кодексу не може бути усунена шляхом застосування правила, за яким з прийняттям нового нормативно-правового акта автоматично призупиняє дію акт (його окремі положення), який був чинним у часі раніше. Оскільки Кодекс є основним актом цивільного законодавства, то будь-які зміни у регулюванні однопредметних правовідносин можуть відбуватися лише з одночасним внесенням змін до нього відповідно до порядку, встановленого абзацом третім частини другої статті 4 Кодексу.

Таким чином, положення частини четвертої статті 3 Закону, згідно з яким забороняється розірвання фізичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовниками завершеного об'єкта житлового будівництва, суперечить частині другій статті 3, частині другій статті 6, частині четвертій статті 13, частині другій статті 19, частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

3.2. Суб'єкт права на конституційне звернення порушує питання, чи має зворотню дію в часі положення частини четвертої статті 3 Закону, яким встановлено заборону на розірвання інвестором договорів фінансування житлового будівництва. У зв'язку з цим Конституційний Суд України вважає за необхідне дати офіційне тлумачення цього положення щодо його зворотної дії в часі стосовно правовідносин, які виникли до набрання Законом чинності.

Згідно з абзацом першим частини четвертої статті 3 Закону забороняється розірвання фізичними та юридичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовниками завершеного об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва за умови, що за такими договорами здійснено оплату 100 відсотків вартості об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва.

Конституційний Суд України виходить з того, що застосування цього положення до дня визнання його неконституційним повинно було здійснюватися з урахуванням частини першої статті 58 Конституції України, за якою закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Щодо зворотної дії в часі законів Конституційний Суд України сформулював правову позицію, згідно з якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99).

Отже, Конституційний Суд України вважає за необхідне наголосити, що положення частини четвертої статті 3 Закону, яким встановлено заборону на розірвання інвестором договорів фінансування житлового будівництва, не мало зворотної дії в часі.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 152, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25 грудня 2008 року № 800–VI з наступними змінами, згідно з яким «забороняється розірвання фізичними та юридичними особами будь-яких договорів, результатом яких є передача забудовниками завершеного об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва за умови, що за такими договорами здійснено оплату 100 відсотків вартості об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва».

До дня визнання неконституційним це положення не мало зворотної дії в часі.

2. Положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25 грудня 2008 року № 800–VI з наступними змінами, визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated March 13, 2012 No. 5-rp/2012 in the case upon the constitutional appeal of citizen Halkina Zinayida Hryhorivna concerning official interpretation of the provision of Article 3.4 of the Law «On Preventing the Impact of the Global Financial Crisis on the Development of the Construction Sector and Residential Construction» (case on prohibition of termination of contracts of investment of residential construction)*

Citizen Z. Halkina applied to the Constitutional Court with a petition to provide official interpretation of the provision of Article 3.4 of the Law «On Preventing the Impact of the Global Financial Crisis on the Development of the Construction Sector and Residential Construction» dated December 25, 2008 No. 800-VI (hereinafter referred to as «the Law») according to which «natural and legal persons are prohibited to terminate any contracts which result in assignment of completed object (part of object) of residential construction by developer provided 100 % of value of the object (part of object) of the residential construction has been paid pursuant to such contracts» concerning whether this provision applies to legal relations which had aris-

en before the Law entered into force, in particular, in cases when the investor according to the legislation effective for that time terminated the contract on participation in the fund of construction financing.

System analysis of data concerning observance of the constitutional human rights and requirements of the Constitution and laws which regulate the procedure of adoption of new laws when passing the Law gives grounds to conclude that in fact Article 3.4 of the Law restricts possession, utilisation and disposal of the object of the right of property, in particular funds of investors from the period before January 1, 2013.

The right of property of citizens is guaranteed by the Constitution. Its grounds, principles of freedom of agreement and court protection of the civil right and interest as well as mechanism of amendment and termination of contracts are regulated by the Civil Code of Ukraine (hereinafter referred to as «the Code») which is the main act of civil legislation in Ukraine. According to Article 651 of the Code amendment or termination of agreement is allowed only with consent of parties, unless otherwise provided by the agreement or law, and in case of unilateral recession from the agreement, should the right to recede is provided by the agreement or law, the agreement shall be deemed terminated. Moreover, agreement may be terminated on the basis of court decision upon request of either party in case of substantial violation of the agreement by the other side. These provisions of contractual law are specified in Article 20 of the Law «On Financial and Credit Mechanisms and Property Management during Residential Construction and Real Estate Operations» dated June 19, 2003 No. 978-IV (hereinafter referred to as «the Law No. 978») which guarantees possibility of recession of the principal from participation in fund of construction and envisages that in case of early termination of management of property the developer upon demand of the manager of the fund of financing of construction is obliged to transfer funds for paying to the principal in terms established by the rules.

Thus, neither the Code, nor the special Law No. 978 establish prohibitions to terminate agreements proceeding from the facultative principle of the civil legal contractual relations. In return, the Law which was adopted after the Code had entered into force, establishes legal relations concerning termination of agreements differently than the Code. According to Articles 6.2, 19.2 of the Constitution adoption of the Law was supposed to be carried out in the manner envisaged by paragraph 3 of Article 4.2 of the Code, pursuant to which if the subject of the right of legislative initiative submits to the Verkhovna Rada of Ukraine a draft law which regulates civil relations differently than the Code he is obliged to submit at the same time a draft law on introducing amendments to it. The submitted draft law is considered by the Verkhovna Rada of Ukraine simultaneously with the relevant draft law on introducing amendments to the Code.

The mentioned procedure was not observed during adoption of the Law; on the contrary, item 3 of its final and transitional provisions establishes that «laws and other legal regulating acts adopted before this Law enters into force shall be effective in part which does not conflict with this Law». Thereby the effect of the relevant provisions of the Code was suspended for the period of the effect of the Law.

Proceeding from the abovementioned, the Constitutional Court considers that non-conformity of certain provisions of the special law to the provisions of the Code may not be eliminated by means of application of a rule according to which adoption of the new normative legal automatically terminates the effect of an act (its separate provisions) which was in force earlier. Since the Code is the main act of the civil legislation any amendments of regulation of single-subject legal relations may be introduced only with simultaneous amendments to it according to the order provided by paragraph 3 of Article 4.2 of the Code.

Application of the provisions of paragraph 1 of Article 3.4 of the Law prior to the day of declaring its unconstitutional was supposed to be realised with account of Article 58.1 of the Constitution, according to which laws and other normative legal acts have no retroactive force, except in cases where they mitigate or annul the responsibility of an individual.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held to recognise as non-conforming to the Constitution (unconstitutional) the provisions of Article 3.4 of the Law «On Preventing the Impact of the Global Financial Crisis on the Development of the Construction Sector and Residential Construction» dated December 25, 2008 No. 800-VI as amended according to which «natural and legal persons are prohibited to terminate any contracts which result in assignment of completed object (part of object) of residential construction by developer provided 100 % of value of the object (part of object) of the residential construction has been paid pursuant to such contracts».

Prior to the day declaration of unconstitutionality this provision did not have retroactive force.

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 40, другого речення частини першої статті 45, частини четвертої статті 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

м. Київ
8 грудня 2011 року
№ 49-уп/2011

Справа № 1-30/2011

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,

Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультяя Михайла Мирославовича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни — доповідача,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 40, другого речення частини першої статті 45, частини четвертої статті 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 41–42, № 43, № 44–45, ст. 529) (далі — Закон).

Заслухавши суддю-доповідача Шапталу Н. К. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Вища кваліфікаційна комісія суддів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 40, другого речення частини першої статті 45, частини четвертої статті 53 Закону у взаємозв'язку з положеннями статті 92 Закону в аспекті того, чи зберігається за суддею Верховного Суду України, який був відряджений для роботи у Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (далі — Комісія) зі збереженням заробітної плати за основним місцем роботи, посада судді Верховного Суду України, з якої його було відряджено, чи входить цей суддя до складу Пленуму Верховного Суду України, чи повноважний він брати участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду України.

Автор клопотання обґрунтовує практичну необхідність у з'ясуванні, роз'ясненні, офіційній інтерпретації зазначених положень Закону неоднозначним їх розумінням Верховним Судом України та Комісією. Підтвердженням цього, як вказує суб'єкт права на конституційне подання, є факт недопущення 11 березня 2011 року двох суддів Верховного Суду України, які були відряджені для роботи у Комісії, до участі у засіданні Пленуму Верховного Суду України.

Крім того, у поданні зазначено, що різна інтерпретація наведених положень Закону щодо участі суддів Верховного Суду України, відряджених для роботи у Комісії, в розгляді питань, винесених на засідання Пленуму Верховного Суду України, може призвести до порушення прав учасників Пленуму Верховного Суду України та поставити під сумнів легітимність його рішень.

2. Розглядаючи питання щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 40, другого речення частини першої статті 45, частини четвертої статті 53 Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

Приводом для відкриття провадження у цій справі відповідно до статей 39, 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне подання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, в якому наведено практичну необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Закону. Тобто суб'єкт права на конституційне подання обґрунтував необхідність в їх офіційному тлумаченні.

Верховна Рада України 20 жовтня 2011 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» № 3932-VI, що набрав чинності 13 листопада 2011 року (Голос України, 2011 р., 12 листопада), яким врегулювала питання, порушені в конституційному поданні.

За таких обставин та виходячи з правової позиції Конституційного Суду України, викладеної в Ухвалі від 25 жовтня 2007 року № 45-уп/2007, у разі прийняття закону, де «містяться відповіді на порушені в конституційному поданні питання», відпадає практична необхідність в офіційному тлумаченні окремих положень Закону, а провадження у справі підлягає припиненню на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 153 Конституції України, статтею 45, частиною першою статті 51, частиною першою статті 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

У х в а л и в:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 40, другого речення частини першої статті 45, частини четвертої статті 53 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих положень статей 5, 6, 7, 8, 9, 10
Закону України «Про соціальний діалог в Україні»

м. К и ї в
27 грудня 2011 року
№ 67-у/2011

Справа № 2-62/2011

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого, доповідача,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультя Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стрижача Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статей 5, 6, 7, 8, 9, 10 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862–VI (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 28, ст. 255) (далі — Закон).

Заслухавши суддю-доповідача Головіна А. С. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 50 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі положення статей 5, 6, 7, 8, 9, 10 Закону, відповідно до яких встановлено критерії

репрезентативності для профспілок, їх організацій та їх об'єднань на національному, галузевому, територіальному рівнях, а також щодо делегування власних повноважень репрезентативності організаціям і об'єднанням для представлення своїх інтересів.

Згідно з цими положеннями Закону загальними критеріями репрезентативності для суб'єктів профспілкової сторони та сторони роботодавців є для профспілок, їх організацій та об'єднань загальна чисельність їх членів, для організацій роботодавців та їх об'єднань — загальна чисельність працівників, які працюють на підприємствах — членах відповідних організацій роботодавців (абзаци перший, третій частини першої статті 5); на національному рівні для участі у колективних переговорах з укладення генеральної угоди, для делегування представників до Національної тристоронньої соціально-економічної ради, до органів управління фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування та інших тристоронніх органів соціального діалогу, участі у міжнародних заходах репрезентативними є об'єднання профспілок та об'єднання організацій роботодавців, які є всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, що налічують не менш як сто п'ятдесят тисяч членів (абзаци перший, третій частини першої статті 6); на галузевому рівні для участі у колективних переговорах з укладення галузевих (міжгалузевих) угод та для делегування представників до органів соціального діалогу на відповідному рівні репрезентативними є професійні спілки та їх об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, які є всеукраїнськими профспілками, членами яких є не менш як три відсотки працівників, зайнятих у відповідній галузі (абзаци перший, третій частини другої статті 6); на територіальному рівні для участі у колективних переговорах з укладення територіальних угод та для делегування представників до органів соціального діалогу репрезентативними є професійні спілки та їх об'єднання і організації роботодавців та їх об'єднання, які є обласними, місцевими профспілками, їх організаціями та об'єднаннями, створеними за територіальною ознакою, членами яких є не менше двох відсотків зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці (частина третя статті 6); професійні спілки та їх об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, що не відповідають критеріям репрезентативності, за рішенням своїх виборних органів можуть надавати повноваження репрезентативним організаціям та об'єднанням відповідного рівня для представлення своїх інтересів або вносити на розгляд відповідних органів соціального діалогу свої пропозиції, які є обов'язковими для розгляду сторонами під час формування узгодженої позиції та прийняття рішень (частина п'ята статті 6); оцінка відповідності критеріям репрезентативності профспілок та їх об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань проводиться на національному та галузевому рівнях Національною службою посередництва і примирення, на територіальному рівні — відповідними відділеннями Національної служби посередництва і примирення (частина перша статті 7); підтвердження репрезентативності суб'єктів сторони профспілок та сторони роботодавців здійснюється відповідно Національною службою посередництва і примирення та її відділеннями один раз на п'ять років, профспілки, їх організації та об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, у тому числі новоутворені, мають

право звертатися до Національної служби посередництва і примирення та відповідних її відділень для оцінки відповідності критеріям репрезентативності за наявності для цього фактичних підстав, але не частіше одного разу на рік (частина друга статті 7); порядок оцінки відповідності критеріям репрезентативності та підтвердження репрезентативності суб'єктів сторін профспілок та організацій роботодавців затверджується Національною службою посередництва і примирення після погодження сторонами соціального діалогу на національному рівні (частина четверта статті 7); соціальний діалог здійснюється між сторонами соціального діалогу відповідного рівня у формах: обміну інформацією, консультацій, узгоджувальних процедур, колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод (частина перша статті 8); профспілкова сторона та сторона роботодавців, суб'єкти яких підтвердили свою репрезентативність, самостійно визначають порядок обрання (делегування) представників профспілок та їх об'єднань і організацій роботодавців та їх об'єднань до органів соціального діалогу на зібранні повноважних представників організацій та їх об'єднань, що мають право участі в соціальному діалозі відповідного рівня; ініціатором проведення зібрання може виступати будь-яка репрезентативна організація (об'єднання) відповідного рівня, яка надсилає повідомлення всім іншим репрезентативним організаціям (об'єднанням) не пізніше як за один місяць до його проведення; зібрання повноважних представників вважається правомочним, якщо в ньому взяли участь представники більше половини репрезентативних організацій відповідного рівня, які дали згоду на участь у зібранні; для участі в зібранні організації, які отримали повідомлення, подають його організаторам не пізніше як за 10 днів до дня проведення зібрання рішення Національної служби посередництва і примирення або її відповідних відділень про свою репрезентативність; для встановлення квот репрезентативні профспілки та їх об'єднання, репрезентативні організації роботодавців та їх об'єднання подають для розгляду на зібранні копії документів, що підтверджують їх репрезентативність; розподіл квот між репрезентативними профспілками, їх об'єднаннями здійснюється пропорційно до чисельності їх членів, а між репрезентативними організаціями роботодавців, їх об'єднаннями — пропорційно до чисельності працівників, які працюють на підприємствах — членах відповідних організацій роботодавців, але не менш як по одному представнику від кожної репрезентативної профспілки, організації роботодавців, їх об'єднань відповідного рівня; відповідно до затверджених на зібранні повноважних представників квот репрезентативні профспілки та їх об'єднання, репрезентативні організації роботодавців та їх об'єднання делегують до складу профспілкової сторони та сторони роботодавців в органи соціального діалогу своїх представників на підставі рішень виборних органів, які діють у цих організаціях згідно з їх статутами; у разі ротації у складі діючих тристоронніх або двосторонніх органів соціального діалогу зібрання повноважних представників проводять відповідні сторони цих органів; дії організатора зібрання повноважних представників, що порушують права суб'єктів сторін соціального діалогу, можуть бути оскаржені в судовому порядку (частина п'ята статті 9); з метою сприяння застосуванню міжнародних трудових норм та національним заходам, що стосуються діяльності Міжнародної ор-

ганізації праці, Кабінет Міністрів України проводить консультації на національному рівні з іншими сторонами соціального діалогу, суб'єктами яких є репрезентативні всеукраїнські об'єднання профспілок та репрезентативні всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців (частина друга статті 10).

Автори клопотання стверджують, що вказані норми суперечать статті 36 Конституції України, оскільки порушують рівність прав профспілок та їх об'єднань у соціальному діалозі через введення для них критеріїв репрезентативності.

Народні депутати України вважають, що встановлення загальних критеріїв репрезентативності на різних рівнях соціального діалогу, зокрема галузевому та на рівні «областей України», створить перешкоди для реалізації профспілками права ведення колективних переговорів та делегування своїх представників до органів соціального діалогу на відповідних рівнях, внаслідок чого їх члени будуть позбавлені представництва на рівні галузевих угод, а також участі в управлінні державним соціальним страхуванням.

Суб'єкт права на конституційне подання також вважає, що встановлені форми здійснення соціального діалогу позбавляють профспілки рівних прав на участь у колективних переговорах з метою укладення колективних договорів і угод у тристоронніх або двосторонніх органах соціального діалогу та міжнародних заходах.

На переконання авторів клопотання, Верховна Рада України, визначивши Національну службу посередництва та примирення органом, що має проводити оцінку репрезентативності та здійснювати її підтвердження, зокрема у профспілок і їх об'єднань, вийшла за межі своїх повноважень.

Вказуючи на неконституційність оспорюваних норм Закону, народні депутати України посилаються на правові позиції Конституційного Суду України, викладені у рішеннях від 29 жовтня 1998 року № 14-рп/98 у справі про профспілку, що діє на підприємстві, та від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000 у справі про свободу утворення профспілок.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 13 грудня 2011 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі, виходить з такого.

Відповідно до частини першої статті 152 Конституції України закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Згідно з пунктом 4 частини другої статті 39, частиною першою статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні повинні бути зазначені аргументи і твердження щодо неконституційності правового акта (його окремих положень) та наведене правове обґрунтування цих тверджень.

Автори клопотання порушують питання про невідповідність частині третій статті 36 Конституції України зазначених положень Закону, однак не наводять правового обґрунтування тверджень щодо їх неконституційності.

Суб'єкт права на конституційне подання, вказуючи на перевищення Верховною Радою України своїх повноважень, не конкретизував, які саме положення Основного Закону України вона порушила.

Крім того, народні депутати України вважають, що оспорювані норми Закону суперечать Конвенції про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 та Конвенції про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів № 98. Однак до компетенції Конституційного Суду України не віднесено питання контролю відповідності положень нормативно-правових актів України міжнародним договорам, ратифікованим у визначеному законом порядку.

Таким чином, невиконання суб'єктом права на конституційне подання вимог пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», а саме наведення правового обґрунтування тверджень та аргументів щодо неконституційності правового акта, а також порушення народними депутатами України питань, непідвідомчих Конституційному Суду України, є підставами для відмови у відкритті конституційного провадження у справі відповідно до пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 39, 45, 50, 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В :

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статей 5, 6, 7, 8, 9, 10 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI на підставі пунктів 2, 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України», непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянина
Меньщикова Олександра Миколайовича щодо офіційного тлумачення
положень абзацу третього частини четвертої статті 42 Закону України
«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»
у взаємозв'язку з положеннями абзацу першого частини першої,
частини другої статті 40 цього закону

м. Київ
26 січня 2012 року
№ 1-у/2012

Справа № 2-1/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Винокурова Сергія Маркіяновича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича — доповідача,

розглянув на засіданні питання стосовно відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Меньщикова Олександра Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень абзацу третього частини четвертої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., №№ 49–51, ст. 376) зі змінами (далі — Закон) у взаємозв'язку з положеннями абзацу першого частини першої, частини другої його статті 40.

Заслухавши суддю-доповідача Шишкіна В. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Громадянин Меньщиков О. М. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень абзацу третього частини чет-

вертої статті 42 Закону «перерахунок пенсії здійснюється із заробітної плати (доходу), з якої була обчислена пенсія, або за періоди страхового стажу, зазначені в частині першій статті 40 цього Закону» у взаємозв'язку з положеннями абзацу першого частини першої, частини другої його статті 40.

На думку автора клопотання, суди України неоднозначно застосовують цю правову норму під час розгляду справ щодо перерахунку пенсії, а це порушує його конституційне право на рівність перед законом.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 18 січня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, виходить з такого.

У конституційному зверненні йдеться про надання офіційного тлумачення положень абзацу третього частини четвертої статті 42 Закону, яка діяла в редакції Закону України від 23 грудня 2004 року № 2291-IV. До статті 42 Закону неодноразово вносилися зміни. Чинними є положення частини четвертої цієї статті Закону в редакції Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI (підпункт 17 пункту 6 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення»), які істотно відрізняються від тих положень, тлумачення яких просить дати автор клопотання.

Відповідно до статей 150, 152 Конституції України юрисдикція Конституційного Суду України поширюється лише на чинні правові акти, що зазначено, зокрема, в його Рішенні від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001, ухвалах від 25 січня 2011 року № 4-уп/2011, від 2 березня 2011 року № 7-у/2011.

Меньшиков О. М. звертається з проханням роз'яснити норму, яка втратила чинність, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 152, 153 Конституції України, статтями 45, 50 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Меньшикова Олександра Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень абзацу третього частини четвертої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV зі змінами у взаємозв'язку з положеннями абзацу першого частини першої, частини другої статті 40 цього закону на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянина
Земмеля Володимира Михайловича
щодо офіційного тлумачення положень статті 625
Цивільного кодексу України

м. Київ
2 лютого 2012 року
№ 2-у/2012

Справа № 2-2/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Винокурова Сергія Маркіяновича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича — доповідача,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Земмеля Володимира Михайловича щодо офіційного тлумачення положень статті 625 Цивільного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Колоса М. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Громадянин Земмель Володимир Михайлович звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 625 Цивільного кодексу України (далі — Кодекс), якими передбачено, що:

- боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання (частина перша);
- боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від про-

строченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (частина друга).

На думку Земмеля В. М., апеляційний суд Дніпропетровської області неоднозначно застосовує положення статті 625 Кодексу у справах про неналежне виконання грошового зобов'язання, що призвело до порушення його прав, передбачених частиною першою статті 24 Конституції України.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 25 січня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Згідно з пунктом 2 частини першої статті 150 Основного Закону України до повноважень Конституційного Суду України належить офіційне тлумачення Конституції України та законів України. За змістом статей 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному зверненні фізичних та юридичних осіб повинні зазначатися конкретні статті (окремі положення) Конституції України або законів України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України, а також питання, в аспекті яких є необхідність в офіційній інтерпретації вказаних статей або окремих їх положень.

Аналіз конституційного звернення свідчить, що Земмель В. М. цих вимог не дотримав. Автор клопотання не зазначив, які саме положення статті 625 Кодексу потребують офіційного тлумачення та в аспекті яких питань Конституційний Суд України має дати їх офіційну інтерпретацію, тобто не навів предмет офіційного тлумачення.

За правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в ухвалах від 2 вересня 2009 року № 47-у/2009, від 23 грудня 2009 року № 65-у/2009, від 22 грудня 2011 року № 64-у/2011, невизначеність предмета офіційного тлумачення є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим цим Законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Земмеля Володимира Михайловича щодо офіційного тлумачення положень статті 625 Цивільного кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим цим Законом.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянина
Макоянікова Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення
положень пункту 1 частини другої статті 17
Кодексу адміністративного судочинства України, пунктів 4, 5
частини четвертої статті 328
Цивільного процесуального кодексу України, частини другої статті 388
Кримінально-процесуального кодексу України

м. Київ
7 лютого 2012 року
№ 3-у/2012

Справа № 2-3/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Винокурова Сергія Маркіяновича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича — доповідача,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Макоянікова Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, пунктів 4, 5 частини четвертої (за конституційним зверненням — частини третьої) статті 328 Цивільного процесуального кодексу України, частини другої статті 388 Кримінально-процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Пасенюка О. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Громадянин Макояніков В. В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення пункту 1 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) в аспекті питання, чи належать до адміністративної юрисдикції спори щодо оскарження бездіяльності органу дізнання, слідчого, прокурора, допущеної з приводу заяви про злочин, а також положень пунктів 4, 5 частини третьої статті 328 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), частини другої статті 388 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України) щодо наділення судді-доповідача правом одноособово відмовляти у відкритті касаційного провадження з мотивів необґрунтованості касаційної скарги.

Необхідність в офіційному тлумаченні положення пункту 1 частини другої статті 17 КАС України автор клопотання мотивує неоднаковим його застосуванням адміністративними судами, що зумовлює ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Обґрунтовуючи свою позицію, Макояніков В. В. посилається, зокрема, на ухвали Вищого адміністративного суду України від 30 травня 2007 року, від 17 січня 2008 року, відповідно до яких оскарження бездіяльності уповноважених суб'єктів (органів дізнання, слідства, прокуратури) з приводу заяв і повідомлень про злочин здійснюється у порядку адміністративного судочинства, оскільки в кримінально-процесуальному законодавстві не визначено процедури розгляду таких скарг, а також на ухвалу Вищого адміністративного суду України від 30 березня 2011 року, у якій за аналогічних обставин було сформульовано протилежну правову позицію — діяльність органів державної влади щодо розгляду заяви про злочин врегульовано нормами кримінально-процесуального законодавства України, тому скарги з приводу такої діяльності в порядку адміністративного судочинства розглядатися не можуть.

Суб'єкт права на конституційне звернення зазначає, що відсутність єдиної судової практики, правова невизначеність щодо вказаного питання призвели до закриття провадження у справі за його позовом, чим порушено його право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Макояніков В. В. також ставить питання про визнання неконституційними пунктів 4, 5 частини третьої статті 328 ЦПК України та частини другої статті 388 КПК України. Свою позицію автор клопотання доводить тим, що згідно з цими положеннями суддю-доповідача наділено правом одноособово відмовляти у відкритті касаційного провадження з мотивів необґрунтованості касаційної скарги, чим порушено конституційну заборону делегування функцій судів іншим органам, заборону звуження конституційних прав особи.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20 грудня 2011 року № 4176-VI (Офіційний вісник України, 2012 р., № 4, ст. 117), який набрав чинності 15 січня 2012 року, до ЦПК України внесено зміни, відповідно до яких частину третю

статті 328 ЦПК України слід вважати частиною четвертою цієї статті. При цьому зміст названої частини змін не зазнав.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 31 січня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі, виходить з такого.

2.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному зверненні має зазначатися обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України (пункт 4 частини другої статті 42); підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Юрисдикційна належність спорів щодо оскарження бездіяльності органу дізнання (слідства, прокуратури), допущеної з приводу заяви про злочин, у законодавстві про адміністративне судочинство регулюється частиною другою статті 2, пунктом 1 частини другої, пунктом 2 частини третьої статті 17 КАС України.

В аспекті аналогічного питання Конституційний Суд України дав офіційне тлумачення положень частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 КАС України у їх системному зв'язку зі статтею 97 КПК України, роз'яснивши, що «скарги осіб стосовно прийняття рішень, вчинення дій або допущення бездіяльності суб'єктом владних повноважень щодо заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини суди повинні розглядати і вирішувати у кримінальному судочинстві» (пункт 2 резолютивної частини Рішення від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011).

Таким чином, необхідність в офіційному тлумаченні положення пункту 1 частини другої статті 17 КАС України в аспекті питання, порушеного Макоїнковим В. В., на цей час відпала.

Враховуючи викладене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що в цій частині конституційного звернення на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» слід відмовити у відкритті конституційного провадження.

2.2. Згідно з частиною першою статті 150 Конституції України, статтями 13, 40 Закону України «Про Конституційний Суд України» питання про конституційність законів України мають право порушувати Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим. Громадянин не є суб'єктом права на конституційне подання щодо конституційності законів України.

Оскільки з клопотанням про визнання неконституційними пунктів 4, 5 частини четвертої статті 328 ЦПК України, частини другої статті 388 КПК України звернувся громадянин, то це є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження в цій частині конституційного звернення згідно з пунктом 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи викладене та керуючись статтями 150, 153 Конституції України, статтями 42, 43, 45, 50 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Макоїнкова Володимира Васильовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 1 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, пунктів 4, 5 частини четвертої статті 328 Цивільного процесуального кодексу України, частини другої статті 388 Кримінально-процесуального кодексу України на підставі пунктів 1, 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання, невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим цим Законом.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянина
Ткаченка Сергія Олександровича щодо офіційного тлумачення положень
частини другої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України

м. К и ї в
22 лютого 2012 року
№ 4-у/2012

Справа № 2-4/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,

Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича — доповідача,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Ткаченка Сергія Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Овчаренка В. А. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне звернення — громадянин Ткаченко С. О. — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — Кодекс) стосовно допуску як захисників тих осіб, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Автор клопотання просить дати роз'яснення, чи «як захисники у кримінальному процесі, крім адвокатів, можуть бути допущені і брати в ньому участь фахівці у галузі права, навіть за відсутності спеціального закону, який регулює питання щодо надання правової допомоги такими фахівцями?»

На думку Ткаченка С. О., зазначені положення частини другої статті 44 Кодексу суди України застосовують неоднозначно. На підтвердження цього він наводить постанови Миронівського районного суду Київської області, ухвали апеляційного суду Київської області, Верховного Суду України, в яких, на його погляд, по-різному вирішується питання про допуск як захисників у кримінальній справі фахівців у галузі права. Одні суди допускають їх здійснювати захист осіб у кримінальному процесі, а інші — відмовляють, посилаючись на відсутність спеціального закону, який має визначити підстави та порядок участі цих фахівців як захисників у кримінальному процесі.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 14 лютого 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Із конституційного звернення та доданих до нього копій рішень судів неоднозначного застосування положень частини другої статті 44 Кодексу стосовно допуску як захисників у кримінальному процесі фахівців у галузі права не вбачається.

За змістом постанови Миронівського районного суду Київської області від 23 квітня 2009 року у допуску фахівця у галузі права як захисника у кримінальному процесі відмовлено у зв'язку з тим, що не було підтверджено право організації, яка дала доручення фахівцю, надавати юридичні послуги у кримінальному процесі.

Верховний Суд України ухвалою від 11 вересня 2007 року допустив захисником у кримінальному процесі фахівця у галузі права за дорученням приватного підприємства «Жан плюс», яке надало витяг із свого статуту щодо права надавати правову допомогу.

В інших доданих до конституційного звернення рішеннях судів про фактичний допуск фахівців у галузі права бути захисниками у кримінальному процесі чи відмову у ньому не йдеться.

Отже, в конституційному зверненні не наведено фактів неоднозначного застосування положень частини другої статті 44 Кодексу, що вказує на недотримання вимог Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні (пункт 4 частини другої статті 42, стаття 94) і є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 48, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

У Х В А Л И В:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Ткаченка Сергія Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 44 Кримінально-процесу-

ального кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ**Засади діяльності органів прокуратури
в контексті рішень Конституційного Суду України****В. Бринцев**

суддя Конституційного Суду України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

І. Буравльов

науковий консультант судді Конституційного Суду України,
заслужений юрист України

Продовження. Початок у № 1, 2012

У статті досліджено практику Конституційного Суду України щодо коригування нормативної бази організації та діяльності прокуратури України. На підставі рішень Конституційного Суду України проаналізовано принцип незалежності прокуратури, її функції, забезпечення особистих та соціально-економічних гарантій працівників прокуратури. Зроблено висновок про нагальну необхідність внесення відповідних змін як до Основного Закону України, так і до Закону України «Про прокуратуру», процесуальних кодексів та інших законодавчих актів з метою реформування діяльності прокуратури України на європейських стандартах.

Ключові слова: прокуратура, функції прокуратури, прокурорський нагляд, забезпечення соціально-економічних та особистих гарантій незалежності прокуратури, правові позиції, рішення Конституційного Суду України.

Згідно з абзацом 4 статті 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» Генеральна прокуратура України як орган державної влади має право звертатися до Конституційного Суду України з конституційними поданнями лише про офіційне тлумачення Конституції та законів України.

За останні 15 років до Конституційного Суду України надійшло вісім конституційних подань генпрокуратури, три з яких розглянуто з винесенням рішень, а у п'яти відмовлено у відкритті конституційного провадження на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Важливе значення для роботи органів прокуратури щодо упорядкування (уточнення) їх повноважень у відносинах з народними депутатами України мало Рішення Конституційного Суду України від 11 квітня 2000 року № 4-рп/2000

(справа про запити народних депутатів України до прокуратури)¹. У зв'язку з численними запитами та зверненнями народних депутатів України до органів прокуратури протягом 1998–2000 років з вимогами та вказівками стосовно конкретних кримінальних, цивільних і арбітражних справ генпрокуратура змушена була звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України». Положення зазначених норм, як вказав у своєму Рішенні Конституційний Суд України, в аспекті порушених питань треба розуміти так:

«Народний депутат України не має права звертатися до органів прокуратури і прокурорів з вимогами, пропозиціями чи вказівками у конкретних справах з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства у конкретних кримінальних справах.

У разі надходження до органів прокуратури, прокурорів, слідчих прокуратури пропозицій, вказівок і вимог народних депутатів України у конкретних справах прокурори і слідчі прокуратури мають діяти з дотриманням вимог, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Арбітражним процесуальним кодексом України та Законом України «Про прокуратуру».

Наведене офіційне тлумачення дало змогу створити нормативне положення, яке унеможливило втручання народних депутатів України в роботу прокурорів і слідчих у конкретних справах.

Рішенням у справі від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді)² за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України стосовно визначення понять «інтереси держави», «представництво прокурора в суді», «орган, уповноважений державою» та «відповідні функції у спірних відносинах» Конституційним Судом України вирішені складні питання представництва прокуратурою інтересів держави в арбітражних судах. У резолютивній частині рішення зазначено:

«1. Положення абзацу четвертого частини першої статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України в контексті пункту 2 статті 121 Конституції України треба розуміти так, що прокурори та їх заступники подають до арбітражного су-

¹ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — Кн. 2. — С. 54–59.

² Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — Кн. 1. — С. 364–368.

ду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Прокурор або його заступник самостійно визначає і обґрунтовує в позовній заяві, в чому полягає порушення інтересів держави чи в чому існує загроза інтересам держави, і ця заява, за статтею 2 Арбітражного процесуального кодексу України, є підставою для порушення справи в арбітражному суді.

2. Під поняттям «орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах», зазначеним у частині другій статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України, потрібно розуміти орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади.

3. Під представництвом прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді за змістом пункту 2 статті 121 Конституції України та статей 2 і 29 Арбітражного процесуального кодексу України треба розуміти правовідносини, в яких прокурор, реалізуючи визначені Конституцією України та законами України повноваження, вчиняє в суді процесуальні дії з метою захисту інтересів держави.

Ці дії включають подання прокурором до арбітражного суду позовної заяви, його участь у розгляді справи за позовною заявою, а також у розгляді судом будь-якої іншої справи за ініціативою прокурора чи за визначенням суду, якщо це необхідно для захисту інтересів держави».

Що стосується практики Конституційного Суду Російської Федерації з цих питань, то він, зокрема, прийняв постанову стосовно повноваження прокурора під час здійснення нагляду звертатися до суду загальної юрисдикції з вимогою про визнання недійсним закону суб'єкта Російської Федерації.

У Постанові від 11 квітня 2000 року № 6-П у справі про перевірку конституційності окремих положень пункту 2 статті 1, пункту 1 статті 21 і пункту 3 статті 22 Федерального закону «Про прокуратуру Російської Федерації»¹ Конституційний Суд зазначив, що прокурор, здійснюючи нагляд, може звертатися до суду загальної юрисдикції з вимогою про визнання недійсним закону суб'єкта Російської Федерації, що суперечить федеральному закону, а суд — вирішувати такого роду справи. Відповідно до Федерального закону «Про прокуратуру Російської Федерації» прокурор має право звернутися до суду із заявою або вступити до справи на будь-якій стадії процесу, якщо цього вимагає захист прав громадян і охоронюваних законом інтересів суспільства чи держави (пункт 3 статті 35).

У зв'язку з частою зміною в Україні протягом останніх років генеральних прокурорів, поверненням їх на посади указами Президента України або за рішенням суду виникало питання, чи може встановлений Конституцією України та Законом України «Про прокуратуру» (далі — Закон) строк повноважень Генерального прокурора України перериватись, зупинятись чи продовжуватись.

Це питання було розглянуте Конституційним Судом України за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення поло-

¹ *Вестник Конституционного Суда Российской Федерации.* — 2000. — № 4. — С. 15–25.

жень частини другої статті 122 Конституції України, частини третьої статті 2 Закону.

У своєму Рішенні від 2 квітня 2008 року № 5-рп/2008¹ Конституційний Суд України дав офіційне тлумачення зазначених норм:

«1. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 122 Конституції України «строк повноважень генерального прокурора України — п'ять років» та частини третьої статті 2 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року № 1789–XII «строк повноважень Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів — п'ять років» необхідно розуміти як безперервний визначений у часі період, перебіг якого починається з моменту набрання чинності актом про призначення на посаду Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів і закінчується зі спливом п'яти календарних років».

Аналіз конституційних подань Генеральної прокуратури України до Конституційного Суду України свідчить, що лише одне конституційне подання стосувалось Закону, в інших випадках йшлося про офіційне тлумачення положень законодавчих актів щодо уточнення процесуальних повноважень прокурорсько-слідчих працівників тощо. Таким чином, за допомогою Конституційного Суду України Генеральна прокуратура України намагалася збільшити свої повноваження або відстояти їх, не виявляючи зацікавленості у змінах, рекомендованих Венеціанською Комісією.

Про недостатню активність Генеральної прокуратури України у використанні можливостей конституційного судочинства свідчить те, що завдяки конституційним зверненням громадян Устименка К. Г., Мнишенка С. К. (рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 року № 5-зп; від 25 жовтня 2007 року № 10-рп/2007), а не поданням Генеральної прокуратури України дано офіційне тлумачення або визнані неконституційними положення нормативно-правових актів, у яких порушувалися права громадян і працівників військових прокуратур.

Крім того, суттєве для прокуратури питання про наявність у прокурора права на звернення до суду про визнання незаконними як акта органу, що його видав, так і рішень чи дій посадової особи було порушене не Генеральною прокуратурою України, а товариством з обмеженою відповідальністю «Амальгама Люкс», яке звернулось до Конституційного Суду України з конституційним зверненням у зв'язку з неоднозначним застосуванням цього положення судами України.

У Рішенні від 12 жовтня 2011 року № 11-рп/2011 за конституційним зверненням ТОВ «Амальгама Люкс» Конституційний Суд України визначив: «В аспекті конституційного звернення положення частини четвертої статті 21 Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року № 1789-XII з наступними змінами «у разі відхилення його протесту або ухилення від розгляду прокурор може звернутися з заявою до суду про визнання акта незаконним» необхідно розуміти як таке, що передбачає право прокурора у разі відхилення його протесту

¹ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2008 / Відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. — К.: Ін Юре, 2008. — Кн. 8. — С. 121–124.

або ухилення від розгляду звернутися до суду про визнання незаконними як акта відповідного органу, так і рішень, дій чи бездіяльності посадової особи»¹.

Починаючи з 1993 року профільний комітет Верховної Ради України здійснював погодження призначень на посади та звільнення з них керівників відповідних спецпідрозділів органів внутрішніх справ, служби безпеки і прокуратури, мотивуючи це необхідністю посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією. У жовтні 2008 року Президент України звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням про визнання такими, що не відповідають Конституції України, окремих положень Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII (далі — Закон № 3341) стосовно погодження з Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією (далі — Комітет) призначення на посади та звільнення з них керівників спецпідрозділів, зокрема і органів прокуратури.

Рішенням Конституційного Суду України від 27 травня 2009 року № 12-рп/2009² визнані неконституційними окремі положення Закону № 3341, зокрема щодо погодження з Комітетом створення і ліквідації спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, призначення на посади і звільнення з них керівників цих спеціальних підрозділів; призначення керівників управління з нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю Генеральної прокуратури України та його відділів.

Однак це Рішення Конституційного Суду України не було виконане, як того вимагають стаття 152 Конституції України, статті 69, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України», а навпаки, 23 жовтня 2009 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення організаційно-правових основ запобігання, протидії, припинення корупції і організованої злочинності та виконання комітетами Верховної Ради України контрольних функцій», яким поновлено положення Закону № 3341, що визнані Конституційним Судом неконституційними, та розширено перелік посад, призначення на які і звільнення з них погоджуються з Комітетом.

Так, у новій редакції викладено підпункт «г» пункту 1 статті 24 Закону № 3341 щодо надання згоди на створення і ліквідацію спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю органів прокуратури України та інших органів і підрозділів, створених для боротьби з корупцією та організованою злочинністю, а також призначення на посади та звільнення з посад керівників спеціальних підрозділів органів прокуратури.

Пункт 3 статті 26 Закону № 3341 викладено у новій редакції, яка, по суті, поновлює визнані Конституційним Судом неконституційними положення щодо погодження призначення керівників управління по нагляду за виконанням законів

¹ *Офіційний вісник України*. — 2011. — № 84. — С. 133.

² *Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2009 / Відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак*. — К.: Ін Юре, 2009. — Кн. 9. — С. 171–175.

спецпідрозділами по боротьбі з організованою злочинністю Генеральної прокуратури України та відповідних відділів органів прокуратури в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Крім того, передбачено погодження не тільки призначення цих керівників, а й звільнення їх з посад.

Лише через рік Рішенням Конституційного Суду України від 10 червня 2010 року № 16-рп/2010¹ було визнано неконституційними зазначені зміни до Закону № 3341, і тим самим створено нормативну базу для самостійного та оперативного вирішення органами прокуратури України кадрових питань незалежно від інших органів.

Незалежність прокуратури України від контролю Верховної Ради України також підтверджено Рішенням Конституційного Суду України від 14 червня 2001 року № 8-рп/2001 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України «Про висновки Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України по перевірці фактів порушення прав українських акціонерів відкритого акціонерного товариства «Миколаївцемент» від 18 лютого 1999 року (справа про доручення Генеральній прокуратурі України)². Конституційний Суд України у своєму Рішенні зазначив, що Конституція України безпосередньо не передбачає серед повноважень Верховної Ради України здійснення нею контролю за діяльністю прокуратури. Тому доручення Генеральній прокуратурі України перевірити законність судових рішень Вищого арбітражного суду України є неконституційним.

Конституційний Суд України також розглянув і вирішив важливі для прокуратури та судочинства питання щодо розгляду судом скарг на постанови слідчого, прокурора у кримінальних справах, щодо оскарження рішень про застосування дисциплінарних стягнень до прокурорсько-слідчих працівників та стосовно соціальних і матеріальних гарантій працівників.

Так, Рішенням від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора)³ Конституційний Суд України визнав неконституційними положення, «які унеможливають розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого, прокурора стосовно приводів, підстав і порядку порушення кримінальної справи щодо певної особи». Отже, цим самим усунуто обмеження права людини на судовий захист, що дало можливість громадянам звертатися до суду за поновленням своїх прав згідно з частинами першою, другою статті 55 Конституції України.

¹ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2010 / Відп. ред. А. С. Головін. — К.: Логос, 2011. — Кн. 10. — С. 276–282.

² Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 423–428.

³ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2002–2003 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 121–129.

У справі про Дисциплінарний статут прокуратури України (Рішення від 22 червня 2004 року № 13-рп/2004)¹ Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України, «положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту прокуратури України, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» від 6 листопада 1991 року № 1796-XII, відповідно до якого рішення Президента України та Генерального прокурора України про позбавлення класного чину, наказ Генерального прокурора України про застосування одного з дисциплінарних стягнень, передбачених пунктами 5 і 6 статті 9 Статуту, або відмова у поновленні на роботі прокурорсько-слідчих працівників, звільнених прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міста Київ та прирівняними до них прокурорами, можуть бути оскаржені до Верховного Суду України в місячний строк».

Тобто оскарження дисциплінарних стягнень прокурорсько-слідчі працівники мають здійснювати у загальному порядку в місцеві суди з можливістю оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух. Конституційний Суд України також зазначив, що підсудність цих справ, а також строки звернення до суду повинні визначатися виключно законом і не можуть встановлюватися іншими актами, у тому числі постановою Верховної Ради України.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав справи за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання і приймав рішення, у яких визнавав окремі положення законів про Державний бюджет України щодо зупинення або обмеження пільг, компенсацій і гарантій, зокрема працівникам прокуратури, такими, що не відповідають Конституції України. Проте незважаючи на рішення Конституційного Суду України, ревізія законами про Державний бюджет України пільг, компенсацій і гарантій набула системного характеру.

У Рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян) Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо конституційності положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік», дійшов висновку, «що при прийнятті законів про Державний бюджет України систематично зупиняється дія інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, які є складовою конституційного права громадян на соціальний захист і достатній рівень життя кожного (статті 46, 48 Конституції України)»².

Цим Рішенням Конституційного Суду України визнані неконституційними положення закону про Державний бюджет України, якими зупинено дію положень інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій окремим категоріям громадян та змінено або встановлено нові підстави й умови їх надання. Зокрема, визнано неконституційною статтю 98 цього закону щодо зупинення дії положень Закону в частині порядку виплати пенсій працюючим пенсіонерам органів прокуратури.

¹ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2004 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — Кн. 5. — С. 216–219.

² Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2007 / Відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. — К.: Ін Юре, 2008. — Кн. 7. — С. 112.

Незважаючи на послідовну і чітку позицію Конституційного Суду України із зазначених питань, Верховна Рада України у Законі України «Про Державний бюджет України на 2008 рік» у черговий раз зупинила дію окремих положень дев'ятнадцяти законів, кодексів та інших нормативно-правових актів України, до дев'яноста одного акта внесла зміни і доповнення, якими позбавила окремі категорії громадян, в тому числі працівників прокуратури, пільг, компенсацій і гарантій. Рішенням від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008¹ (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) Конституційний Суд України визнав неконституційними понад сто положень закону, в тому числі статтю 38 цього закону щодо зупинення дії або зміни положень статті 49, 50¹, 52 Закону. Зокрема, цим Рішенням поновлено пільги прокурорським працівникам щодо їх забезпечення жилою площею місцевими органами влади, 50-процентної знижки плати за житло, комунальні послуги, користування квартирним телефоном, безкоштовного проїзду у міському транспорті, виплати пенсій у повному розмірі тощо.

Таким чином, починаючи з 2001 року Конституційний Суд України прийняв п'ять рішень², якими визнав неконституційними положення законів про Державний бюджет України в частині скасування пільг, компенсацій, виплат тощо багатьом категоріям громадян, у тому числі і працівникам прокуратури. На підставі цих рішень Конституційним Судом України поновлено дію відповідних норм законів, зокрема і положень Закону.

Виходячи з наведеного аналізу можна дійти висновку, що Конституційний Суд України притаманними йому засобами, незважаючи на відсутність права ініціювати розгляд справ, здійснив значну роботу стосовно удосконалення нормативної бази щодо організації і діяльності прокуратури та приведення деяких положень законодавства у відповідність до Основного Закону держави.

Офіційним тлумаченням норм Закону, кодексів, інших законодавчих актів Конституційний Суд України сприяв уточненню та роз'ясненню низки положень цих нормативних актів, що надало можливість органам прокуратури України, спираючись на рішення Конституційного Суду України як джерело права, більш впевнено та на підставі Закону виконувати свої функції.

Разом з тим очевидно, що розпочатий процес реформування прокуратури повинен бути завершеним у стислі терміни з урахуванням рекомендацій Венеціанської Комісії та інших міжнародних інституцій стосовно необхідності по-

¹ Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2008 / Відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. — К.: Ін Юре, 2008. — Кн. 8. — С. 188–200.

² Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2001 від 3 жовтня 2001 року / Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2001–2002. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — С. 7–13; Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2002 від 20 березня 2002 року. — Там само, С. 200–208; Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2004 від 17 березня 2004 року / Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2004. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 137–143; Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2007 від 9 липня 2007 року / Конституційний Суд України. 2007. — К.: Ін Юре, 2008. — С. 110–119; Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2008 від 22 травня 2008 року / Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2008. — К.: Ін Юре, 2008. — С. 188–200.

силення незалежності прокуратури і утворення ефективних моделей нагляду за додержанням законів, системи досудового слідства. До цього часу, за п'ятнадцять років, не виконано повною мірою пункт 9 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, згідно з яким «прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства — до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування». Ці положення, які мають тимчасовий характер, діють уже протягом тривалого часу і до вичерпання ними своєї дії прийняття суттєвих змін або нової редакції Закону є проблематичним.

Відсутність в Україні нормативного закріплення доктринальних положень щодо предмета правового регулювання і меж дії у часі темпоральних норм права, зокрема перехідних положень Закону (у тому числі Основного Закону), і породжує ситуації, коли цілком обґрунтована потреба поетапного введення в дію окремих конституційних положень спричиняє правову невизначеність, перешкоджає ефективним реформам.

Незважаючи на пряме звернення Конституційного Суду України у Рішенні від 10 вересня 2010 року № 15-рп/2010 до Верховної Ради України щодо необхідності законодавчої реалізації положень пункту 9 Перехідних положень Конституції України (пункт 3 резолютивної частини Рішення), це важливе для держави питання так і не вирішено.

Таким чином, аналіз наведених правових позицій Конституційного Суду України свідчить про нагальну необхідність внесення відповідних змін як до Основного Закону держави, так і до Закону України «Про прокуратуру», процесуальних кодексів та інших законодавчих актів з метою створення належної нормативної бази для врегулювання питань щодо організації і діяльності прокуратури України, розбудованої на європейських стандартах.

Брынцев В. Д., Буравлев И. И. Принципы деятельности органов прокуратуры в контексте решений Конституционного Суда Украины. В статье исследована практика Конституционного Суда Украины по корректированию нормативной базы организации и деятельности прокуратуры Украины. На основании решений Конституционного Суда Украины проанализирован принцип независимости прокуратуры, ее функции, обеспечение личных и социально-экономических гарантий работников прокуратуры. Сделан вывод о безотлагательной необходимости внесения соответствующих изменений как в Основной Закон Украины, так и в Закон Украины «О прокуратуре», процессуальные кодексы и другие законодательные акты с целью реформирования деятельности прокуратуры Украины на европейских стандартах.

Ключевые слова: прокуратура, функции прокуратуры, прокурорский надзор, обеспечение социально-экономических и личных гарантий независимости прокуратуры, правовые позиции, решения Конституционного Суда Украины.

Bryntsev V., Buravlyov I. The principles of activities of the prosecutor's office in terms of decisions of the Constitutional Court of Ukraine. The article researches the jurispru-

dence of the Constitutional Court of Ukraine regarding improvement of the regulative base of organisation and activities of the prosecutor's office of Ukraine. Based on the decisions of the Constitutional Court of Ukraine the principle of independence of the prosecutor's office, its functions, provisions of personal and social economic guarantees of the staff of the prosecutor's office are analysed. The conclusion is made on the necessity to introduce relevant amendments to both the Fundamental Law of Ukraine and the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office», procedural codes and other legislative acts in order to reform activities of the prosecutor's office of Ukraine based on the European standards.

Key words: prosecutor's office, functions of the prosecutor's office, prosecutor's supervision, provision of social economic and personal guarantees of independence of the prosecutor's office, legal positions, decisions of the Constitutional Court of Ukraine.

До питання про конституційно-правове регулювання державних символів України

Н. Шаптала

суддя Конституційного Суду України

У статті досліджено питання правової сутності державних символів, специфіку їх конституційно-правового регулювання та юридичного захисту. Обґрунтовано необхідність приведення нормативної бази в частині правової регламентації опису, порядку використання та охорони державних символів України у відповідність до вимог Конституції України.

Ключові слова: державні символи, конституційно-правове регулювання, офіційні знаки держави, інституціоналізація.

Державні символи є важливим і незаперечним атрибутом сучасної держави. Вони тісно пов'язані з історією національного державотворення, соціально-політичним становищем у суспільстві та державі, ментальністю українського народу, його етнічно-національною ідентифікацією тощо. Символи нації, створені нею у процесі власного державотворення, стають державними в результаті їх нормативного закріплення. Державні символи, уособлюючи державний суверенітет, єдність нації та повагу народу до своєї держави, потребують системного дослідження з метою належного правового регулювання відносин, пов'язаних із порядком їх використання, охороною тощо. Актуальність вивчення інституту державних символів зумовлена й тим, що на доктринальному рівні й донині комплексно не досліджено їхньої правової природи, не встановлено опису усіх державних символів України, а порядок їх офіційного використання та охорони потребує законодавчого удосконалення тощо.

Аналіз джерельної бази свідчить, що в незалежній Україні з часу прийняття Конституції України 1996 року питання конституційно-правового регулювання державних символів України не було предметом активного дослідження учених-конституціоналістів. Крім того, в навчальній літературі з конституційного права зазвичай відсутні спеціальні розділи, в яких системно висвітлювалися б питання правової сутності державних символів, специфіки їхнього конституційно-правового регулювання, юридичного захисту символів держави тощо. Саме висвітлення зазначених питань становить мету цієї публікації.

Поняття «державні символи» науковці розуміють як закріплені в конституційному праві офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, що в лаконічній формі відображають національно-державні та історико-культурні ідеї Українського народу, символізують суверенітет його держави¹; як спеціальні позначення, що є засобом офіційного представництва держави у внутрішніх і

¹ Тодыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины. — Харьков: «Факт», 1999. — С. 84.

зовнішніх відносинах, у зв'язку з чим перебувають під особливою охороною держави¹; встановлені конституцією чи законом особливі, як правило, історично складені розпізнавальні знаки держави, що виражають її самобутність² тощо.

Узагальнений аналіз змісту досліджуваного поняття дає підстави стверджувати, що державні символи — це визначені і закріплені на конституційно-правовому рівні офіційні знаки держави, які в лаконічній формі відображають її суверенітет та ідеологію, і, як правило, мають етнічно-національне походження. З наведеної дефініції спробуємо виокремити їх основні ознаки, а саме:

- 1) офіційні знаки держави;
- 2) лаконічна форма відображення суверенітету та ідеології держави;
- 3) етнічно-національні витоки державних символів.

Державні символи є офіційними знаками держави, які стають такими в результаті їх інституціоналізації, тобто нормативного визначення та закріплення на державно-правовому рівні.

Цінність інституціоналізації символів держави полягає в тому, що:

— по-перше, встановлюється перелік державних символів, котрі як у межах національних кордонів, так і на зовнішньополітичній арені у знаковій та іншій формі ідентифікують конкретну державу;

— по-друге, законодавцем нормативно закріплюється зміст відповідного державного символу, його графічне зображення тощо;

— по-третє, забезпечується і гарантується їх відповідна стабільність;

— по-четверте, виокремлюються суспільні відносини, які мають особливу політичну важливість і соціальну значущість;

— по-п'яте, збагачується система права, оскільки надається статус де-юре певним суспільним відносинам, в результаті чого виникає новий конституційно-правовий інститут — інститут державних символів.

Водночас об'єктивна необхідність законодавчого регулювання державних символів як офіційних знаків держави встановлена й положеннями статті 20 Основного Закону України.

Державні символи є знаковим відображенням державного суверенітету та ідеології держави. Державний суверенітет, згідно з положеннями Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, становить верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади держави в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах³. Відтак, на доктринальному рівні суверенітет держави визначається як незалежність і самостійність держави у здійсненні нею внутрішньої і зовнішньополітичної діяльності, що не є необмеженою. Водночас і суверенітет держави не є абсолютним. Так, суверенітет держави може бути обмежений міжнародними договорами, згоду на обов'язковість

¹ *Большая юридическая энциклопедия* [сост. В. В. Аванесян, С. В. Андреева, Е. В. Белякова и др.]. — М.: Эксма, 2005. — С. 140.

² *Арютюнян Г. Г. Конституционное право: энциклопедический словарь* / Г. Г. Арютюнян, М. В. Баглай. — М.: Норма, 2006. — С. 434.

³ *Декларация про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року* // Відомості Верховної Ради України. — 1990. — № 31. — Ст. 429.

яких відповідно до положень статті 9 Конституції України надано Верховною Радою України.

Практика сучасного державотворення свідчить, що відповідну цілісну систему державних символів має кожна суверенна країна, незалежно від її розміру, сталості демократії, форм державного правління, устрою чи режиму, кількості населення, рівня соціально-економічного розвитку, етнічної множинності її населення тощо.

Державні символи завжди відображають певну ідеологію. Ідеологія — це система політичних, правових, філософських, релігійних та інших поглядів, ідей та цінностей, що виражають певні інтереси різних соціальних груп і організацій, в основі яких можуть бути програмні цілі соціальної діяльності, спрямованої на утвердження, розвиток чи зміну існуючих державно-суспільних відносин. Ідеологія відображається у знакових символах держави. Символ, як стверджують вчені, містить інформації більше, ніж еквівалентна за обсягом будь-яка інша інформаційна одиниця¹. Відтак, суспільно-комунікативна значимість державних символів полягає у їх можливості в лаконічній формі передавати інформацію про державу, яка є зрозумілою в межах її національних кордонів і на міждержавному рівні.

Наступною, тобто третьою ознакою державних символів є те, що вони, як правило, мають етнічно-національні витоки. Дійсно, практика державотворення принаймні останніх двох століть свідчить, що державні символи мають національно-етнічні витоки у переважній більшості країн світу, проте не в усіх.

Тож виникає запитання: чому в одних країнах наповнення відповідним змістом державних символів має внутрішній, тобто етнічно-національний характер, а в інших — державні символи не мають очевидних спільних рис з історією і традиціями свого народу? Відповідь може бути різноаспектною, проте необхідно зробити акцент. Важливим чинником, що має беззаперечний вплив на формування системи державних символів і наповнення їх відповідним змістом, є спосіб утворення самої держави, яка, набуваючи статус суверенної і незалежної, має власну історію державотворення. Формування одних держав має природний, тобто історичний характер, інших — неприродний, або штучний характер.

Природний шлях формування держави має глибоке історичне коріння, оскільки соціальну першооснову його утворення складає певна спільнота людей, об'єднаних між собою численними взаємозв'язками, а саме: державно-національною ідеєю, ментальністю, етнічно-національною належністю, традиціями, звичаями, культурою, релігією тощо. У таких країнах державні символи нерозривно пов'язані з історією власного народу.

Неприродний шлях формування держав має штучний характер, оскільки вони створюються «зверху», досить часто силою зброї, через насилля та агресію. Такий спосіб формування, як правило, притаманний державам, що за формою державного устрою є імперіями або намагаються ними стати. Крім того, такі держави є недемократичними, оскільки в них панують диктаторські методи управління. У таких країнах державні символи привносяться ззовні та не відображають духовності нації, її традицій, а отже, є незрозумілими і чужими для свого народу.

¹ Цуладзе А. Большая манипулятивная игра. — М.: Алгоритм, 2000. — С. 65.

Таким чином, державні символи є незаперечним доказом існування незалежної держави, концентровано виражають її велич, соціальну сутність і суверенітет, дають уявлення про ті цінності, яких вона дотримується, і спрямовані на зміцнення її авторитету.

Важливість державних символів підкреслюється й тим, що вони є визнаним правовим інститутом як на доктринальному, так і на законодавчому рівнях. Крім того, державні символи є невід'ємною складовою конституційного ладу держави. Під конституційним ладом треба розуміти систему соціальних, економічних і політико-правових відносин, які встановлюються та охороняються конституцією та іншими нормативно-правовими актами держави. Основи конституційного ладу України закріплені в розділі I «Загальні засади» Основного Закону України, що підкреслює їхню особливу значущість та місце в системі конституційно-правових інститутів.

Перелік державних символів України визначено у частині першій статті 20 Конституції України. Ними є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Державний Прапор України — стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України). Державний Гімн України — національний гімн на музику М. Вербицького зі словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Забезпечення належної охорони та правового захисту державних символів України зміцнює основи конституційного ладу і сприяє його стабільності. Тож законодавець має вичерпно врегулювати правовідносини, пов'язані з державними символами.

Системний аналіз нормативно-правової бази щодо встановлення переліку державних символів, їхнього опису, а також порядку використання та охорони названих атрибутів держави свідчить про досить неоднозначний підхід законодавця до вирішення цього питання.

Законодавчий орган держави — Верховна Рада України — встановила вичерпний перелік державних символів України і визначила їх правовий статус, розмістивши відповідні норми у розділі першому Конституції України. Особливе значення цього розділу Основного Закону України підкреслене більш ускладненим порядком внесення до нього змін і доповнень. З огляду на тематику цієї публікації проаналізуємо порядок внесення змін і доповнень до розділу I Конституції України, зокрема й статті 20.

Внести законопроект на розгляд Верховної Ради України, який передбачає зміни і доповнення до статті 20 розділу I Конституції України, уповноважені тільки два суб'єкти — Президент України або дві третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Проте такий законопроект розглядається парламентом за наявності висновку Конституційного Суду України щодо його відповідності вимогам статей 157, 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України). Законопроект про внесення змін і доповнень до статті 20

розділу I Основного Закону України приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України (частина перша статті 156 Конституції України).

Отже, зазначене дає підстави для висновку, що на конституційному рівні державні символи України мають мінімальне нормативне закріплення. Проте цього недостатньо, оскільки низка важливих питань правового регулювання державних символів України залишилася невирішеною.

Про необхідність прийняття відповідних законів свідчить аналіз положень частини шостої статті 20 Конституції України, де зазначено, що опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, який приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Зважаючи на зазначені положення Конституції України, доцільно проаналізувати й стан законодавчого регулювання інституту державних символів України.

Державний Прапор України є одним із офіційних атрибутів держави, символом її суверенітету. Проте за двадцять років незалежності Української держави закон, який би врегулював питання опису та порядку офіційного використання Державного Прапора України, не був прийнятий. Тобто в цій частині має місце правова прогалина, оскільки зазначені суспільні відносини залишилися законодавчо не врегульованими.

Тож предметом правового регулювання Закону України «Про Державний Прапор України» мають стати питання:

— правового статусу Державного Прапора України як одного з офіційних символів суверенітету та незалежності держави;

— детальний опис та зображення Державного Прапора України;

— порядок і місце його постійного, тимчасового, обов'язкового та допустимого піднімання, встановлення, використання;

— забезпечення пріоритетного положення Державного Прапора України поряд з іншими прапорами та символами, зокрема умови та порядок його вившування, піднімання разом з прапорами інших держав, прапорами міжнародних, громадських організацій, адміністративно-територіальних одиниць тощо;

— визначення обмежень щодо використання, піднімання та встановлення Державного Прапора України;

— встановлення обов'язку громадян України, іноземців, апатридів, біженців та інших осіб, які перебувають на території держави, виявляти повагу до Державного Прапора України, а також визначення юридичної відповідальності за недотримання цього обов'язку.

Зауважимо, що частково порядок офіційного використання Державного Прапора України регулюється низкою нормативно-правових актів, а саме: Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР¹, указами Президента України «Про День Державного Прапора

¹ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.

України» від 23 серпня 2004 року № 987, «Про Державний Протокол та Церемоніал України» від 22 вересня 2002 року № 746, «Про офіційні символи глави держави» від 29 листопада 1999 року № 1507, Постановою Верховної Ради України «Про встановлення державної символіки на фасадах і в приміщенні Верховної Ради України» від 21 січня 2000 року № 1405–XIV, наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України» від 7 вересня 2000 року № 439 тощо.

Така практика регулювання суспільних відносин, пов'язаних із використанням, правовою охороною та захистом державних символів України, потребує відповідних законодавчих змін. Беручи до уваги те, що порядок використання і захисту державних символів згідно з приписами пункту 4 частини другої статті 92 Конституції України встановлюється виключно законами України, виникає очевидна необхідність прийняття спеціального закону України «Про Державний Прапор України», який визначив би порядок використання цього символу держави. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 16 червня 2011 року № 6-рп/2011 запропонував Верховній Раді України законодавчо встановити порядок використання державних символів України, зокрема Державного Прапора України.

Не кращим є правове становище й з Державним Гербом України, який є одним із офіційних символів Української держави. Постановою Верховної Ради України «Про Державний герб України» від 19 лютого 1992 року № 2137-XII¹ затверджено малий герб України (тризуб), який має стати головним елементом великого герба України. Державний Герб України згідно з частинами третьою, четвертою статті 20 Основного Закону України складається з великого і малого гербів України. Сьогодні використовується тільки малий герб України; що стосується великого герба України, то наразі жоден законопроект не набув статусу закону.

Порядок використання Державного Герба України регулюється приписами пункту 2 цієї Постанови Верховної Ради України, де визначено, що зображення Державного Герба України поміщується на печатках органів державної влади і державного управління, грошових знаках та знаках поштової оплати, службових посвідченнях, штампах, бланках державних установ з обов'язковим дотриманням пропорцій зображення герба, затвердженого пунктом 1 цієї Постанови.

Отже, зазначені відносини потребують законодавчого врегулювання, оскільки порядок використання та опису Державного Герба України згідно з приписами частини шостої статті 20, пункту 4 частини другої статті 92 Конституції України також має здійснюватися законами, а не підзаконними нормативно-правовими актами.

Державний Гімн України — це конституційно затверджений символ держави, який у музичному виразі юридично уособлює державу. Слід зазначити, що 6 бе-

¹ *Постанова Верховної Ради України «Про Державний герб України» від 19 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 40. — Ст. 592.*

резня 2003 року прийнято Закон України «Про Державний Гімн України»¹. Безперечно, позитивним є те, що це питання врегульовано законом, який узгоджується з положеннями Конституції України. Проте змістовне наповнення зазначеного закону є невинувато збутом — він містить лише чотири невеликі за обсягом статті.

Без належної уваги залишилися питання щодо порядку використання Державного Гімну України. Законодавець з цього питання зазначив: «Встановити, що урочисті заходи загальнодержавного значення розпочинаються і закінчуються виконанням Державного Гімну України. Музичне виконання Державного Гімну України здійснюється під час проведення офіційних державних церемоній та інших заходів» (стаття 2 Закону України «Про Державний Гімн України»). Наведене не дає підстави стверджувати, що порядок використання Державного Гімну України як державного символу потребує детальнішої правової регламентації. Так, зазначений Закон жодним чином не врегулював питання захисту Державного Гімну України, у статті 3 лише закріплено: «Наруга над Державним Гімном України тягне за собою відповідальність, передбачену законом». Як бачимо, наведена стаття має формальний зміст і не охоплює правовим регулюванням суспільні відносини в частині захисту державних символів. Отже, необхідно оновити і наповнити реальним змістом Закон України «Про Державний Гімн України».

На виконання обов'язку, встановленого приписами частини першої статті 65 Конституції України, щодо шанування державних символів громадянами України спрямовані й положення частини першої статті 338 Кримінального кодексу України: «Публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України — карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років»². Водночас залишається низка нез'ясованих питань навіть щодо виконання цих норм. Наприклад, немає законодавчого визначення поняття «наруга над державними символами», що ускладнює кваліфікацію тих чи інших дій під час визначення наявності чи відсутності складу злочину. Незрозуміло й те, які дії можна вчиняти з державними символами громадянам, організаціям тощо, а які заборонено. Загалом повноцінна реалізація зазначених положень Кримінального кодексу України можлива за умови прийняття спеціальних законів, які врегульовували б порядок використання, захисту та охорони державних символів України.

Проте система правової охорони державних символів України, як зауважує П. Стецюк, не може обмежуватися наявністю лише кримінально-правового сегмента. Вона повинна включати також і конституційно-правову та адміністративну відповідальність³.

¹ Закон України «Про Державний Гімн України» від 6 березня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 24. — Ст. 163.

² Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

³ Стецюк П. Б. Державні символи України: конституційно-правова характеристика // Вісник Конституційного Суду України. — 2004. — № 6. — С. 113.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що неповагу до державних символів України можна розцінювати як неповагу до власної держави, Українського народу та національних традицій. Тож назріла негайна необхідність упорядкування відповідно до вимог Основного Закону України нормативної бази в частині правової регламентації опису, порядку використання та охорони державних символів України — Державного Прапора України, Державного Герба України, Державного Гімну України.

Шаптала Н. К. К вопросу о конституционно-правовом регулировании государственных символов Украины. В статье исследуются вопросы правовой сущности государственных символов, специфики их конституционно-правового регулирования и юридической защиты. Обоснована необходимость приведения нормативной базы в части правовой регламентации описания, порядка использования и охраны государственных символов Украины в соответствии с требованиями Конституции Украины.

Ключевые слова: государственные символы, конституционно-правовое регулирование, официальные знаки государства, институционализация.

Shaptala N. On the issue of the constitutional and legal regulation of the state symbols of Ukraine. The article examines the issues of the legal essence of the state symbols, specific features of their constitutional and legal regulation and legal protection. The article substantiates the necessity of bringing the normative base in the part of the legal regulation of description, order of use and protection of the state symbols of Ukraine in conformity with the requirements of the Constitution of Ukraine.

Key-words: state symbols, constitutional and legal regulation, official symbols of the State, institutionalisation.

З ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ**Права і свободи особи
в контексті судової практики Конституційного Трибуналу
Польщі та Верховного Суду Польщі¹**

Б. Банашак
професор, доктор

У статті досліджується конституційне регулювання прав і свобод особи у Республіці Польща, їх наукова класифікація та судова практика захисту цих прав Конституційним Трибуналом та Верховним Судом відповідно до демократичних стандартів, прийнятих у світовому та європейському співтоваристві.

***Ключові слова:** Конституція Республіки Польща, Конституційний Трибунал Республіки Польща, Верховний Суд Республіки Польща, права і свободи особи та їх судові гарантії, Європейський суд з прав людини.*

1. Концепція прав особи в Конституції Польщі

Регулювання прав, свобод і обов'язків особи в конституції будь-якої держави не є випадковим набором норм, а виникає під впливом відповідної концепції про статус особи в державі. І хоча це не означає, що таке регулювання має повністю відображати цю концепцію, а конституції, які спираються на таку саму концепцію, дуже схожі між собою, слід пам'ятати, що основний закон не виникає у вакуумі та часто відтворює нормативні положення, які діяли у державі раніше, регулюючи функціонування відповідних інституцій. Незважаючи на загальне сприйняття відповідної концепції основного закону конституцієдавцем, він може вважати за доцільне долучити до нього також і спеціальні елементи, що є типовими для іншої концепції (наприклад, Декларація прав людини і громадянина 1789 року об'єднала ліберальну концепцію з елементами концепції природних прав).

Разом із тим концепції про статус особи не є якимось монолітом; вони лише зберігають певні фундаментальні засади і згодом модифікуються. Під час вирішення державами більш детальних питань конституцієтворення застосовуються різноманітні підходи, що враховують рівень розвитку суспільства, політичні і правові традиції тощо. Все це призводить до того, що навіть між дер-

¹ Стаття підготовлена за матеріалами доповіді автора на міжнародному семінарі «Захист прав людини з погляду права Європейського союзу та Європейської конвенції з прав людини» (1–2 червня 2011 року, м. Регенсбург, ФРН); (перекл. з нім. Г. Рижкова — юрид. радника Німецького Фонду міжнародного правового співробітництва; наук. редакція В. Кампа. — судді Конституційного Суду України, члена Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України», канд. юр. наук.

жавами, які під час укладання конституційних положень про права, свободи і обов'язки особи спираються на одну й ту саму концепцію, можуть виникнути істотні відмінності.

У Конституції Польщі 1997 року передусім відображено концепцію прав особи, що є типовою для соціальної, правової держави. Завданням такої держави, на відміну від ліберальної, є управління суспільними процесами розвитку та забезпечення справедливого розподілу його результатів. В Основному Законі це унормовується не тільки за допомогою традиційних засобів (встановлення прав, обов'язків, заборон), а й має широкий спектр інших можливостей для впливу на поведінку особи (наприклад, податки та пенсії).

Держава і суспільство розглядаються нами не як сили, спрямовані одна проти одної, а як такі, що не рівні одна одній. Соціальна, правова держава є відокремленою від суспільства, завдяки чому гарантується індивідуальна свобода; водночас держава тісно пов'язана із суспільством, у зв'язку з чим гарантуються соціальний розвиток і справедливість. Таким чином, на нашу думку, досягається те, що особа більше не розглядається як ізольований суб'єкт, а її соціальні зв'язки визнаються. З одного боку, цим наголошується на відповідальності особи перед суспільством і оцінюються покладені на неї обов'язки, які після набуття ними широкого суспільного контексту перетворюються на інструмент для реалізації нових завдань держави. З іншого боку, на державу покладається обов'язок турбуватися про благо особи, про гарантію реалізації забезпечених конституцією умов для її розвитку. Це зумовлює зміну характеру прав особи, які фактично перетворюються на мету діяльності держави. Тому недостатньо лише формально їх проголошувати; держава мусить вживати заходів політичного, екологічного, соціального та іншого характеру з тим, щоб забезпечити виконання норм конституції про права особи. При цьому права особи захищають не лише індивідуальну сферу її свободи, а й виконують певні соціальні функції. Тому використання цих прав має бути соціально зорієнтованим, тобто слугувати захисту інтересів і особи, і суспільства.

Визнаючи важливість соціальних прав особи, соціальна, правова держава розглядає їх дещо по-іншому, ніж політичні та громадянські права і свободи. Соціальні права не породжують зобов'язання держави щодо надання конкретних послуг громадянам, а є моральним обов'язком держави діяти таким чином, щоб їх реалізувати.

Порівняно з ліберальною державою, яка звужує державне втручання у правовідносини особи, соціальна, правова держава більш широко тлумачить конституційні принципи стосовно обсягу прав, свобод і обов'язків особи. Натомість у ліберальній концепції вони передусім стосуються громадянина, і тільки у виключних випадках — особи. В концепції соціальної, правової держави передбачається, що норми конституції, які визначають статус особи, стосуються всіх індивідумів на території відповідної держави. Винятком є права, свободи і обов'язки, що стосуються виключно громадян держави.

Норми Конституції Польщі також враховують деякі основоположні принципи концепції статусу особи, сформульовані у соціальному вченні католицької церкви. До найважливіших можна віднести:

— принцип персоналізму, тобто сприйняття особистості та гідності будь-якої особи як вищої цінності, що має наслідком визнання верховенства прав особи над правами суспільства (стаття 30 Конституції Польщі);

— принцип солідарності всіх людей, що відхиляє ідею класової боротьби (стаття 20 Конституції Польщі);

— принцип загального блага, який одночасно передбачає існування певної ієрархії спільних благ; він вказує насамперед на те, що всі мають право користуватися матеріальними благами, і держава може втручатися у сферу відносин власності з тим, щоб вони слугували загальному благу (стаття 1 Конституції Польщі);

— принцип сприйняття людини як суспільної істоти, для якої важливими є не тільки її права, а й обов'язки, що розглядаються у комплексі та охоплюють обов'язки людини перед самою собою, сім'єю, державою та людською спільнотою; з огляду на взаємозалежність між правами та обов'язками особи церква визнає, що іноді право, яке належить особі, фактично є її обов'язком.

2. Основні права та основоположні свободи

Конституція Республіки Польща розрізняє гарантовані в ній права і свободи та інші права і свободи особи. Це має свої наслідки.

По-перше, обсяг використання сформульованих у Конституції прав і свобод підлягає обмеженню тільки в законі і лише у тому випадку, коли це необхідно в демократичній державі для захисту важливих для її функціонування благ, тобто безпеки публічного порядку, охорони навколишнього середовища, здоров'я та публічної моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. По-друге, кожна особа, права і свободи якої, гарантовані Конституцією, було порушено, має право подати до Конституційного Трибуналу конституційну скаргу.

Той факт, що певні права і свободи особи знайшли відображення в Конституції, зовсім не означає, що немає інших прав і свобод. Цей принцип визнається всіма демократичними державами, навіть якщо він не закріплений конкретно в конституціях цих держав. Цей принцип впливає також і з положень польської Конституції (стаття 80).

Наявне в Конституції детальне врегулювання прав і свобод особи ґрунтується на нормах міжнародного права та конституційних принципах, що діють у демократичних державах, зокрема і в Польщі.

Перелік гарантованих Конституцією Польщі прав і свобод особи охоплює три групи, серед яких виділяють дві категорії: права і свободи людини та права і свободи громадянина, що поділяються на особисті, політичні, а також економічні, соціальні та культурні права і свободи.

Так, політичні права і свободи означають, що будь-яка людина може реалізувати на території Республіки Польща свободу мирних зібрань, свободу об'єднань, право на подання петицій, заяв або скарг. Проте тільки громадяни Республіки Польща можуть використовувати право на доступ до публічних установ; право на доступ до інформації про діяльність публічних органів влади, а також осіб, які виконують публічні функції; право брати участь у референдумах; активне та пасивне виборче право під час парламентських, президентських та місцевих виборів (виборів до органів територіального самоврядування).

Економічні, соціальні та культурні права і свободи означають, що будь-яка людина на території Республіки Польща може користуватися правом власності, іншими майновими правами, а також правом на спадщину; свободою вибору робочого місця; правом на безпечні та нешкідливі для здоров'я умови праці; правом на охорону здоров'я; правом людей з фізичними вадами на допомогу з боку публічних установ щодо забезпечення їх екзистенції, пристосування до умов праці та соціальної комунікації; правом на освіту; правом сім'ї на її захист; правом матері на спеціальну допомогу публічних установ; правом дитини на захист, а також правом на опіку та підтримку з боку публічних установ; свободою мистецької діяльності, наукових досліджень, а також опублікування їх результатів; свободою викладання; свободою користування культурними благами; правом на захист довкілля та активну діяльність у цій сфері; правом на інформацію про стан довкілля та його захист; правом орендарів на захист їхніх прав; правом споживачів, користувачів та орендарів на захист від дій, що загрожують їхньому здоров'ю, приватності та безпеці, а також від недобросовісних практик на ринку.

Лише громадяни Республіки Польща можуть користуватися правом на соціальне страхування на випадок непрацездатності та на випадок безробіття; однаковим доступом до послуг фінансованої за рахунок публічних коштів медичної сфери; правом на створення шкіл усіх рівнів; рівним доступом до освіти.

3. Особисті права і свободи

Ця група прав і свобод має забезпечувати наявність певної сфери, вільної від втручання держави, а також гарантувати умови для вільного розвитку окремої особистості. До особистих прав і свобод, які на території Республіки Польща може реалізувати будь-яка людина, належать: право на захист життя; свобода від медичних експериментів без згоди відповідної особи; заборона катування, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження, а також фізичного покарання; право на особисту недоторканність (заборона протиправного позбавлення волі, принцип судового контролю за позбавленням волі, принцип *nul-lum crimen sine lege*); право обвинуваченого на захист; право на справедливе та публічне судочинство (без необґрунтованої затримки) з боку компетентного, самостійного та незалежного суду; свобода від конфіскації власності через третейське рішення (конфіскація речей може відбуватися лише у передбачених законом випадках та виключно на підставі судового рішення); право на приватність та захист честі, а також захист доброго імені; право батьків на виховання дітей відповідно до власних переконань із урахуванням віку дітей, а також їхньої совісті, релігійної свободи та їхніх переконань; свобода комунікацій та недоторканність захисту таємниці комунікацій; недоторканність житла; право на захист даних; свобода пересування територією Республіки Польща; обрання місця проживання, розташування, а також виїзду з Польщі; свобода совісті та віросповідання; свобода висловлення переконань та отримання і розповсюдження інформації; свобода іноземців від вислання з Республіки Польща за наявності підозри у політичному переслідуванні без застосування сили; право іноземців на притулок у Республіці Польща.

До особистих прав і свобод, які можуть реалізовуватися тільки громадянами Республіки Польща, належать: свобода від вигнання з держави та право на по-

вернення в державу; свобода від отримання, збирання та забезпечення доступу до такої інформації про громадян з боку публічних установ, які в демократичній державі не є конче необхідними; свобода від вислання.

Конституційно-правовий захист права на життя. Постулат захисту людського життя, зокрема від моменту зачаття, дискутувався під час роботи над чинною Конституцією Республіки Польща у 1994 році. Через численні заперечення його було відхилено на початковій фазі підготовки проекту цієї Конституції ще у 1995 році. Враховуючи цю обставину, зміст статті 38 прийнятої 1997 року Конституції обмежився загальним формулюванням про правовий захист життя. За таке врегулювання, тобто без формулювання про захист життя починаючи з моменту зачаття, проголосували 30 із 43 членів Конституційної комісії Національних зборів.

Проте дискусії на цю тему не вичерпалися. Показовим щодо цього є позиція Конституційного Трибуналу Польщі, який у Рішенні від 28 травня 1997 року — безпосередньо перед конституційним референдумом, але до набуття чинності Конституцією Польщі — на підставі чинних тоді конституційних норм вирішив, що із конституційного принципу правової держави впливає необхідність гарантувати захист людського життя «на кожній фазі його розвитку»¹. Це означало правовий захист життя з моменту його зачаття. Конституційний Трибунал так висловився щодо цього: «Основоположна норма, яка врегульовує захист людського життя, є (...) принципом правової держави. Держава визначає себе виключно як спільнота людей. Тільки люди можуть бути суб'єктами права в державі. Основоположною властивістю людини є її життя. (...) Цінність захищеного конституційним правом правового блага — людського життя, також і під час першої фази, до народження — не може бути відокремленою від самого життя. Відсутні критерії, які могли б допустити таке відокремлення (після фази розвитку). Таким чином, людське життя з самого початку стає конституційно захищеним правовим благом»².

Із наведеного Конституційним Трибуналом положення, що ґрунтується на принципі правової держави, закріпленому у статті 2 чинної Конституції: «Республіка Польща є демократичною правовою державою, яка реалізує принципи суспільної справедливості», та у зв'язку з положенням статті 38 Конституції однозначно не впливає, що право на захист життя є суб'єктивним. У розумінні статті 38 польської Конституції це право є свободою окремої особи. Але основоположна свобода не встановлюється державою, щодо якої вона має первинний характер. Завданням держави є лише створення умов та інституцій, які слугують її правовому гарантуванню та захисту у визначених законом межах. Окрема особа має сама вирішувати, в якому обсязі вона користується свободами, що належать їй від природи.

Проте стаття 38 Конституції Польщі, визначаючи, що «кожній людині гарантується правовий захист життя», безперечно, виходить за межі такого розуміння свободи, в якому окремій особі гарантується певний обсяг дієздатності та приватну сферу життя, в яку держава не може втручатися. Водночас ця стаття ство-

¹ OTKZU [Entscheidungen des Verfassungsgerichtshofes Amtliche Sammlung] 2/1997. — S. 119.

² OTK [Entscheidungen des Verfassungsgerichtshofes] in 1997. — Warszawa, 1998. — S. 181.

рює для окремої особи правову можливість захисту від такого втручання, водночас держава не зобов'язується до позитивних дій, що забезпечували б використання цих свобод. Відповідно до статті 38 державні установи зобов'язані вживати заходів, які у будь-якому випадку усувають загрозу життю або хоча б мінімізують її. У такому сенсі законодавець, який зобов'язаний втілювати передбачену Конституцією Польщі програму захисту прав особи та приймати конкретизуючі Основний Закон норми права, має виконувати особливе завдання. До того ж ці правові норми повинні враховувати актуальний стан справ і прийняті в суспільстві у відповідний проміжок часу ідеї та цінності.

Свобода від наукових експериментів, включаючи медичні, без згоди особи. Конституція Польщі широко охоплює гарантовану у статті 39 свободу особи та визначає її як таку, що поширюється на всіх людей. Як справедливо зазначив Конституційний Трибунал Польщі ще до прийняття чинної Конституції Польщі, допущення наукового експерименту без згоди особи, на якій він ставиться, було «порушенням людської гідності, за якого людина розглядається як піддослідний об'єкт». Конституційний Трибунал одночасно зазначав: «Проведення дослідницького експерименту, який може загрожувати правовим благам окремої особи, може допускатися за певних передумов у випадку передбачуваних переваг для збагачення знань. Але у такому разі ніколи не може бути порушено свободу учасника експерименту»¹.

Згода на експеримент є індивідуальним волевиявленням. Тут можна узагальнити позиції апеляційного суду стосовно згоди пацієнта на операцію. Апеляційний суд зазначив, що коли «згода не містить недоліків, то у такому випадку вона є чинною. З цього випливає, що пацієнт має знати, що саме розуміється під предметом його згоди, а також під ризиком, який пов'язаний з операцією та її наслідками»². Очевидно, що згода повинна стосуватися конкретного експерименту, про який особа, над якою він буде проводитися, має бути достатньо поінформованою. Умовою *sine qua non* щодо свободи надання згоди є саме достатня інформація без психічного та фізичного тиску на того, хто приймає відповідне рішення.

Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність людини поводження, а також фізичних покарань. У Конституції Республіки Польща застосовується термінологія Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року. Республіка Польща належить до країн-учасниць цієї Конвенції. Сформульовані у її статті 40 заборони спрямовані до носіїв влади та інших посадових осіб. Одночасно вони покладають на публічну владу обов'язок попереджати порушення заборони катувань та іншого жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність особи поводження і покарання з боку всіх суб'єктів влади на території Республіки Польща. У Конвенції йдеться насамперед про відповідне законодавче регулювання (зокрема в галузі кримінального права),

¹ ОТК 1/1993. — Pos. 16.

² Рішення Апеляційного суду Любліна від 02.10.2003 року (sygn. akt I ACa 369/03), опубліковане у: Prawo i Medycyna 3/2005. — S. 125.

про діяльність з боку виконавчої влади та підлеглих їй органів (наприклад, у галузі боротьби із насильством у сім'ї), а також про діяльність судів.

Конституція Польщі досить широко визначає сферу гарантованої у статті 40 свободи та вважає її особистою свободою. Безперечно, це пов'язано зі співвідношенням між цією свободою та людською гідністю, про що влучно зауважує Конституційний Трибунал Польщі¹.

Право на особисту свободу та недоторканність. Польська Конституція гарантує кожному, хто в іншій спосіб ніж за рішенням суду був позбавлений волі, право на судову переоцінку правомірності позбавлення волі. Це стосується всіх випадків позбавлення свободи. Таке право пов'язано також і з правом на справедливе та відкрите провадження в суді. Конституційний Трибунал Польщі зазначає: «Враховуючи норми Конституції, контроль за правомірністю позбавлення волі повинен включати не тільки правомірність рішення про позбавлення волі та його підстав, а також і порядок реалізації подальшого позбавлення волі. Право на справедливе та відкрите провадження охоплює надання суду певної компетенції в галузі процедури прийняття доказів з тим, щоб обставини позбавлення волі могли бути досліджені всебічно... Судове рішення повинно прийматися без затримки². З цього випливає, що Конституція Польщі покладає на законодавця обов'язок запроваджувати таке регулювання, яке гарантувало б прийняття судового рішення у відповідні строки. Конституційний Трибунал також наголосив: «Зазначені в частині другій статті 41 (Конституції Польщі — прим. авт.) гарантії застосовуються також і до осіб, які хоча й були затримані, але вже звільнені ще до того, як відбулося звернення до суду. У такому випадку судове провадження має надавати можливість кожному, кого протиправно позбавили волі, довести на основі частини п'ятої статті 41 свої вимоги про відшкодування шкоди»³.

Принцип, за яким покараною може бути лише особа, яка вчинила дію, що на момент її вчинення каралася відповідно до закону, а також право обвинуваченого на захист. Конституційно-правове покарання згідно з правовою позицією Конституційного Трибуналу Польщі поряд із прийнятим у кримінальному праві визначенням «має також і конституційно-правове значення, яке не визначається чинним законодавством, бо інакше аналізована норма втрачає свою роль як гарантія. У зв'язку з цим треба припускати, що сферою застосування статті 42 Конституції є не тільки караність певним покаранням у вузькому розумінні, як-то встановлення покарання за злочин, а також інші форми караності окремої особи певним покаранням⁴. Конституційний Трибунал відносить сюди дисциплінарну відповідальність, покарання проступку, а також колективну відповідальність⁵. Він також висловився на користь «відповідного, але не безпосереднього застосування» сформульованих у частині першій статті 42 Конституції Польщі гарантій у випадку настання таких видів відповідальності. Не можна залишати без уваги той

¹ Пор. ОТКЗУ 5/1999. — Pos. 93.

² Там само.

³ Там само.

⁴ ОТКЗУ 10/A/2004. — Pos. 103.

⁵ Там само.

факт, що їх важлива роль полягає у забезпеченні обвинуваченому конкретних гарантій у межах кримінального провадження»¹.

Крім того, Конституційний Трибунал зазначає: «Той факт, що частина перша статті 42 Конституції безпосередньо стосується фізичних осіб, не означає, що застосування репресивних засобів стосовно колективних суб'єктів залишається за межами конституційно-правових гарантій і є вільним вибором певного рішення з боку законодавця. Слід узяти до уваги, що правосуб'єктність юридичних осіб ... є витоком прав і обов'язків фізичних осіб, які створюють колективні суб'єкти. Покладена на колективного суб'єкта санкція стосується не абстрактної майнової маси або організаційної структури, а врешті-решт обмежує правами і свободами (зокрема майновими правами) конкретних фізичних осіб»².

Варто наголосити, що Конституційний Трибунал Польщі не кожне покарання, зокрема грошовий штраф, вважає таким, що охоплюється сферою дії частини першої статті 42 Конституції Польщі. В обґрунтуванні одного з рішень він стверджує, що у цьому конкретному випадку йдеться про покарання, яке «не є відплатою за скоєне діяння, а має характер засобів примусу, що слугують реалізації виконавчо-керівних управлінських завдань. Вони об'єднуються під поняттям публічних інтересів. ...Це є виявом державного втручання у сферу, визнану законодавцем особливо важливою. За такого покарання репресивна функція не є основною метою. У зв'язку з цим таке покарання не включається до системи кримінального права і не може охоплюватися конституційними положеннями про караність за допомогою відповідних покарань»³.

Конституція Польщі гарантує право обвинуваченого на захист із формальної та матеріальної підстав. У матеріальному розумінні право на захист означає можливість використання всіх дозволених законодавством засобів правового оскарження в межах кримінального провадження, що закріплені за стороною захисту. Право на захист порушується також і у тому випадку, як доречно зазначив Конституційний Трибунал Польщі, «якщо посилання на це право, навіть у незначній сфері у вигляді захисника, повинно представляти собою предмет економічної калькуляції»⁴.

Право на справедливе і відкрите провадження в суді. Відповідно до напрацьованої Конституційним Трибуналом Польщі доктрини право на справедливе і відкрите провадження в суді було визначено так: «Одним із фундаментальних принципів демократичної, правової держави є принцип доступності суду для громадян, щоб вони мали можливість захисту своїх інтересів у не зв'язаному жодними вказівками органі, який приймає рішення на підставі чинного в державі права... Право на справедливе та відкрите провадження в суді, зокрема, включає: право на доступ до суду (право на ініціювання провадження), право впливати на формування порядку ходу провадження (відповідно до вимог справедливості та відкритості) та право на судові рішення (право на обов'язкове судові рішення

¹ ОТКЗУ 4/А/2002. — Pos. 50.

² ОТКЗУ 10/А/2004. — Pos. 103.

³ ОТКЗУ 2/А/2008. — Pos. 34.

⁴ Там само.

ня»¹. Право на справедливе та відкрите провадження в суді є навіть тоді, коли закон, який врегульовує права та обов'язки окремої особи, не передбачає можливості судового провадження².

У 2007 році Конституційний Трибунал Польщі доповнив елементи права на справедливе та відкрите провадження в суді правом на певну співучасть у визначенні структури та позиції органів влади, які є компетентними вирішувати справи³. Конституційний Трибунал також наголосив, що «у правовій державі право на справедливе та відкрите провадження в суді не повинне розумітися формально як доступ до правосуддя, а також у матеріальному розумінні — як можливість ефективного правового захисту з боку правосуддя...». Таку саму позицію висловив Верховний Суд, коли зазначив, що право на справедливе та відкрите провадження в суді не обмежується моментом подання позову та відкриття процесу. Виходячи зі змісту цього права йдеться про те, що суд має вирішити справу⁴. Крім того, Конституційний Трибунал зазначає, що фактичне порушення права на справедливе та відкрите провадження в суді може статися також через недодержання права бути заслуханим судом, яке міститься в Конституції та вважається частиною права на справедливе та відкрите провадження в суді⁵.

Право на приватність і захист честі, доброго імені та на визначення меж приватного життя. Завдяки врегулюванню у статті 47 суб'єктивного права на приватне життя Конституція Польщі захищає та конкретизує окремі елементи цього права також і в інших нормах. Стаття 47 є *lex generalis* для інших конституційно-правових норм, що стосуються приватної сфери (статті 45, 48, 49, 50, 51, 52 Конституції Польщі): «Загальні положення статті 47 є вказівкою, у який спосіб можна тлумачити та застосовувати норми стосовно окремих правових благ приватної сфери. З іншого боку, треба зазначити, що конституційно-правовий захист приватної сфери має субсидіарний характер. Якщо певна матерія не охоплена змістовним регулюванням конкретних елементів приватності, то гарантії дотримання права на приватне життя впливають безпосередньо із положень статті 47»⁶.

Конституційний Трибунал Польщі провів у своїй судовій практиці цікаву суб'єктивну диференціацію можливостей обмеження правового захисту приватності. Він припустив, що стосовно осіб, які є кандидатами на зайняття публічних посад, та тих, хто такі посади обіймає, право на приватність підлягає значним обмеженням, що обґрунтовуються необхідністю забезпечення в демократичній державі безпеки (частина третя статті 31 Конституції)⁷. Отже, ці обмеження можуть з'явитись у зв'язку із колізіями з іншими гарантованими Конституцією Польщі правами і свободами, зокрема дотриманням права на доступ до інформації про діяльність посадовців тощо.

Свобода комунікації та захист недоторканності таємниці комунікації. Комунікація є порозумінням між фізичними особами, підтримкою контактів між особами

¹ OTK ZU 2/A/2002. — S. 202.

² Див.: OSNAPiUS 11/2000. — Pos. 423; 7/2001, Pos. 210 oraz OSNP 9/2001. — Pos. 149.

³ OTK ZU 9/A/2007. — Pos. 108.

⁴ Див.: неопубліковане Рішення Верховного Суду від 19.07.2006 р. (sygn. akt I CSK 112/06).

⁵ OTK ZU 2/A/2002. — S. 203.

⁶ J. Braciak, Prawo do prywatności, Warszawa 2004. — S. 164.

⁷ Там само.

не тільки вербально, а й в інших формах (мовою знаків, жестів, символів, за допомогою електронних засобів комунікації тощо). З того, що законодавець гарантує не тільки свободу, а й захист недоторканності таємниці спілкування, випливає, що йдеться насамперед про порозуміння з адресатом, який індивідуально був обраний автором комунікації. Держава повинна захищати осіб від нелегальних дій з боку її органів, а також інших фізичних та юридичних осіб. Прикладом цього є діяльність законодавця, який в Кримінальному процесуальному кодексі Польщі дозволяє втручання у таємницю комунікації тільки процесуальним органам (наприклад, стаття 37 Кримінального процесуального кодексу Польщі (далі — КПК Польщі) щодо процесуального прослуховування) і тільки з дотриманням такої передумови, як наявність потреби. Однак Верховний Суд Польщі допускає важливий виняток. Він зазначив, що «норми Глави 26 КПК Польщі, які стосуються контролю та запису розмов технічними засобами, не стосуються приватного способу збирання доказів. Тому касету із записом розмови з обвинуваченим, зроблену потерпілим (співобвинувачувачем), можна використовувати у кримінальній справі як перевірений згідно із загальними положеннями доказ»¹. Треба додати, що донедавна Верховний Суд дотримувався іншої позиції, підтримуючи заборону приватних доказів на основі прослуховування телефону, що здійснювалося не уповноваженою, а сторонньою особою, яка не була учасником розмови².

Свободу комунікацій та захист недоторканності таємниці комунікації не може бути абсолютизовано, але її обмеження має здійснюватися тільки у визначених законом випадках і способом. Урегулювання обмежень та їхнє застосування має підлягати судовому контролю. Конституційний Трибунал у цьому контексті зазначив, що заява про згоду з боку отримувача або відправника інформації не може порушувати цю гарантію. Гарантуюча роль зовнішнього контролю полягає у незалежності та неупередженості органу, який здійснює контроль. Якщо ж згода однієї зі сторін передачі інформації все-таки наявна, то це може бути виявом маніпуляції або тиску. Така згода хоча й не варта нічого тому, хто її надає, але нічого не гарантує іншій стороні передачі інформації»³.

Свобода повідомлення інформації про власну особу. На думку Конституційного Трибуналу Польщі, «закріплене у статті 47 Конституції право на приватність гарантує, поряд з іншим, передбачений у статті 51 аспект захисту персональних даних»⁴. Слід звернути увагу, що Конституційний Трибунал в обґрунтуванні одного з рішень погодився з можливістю опосередкованого застосування так званого горизонтального захисту персональних даних. Він зазначив: «Частина перша статті 51 Конституції Республіки Польща однозначно не вказує зобов'язаній особі на забезпечення гарантованого у цій нормі права. Це означає, що ця норма стосується всіх випадків, у яких окрема особа зобов'язується надавати інформацію про власну особу іншим суб'єктам, а також приватним особам»⁵.

¹ OSNKW 9-10/2002/ poz. 77.

² Неопубліковане рішення Верховного Суду від 24.10.2000 р. (sygn. Akt WA 37/00).

³ Там само.

⁴ OTK ZU 4-1998. — Poz. 46.

⁵ OTK ZU 1/A/2002. — Poz. 1.

Свобода пересування територією Республіки Польща, а також обрання місця проживання та перебування. Свобода пересування територією Республіки Польща означає можливість вільного (на підставі власного рішення особи) подорожування територією Республіки Польща за допомогою самостійно обраних відповідною особою транспортних засобів. На думку Конституційного Трибуналу Польщі, «це не має нічого спільного з використанням доріг для пересування у якийсь спосіб»¹. Проте Конституційний Трибунал Польщі зазначив: «для реалізації цієї свободи конче необхідним є створення та утримання у належному стані системи публічних доріг (шляхів), якими будь-хто може пересуватися без перешкод»².

Відповідно до позиції Конституційного Трибуналу Польщі треба розуміти поняття вільного обрання місця проживання «у класичних категоріях конституційно-правових свобод, якщо припустити, що вони охоплюють загальну заборону державі та публічній владі втручатись у цю сферу життя людини. Але остання не може протистояти вимогам проти приватних осіб та підставам обмежень права власності та інших майнових прав»³.

Свобода совісті та віросповідання. Конституційно-правова гарантія цих обох свобод означає визнання публічною владою релігійного та світоглядного плюралізму. Публічна влада може втручатись у зовнішні прояви релігійних вірувань, зокрема, у випадку виходу за межі, визначені нормами права (частина третя статті 31 Конституції Польщі). Публічна влада одночасно зобов'язана забезпечувати віруючим вільний від будь-яких порушень (також з боку інших осіб, груп тощо) вияв їхньої віри та участь у релігійних заходах.

Конституційний Трибунал Польщі пов'язує із свободою віросповідання та совісті також захист релігійних почуттів. В одному з ухвалених ним ще до прийняття чинної Конституції Польщі рішень Конституційний Трибунал зазначив: «Релігійні почуття відповідно до їх характеру підлягають особливому правовому захисту. Вони безпосередньо пов'язані зі свободою віросповідання та совісті та з їх конституційно-правовою цінністю. Це підтверджують також і міжнародні правові акти. Тому дії, спрямовані проти релігійних почуттів, можуть бути предметом законодавчої заборони, зокрема і у випадку, якщо вони здійснюються за допомогою засобів, які слугують реалізації свободи вираження думки»⁴.

Верховний Суд Польщі також пов'язує захист релігійних почуттів із захистом свободи релігії. Він зазначає: «завдяки захисту свободи релігії захищається сфера понять, уявлень, переконань та релігійних почуттів особи. Тому є можливим прирівнювати релігійні почуття до захищених нормами права індивідуальних правових благ»⁵.

У цій статті, на думку автора, розглянуто лише деякі важливі права і свободи особи, конституційно-правове врегулювання і застосування яких у судовій прак-

¹ OTKZU 1/A/2002. — Poz. 1.

² OTKZU 5/2000. — Poz. 142.

³ OTKZU 6/A/2003. — Poz. 60.

⁴ OTK w 1991 r., Warszawa 1992. — Poz. 2.

⁵ OSNC 4/2005. — Poz. 69.

тиці Конституційного Трибуналу Польщі та Верховного Суду Польщі вказує на те, що ці інституції додержуються принципів, прийнятих в інших демократичних державах.

Банашак Б. Права и свободы личности в контексте судебной практики Конституционного Трибунала Польши и Верховного Суда Польши. В статье исследуется конституционно-правовое регулирование личных прав и свобод в Республике Польша и судебная практика защиты этих прав Конституционным Трибуналом и Верховным Судом Польши с точки зрения международных демократических стандартов.

Ключевые слова: Конституция Республики Польша, Конституционный Трибунал Республики Польша, Верховный Суд Республики Польша, права и свободы личности и их судебные гарантии, Европейский суд по правам человека.

Banashak B. Individual Rights and Freedoms in the Context of Jurisprudence of the Constitutional Tribunal of Poland and the Supreme Court of Poland. The article concerns the constitutional legal regulation of personal rights and freedoms in the Republic of Poland and the jurisprudence related to the protection of these rights by the Constitutional Tribunal and the Supreme Court of Poland from the perspective of international democratic standards.

Key words: the Constitution of the Republic of Poland, the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland, the Supreme Court of the Republic of Poland, individual rights and freedoms and their judicial guarantees, the European Court of Human Rights.

Інститут конституційної скарги в конституціях європейських держав

М. Гультай

суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук

У статті визначаються основні особливості та обсяг нормативно-правового регулювання інституту конституційної скарги в конституціях європейських держав, що мають класичний досвід його функціонування (Швейцарія, Австрія, Іспанія), а також країн з близькими до України правовими традиціями (Польща, Російська Федерація).

Ключові слова: конституційна скарга, конституція, основоположні права і свободи людини, конституційна регламентація, конституційний суд, конституційний трибунал.

Останнім часом у вітчизняній конституційно-правовій думці остаточно утвердилася позиція щодо необхідності вдосконалення національного механізму захисту прав і свобод людини через визнання індивідуальної конституційної скарги¹. Однак, як зазначає Голова Конституційного Суду України А. Головін, проблеми, пов'язані із запровадженням в Україні інституту конституційної скарги, лишаються ще далекими від остаточного вирішення. Це насамперед обумовлено тим, що запровадження такого правового інституту потребує внесення змін до Конституції України, відповідних положень кодексів і законів України².

Необхідність закріплення інституту конституційної скарги в Основному Законі держави як першочерговий крок на шляху його включення до національної системи правозахисту визнається і в західній правовій доктрині. Відомий дослідник О. Люхтерхандт (*Otto Luchterhandt*) зазначає, що «незалежно від того, на якій процедурі судочинства зрештою зупинить свій вибір національний законодавець, очевидно, що запровадження індивідуальної скарги припустиме лише в тому випадку, якщо конституція в явній або прихованій формі — «між рядків» — передбачає таку можливість»³.

За період функціонування Конституційного Суду України вітчизняні дослідники-конституціоналісти та державні діячі неодноразово висловлювали пропозиції

¹ Інститут конституційної скарги вивчали такі відомі вітчизняні дослідники, як А. Головін, П. Євграфов, В. Кампо, О. Петришин, А. Портнов, А. Селіванов, А. Стрижак, М. Тесленко, П. Ткачук, В. Тихий, В. Шаповал, С. Шевчук та ін.

² Вступне слово Голови Конституційного Суду України А. Головіна на Міжнародній конференції «Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу» з нагоди 15-ї річниці Конституційного Суду України, що відбулася 16 вересня 2011 року в Києві [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www/ccu.gov.ua/uk/publish/article/153893>.

³ Otto Luchterhandt Protection of fundamental rights in the Constitutional Courts on the basis of individual complaints. General survey [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.concourt.am/armenian/almanakh/almanac2002/1011.htm>

щодо внесення змін до Конституції України з метою запровадження інституту конституційної скарги. Зокрема, ще в 2002 році Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова звернулася до Голови Верховної Ради України з поданням, в якому просила ініціювати розгляд парламентом питання про внесення змін до Конституції України щодо забезпечення права громадян України, іноземців та осіб без громадянства на внесення конституційної скарги¹. У поданні омбудсмена містилося посилання на досвід конституційного закріплення права на конституційну скаргу в конституціях інших держав, зокрема у Конституції Російської Федерації (частина четверта статті 125), Основному Законі Федеративної Республіки Німеччина (пункти 4а, 4в абзацу першого статті 93), Конституції Словенії (частина перша статті 162), Конституції Угорщини (частина третя статті 32/А), Конституції Словаччини (стаття 127, пункт «ф» частини першої статті 130), Конституції Чехії (підпункт «d» абзацу 1 статті 87) та інших.

Вказуючи на необхідність визнання інституту конституційної скарги на конституційному рівні, Постійний представник Верховної Ради України в Конституційному Суді України професор А. Селіванов запропонував розширити статтю 150 Конституції України положенням про право людини і громадянина на конституційну скаргу, зазначивши, що «без неї доступ громадян до конституційного правосуддя здається малоефективним, а конкуруючий характер досягнення правової справедливості з іншими суб'єктами права практично відсутній»². Пропозиції щодо внесення відповідних змін до Конституції України висловлювали в своїх дисертаціях А. Портнов³, Т. Бринь⁴ та інші дослідники.

Однак розробка виважених і науково обґрунтованих пропозицій щодо визнання конституційної скарги в Основному Законі України вимагає поглибленого вивчення конституційного досвіду провідних європейських країн у цій сфері. Ця стаття має на меті визначити особливості та обсяг нормативно-правового регулювання інституту конституційної скарги в конституціях європейських держав, що стане методологічною базою для подальшої розробки пропозицій стосовно закріплення цього інституту в Конституції України. У межах цієї статті зупинимось на вивченні «класичного» досвіду країн — засновниць різних видів конституційної скарги (Швейцарія, Австрія, Іспанія)⁵, а також країн, що мають близьку до нас

¹ Див.: *Портнов А. В.* Становлення і розвиток конституційного судочинства в Україні: теоретичні і практичні проблеми: дис. докт. юр. наук: 12.00.02 / А. В. Портнов. — К., 2009. — С. 320; *Портнов А. В.* Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: теоретичні та правові проблеми, шляхи їх вирішення / А. В. Портнов // Форум права. — 2009. — № 1. — С. 454.

² *Селіванов А., Євграфов П.* Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності / Селіванов А., Євграфов П. // Право України. — 2003. — № 4. — С. 83, 84.

³ Див.: *Портнов А. В.* Становлення і розвиток конституційного судочинства в Україні: теоретичні і практичні проблеми: дис. докт. юр. наук: 12.00.02 / А. В. Портнов. — К., 2009. — С. 320; *Портнов А. В.* Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: теоретичні та правові проблеми, шляхи їх вирішення / А. В. Портнов // Форум права. — 2009. — № 1. — С. 454.

⁴ Див.: *Бринь Т. О.* Конституційний Суд України в механізмі захисту та забезпечення прав і свобод людини і громадянина: дис. канд. юр. наук: 12.00.02 / Т. О. Бринь — Х., 2010. — С. 140, 154.

⁵ Чи не найбільш розвинутий досвід функціонування інституту конституційної скарги, який був передбачений ще Імперською конституцією 1849 року, має ФРН. Його конституційно-правові

історично-правову спадщину (Польща, Російська Федерація), де цей конституційно-правовий інститут був запроваджений не так давно, але вони вже встигли напрацювати значну практику його функціонування.

Однією з перших країн світу, яка закріпила інститут конституційної скарги на конституційному рівні, стала Швейцарія. Цей інститут був передбачений ще Конституцією Швейцарської Конфедерації 1874 року і отримав своє продовження в Союзній конституції Швейцарської Конфедерації, що була прийнята 18 квітня 1999 року та діє з 1 січня 2000 року¹.

Союзна конституція Швейцарської Конфедерації відрізняється від більшості інших чинних конституцій тим, що значну увагу в ній приділено широкому спектру питань суспільного життя (освіта, наука, культура, навколишнє середовище, енергетика та комунікація, житло, праця, здоров'я, соціальний захист, фінанси тощо), у тому числі тим, що актуалізувалися в останні роки — проблеми генної інженерії, трансплантаційна медицина, сталий розвиток та збереження природних ресурсів тощо. Натомість значно менше положень Конституції стосуються питань, які визначають засади організації та діяльності державного апарату (частина п'ята «Союзна влада» Союзної конституції Швейцарської Конфедерації).

Питанням конституційної скарги присвячене лише одне положення Конституції: в пункті «а» частини першої статті 189 «Конституційна юрисдикція» зазначено: «Союзний Суд розглядає скарги на порушення конституційних прав». Всі особливості подання та розгляду конституційних скарг визначені Федеральним законом «Про організацію судочинства» (нім. Bundesgerichtsgesetz, BGG²). Як зазначає Т. Ніколаєва, у Швейцарії публічно-правова скарга — це єдина форма абстрактного конституційного контролю, що не залежить від конкретних правозастосовних актів та використовується як винятковий засіб правового захисту³.

На особливу увагу заслуговує конституційний досвід Австрії. Основу її конституційного законодавства становить Федеральний конституційний закон, який прийнятий 1 жовтня 1920 року Конституційними Національними Зборами та набрав чинності 10 листопада 1920 року (далі — ФКЗ Австрії)⁴. Цей закон, який нерідко називають «Федеральною Конституцією», був ухвалений після набуття Австрією незалежності в результаті розпаду Австро-Угорської імперії (30 жовтня 1918 року) та проголошення першої Австрійської республіки (12 листопада

засади було докладно розглянуто в наших недавніх публікаціях: *Гультай М.* Особливості функціонування інституту конституційної скарги у ФРН / *М. М. Гультай* — Віче. — 2011. — № 17 [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://www.viche.info/archive/2011/17>; *Гультай М.* Досвід функціонування інституту конституційної скарги у ФРН та перспективи його запровадження в Україні / *М. М. Гультай*. — Вісник Академії правових наук України. — 2011. — № 3 (66). — С. 55–67.

¹ *Союзная конституция Швейцарской Конфедерации от 18 апреля 1999 года* // Конституция государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Окунькова Л. А. — М.: НОРМА, 2001. — Т. 3. — С. 536–579.

² [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://www.admin.ch/ch/d/sr/1/173/110/de/pdf>

³ *Николаева Т. А.* Институт публично-правовой жалобы в Швейцарии / *Т. А. Николаева* // Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии. — 2007. — № 21. — С. 97.

⁴ *Конституция Австрийской Республики.* Федеральный конституционный закон от 10 ноября 1920 года // Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Окунькова Л. А. — М.: НОРМА, 2001. — Т. 1. — С. 27–114.

1918 року). Він був істотно змінений 7 грудня 1929 року¹, надалі неодноразово зазнавав змін та доповнень, проте нині є чинним юридичним документом.

На конституційному рівні діяльність Конституційного Суду Австрії, що був створений ще в 1920 році і є найстарішим інститутом конституційного контролю в Європі, докладно регламентовано.

До його повноважень віднесено широке коло питань, викладених у статтях 137–148 підрозділу D «Конституційний Суд» шостого розділу «Гарантії дотримання Конституції та законності управління» ФКЗ Австрії, зокрема і питання індивідуальної конституційної скарги.

Відповідно до частини першої статті 139 та частини першої статті 140 ФКЗ Австрії Конституційний Суд розглядає справи щодо протизаконності постанов, а також неконституційності законів за клопотанням особи, яка стверджує, що через цю протизаконність чи неконституційність безпосередньо порушено її права у випадках, коли постанова чи закон діють стосовно цієї особи без винесення судового рішення або видання спеціального наказу. Згідно зі статтею 139а ФКЗ Австрії Конституційний Суд розглядає питання, чи не перевищені межі наданих повноважень при перевиданні правового розпорядження, за поданням особи, яка стверджує, що цим безпосередньо порушено її права, оскільки знову перевидане правове розпорядження безпосередньо діє стосовно неї без винесення судового рішення або видання спеціального наказу.

Таким чином, на відміну від багатьох інших органів конституційного контролю, Конституційний Суд Австрії уповноважений Федеральною Конституцією розглядати конституційні скарги від осіб не лише щодо конституційності законів, а й щодо законності підзаконних нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються прав і свобод, незалежно від їх застосування в конкретній справі.

Можливість оскарження індивідуальних правозастосовних актів окремо передбачена в частинах першій, другій, третій статті 144 ФКЗ Австрії (в редакції від 1 липня 1981 року), де, зокрема, зазначається, що Конституційний Суд розглядає скарги на рішення органів управління, в тому числі незалежних адміністративних трибуналів², якщо особа, яка подала скаргу, стверджує, що таким рішенням порушено її право, гарантоване конституційним законом, або що порушення її прав пов'язане із застосуванням протизаконної постанови, неконституційного закону або протиправного державного договору. За таких самих умов Конституційний Суд розглядає скарги на пряме здійснення органом управління наказу або примусового впливу, спрямованого проти певної особи. Скарга може бути подана лише після того, як справу розглянуто у всіх інших інстанціях, до відання яких вона належить.

Положення щодо розгляду конституційних скарг не систематизовані в окремій статті ФКЗ Австрії, а викладаються поряд з іншими повноваженнями Консти-

¹ Дію Закону було призупинено в 1934–1945 роках у зв'язку з установами фашизму та втратою Австрією державного суверенітету.

² Доповідна Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської Комісії) «Про прямиий доступ до конституційного правосуддя» (85 пленарне засідання, Венеція, 17–18 грудня 2010 року). — С. 164 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.venice.coe.int>

ційного Суду. Відповідно на рішення Конституційного Суду за результатами розгляду конституційних скарг поширюються загальні положення щодо юридичних наслідків ухвалення ним рішень, які детально викладено у ФКЗ Австрії (зокрема частини п'ята, шоста статті 139, частини п'ята, шоста, сьома статті 140 ФКЗ Австрії). Більш повно питання організації Конституційного Суду, у тому числі щодо провадження за конституційними скаргами, регулюються спеціальним федеральним законом і Регламентом, який приймається на підставі зазначеного Закону Конституційним Судом (стаття 148 ФКЗ Австрії).

Отже, в Австрії на конституційному рівні досить докладно регламентовано інститут повної конституційної скарги, що може стосуватися порушення прав і свобод осіб як неконституційними законами чи незаконними постановами, так і правозастосовними актами. Однак на відміну від конституцій, які буде розглянуто нижче, ФКЗ Австрії не містить вимоги щодо наявності порушення саме тих прав і свобод, що передбачені Федеральною Конституцією, як передумови подання конституційної скарги.

Це, напевно, пояснюється тим, що ФКЗ Австрії переважно регламентує питання, які стосуються порядку організації та діяльності органів державної влади, а також розподілу повноважень між Федерацією та її суб'єктами (землями), і не містить окремого розділу, присвяченого правам і свободам людини. Останні викладено в окремих законах, ключовими з яких є «Основний закон держави «Про загальні права громадян королівств і земель, що представлені в Імперській раді» від 21 грудня 1867 року¹, який діє в частині, що не суперечить Федеральній Конституції, а також Федеральний конституційний закон «Про захист особистої свободи» від 29 листопада 1988 року². Ці конституційні акти визнають та захищають перелік основоположних прав і свобод, що відповідає загальновизнаним європейським стандартам.

Досить розвинутий та ефективний інститут конституційної скарги діє в Іспанії (так звана процедура ампаро — *recursos de amparo*). Його засади закладено Конституцією Королівства Іспанії від 27 грудня 1978 року³. У розділі 9 Конституції Іспанії «Про Конституційний Суд» (статті 159–165) серед інших його повноважень визначено повноваження розглядати конституційні скарги щодо порушення прав і свобод осіб. Відповідно до пункту «б» частини першої статті 161 Конституції Конституційний Суд має юрисдикцію на усій території Іспанії та повноваження для ухвалення рішення про захист прав і свобод, визначених у пункті 2 статті 53 цієї Конституції, у формах і випадках, передбачених законом.

У пункті 2 статті 53 глави четвертої «Про гарантії основних прав і свобод» Конституції Іспанії зазначено, що будь-який громадянин може вимагати судового

¹ Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Окунькова Л. А. — М.: НОРМА, 2001. — Т. 1. — С. 119–121.

² Там само. — С. 123–124.

³ Конституция Испании от 27 декабря 1978 года // Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Окунькова Л. А. — М.: НОРМА, 2001. — Т. 2. — С. 51–94; англ. текст: Spain — Constitution [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vescc.az/constitution/spain-constitution-eng/html>

захисту прав і свобод, визнаних у статті 14 і у відділі 1 глави другої, причому справа має розглядатися на підставі принципів преференції, з проведенням попереднього слідства, а у разі необхідності — шляхом подання заяви до Конституційного Суду. Цей порядок застосовується і в разі відмови від військової служби з мотивів невідповідності переконанням згідно зі статтею 30. Відповідно підставою для конституційної скарги може бути: 1) порушення принципу рівності перед законом та допущення дискримінації; 2) посягання на основоположні права, перелік яких закріплено в статтях 15–29 відділу 1 «Про основні права і громадянські свободи» глави другої «Права і свободи» розділу I «Про основні права і обов'язки» Конституції Іспанії; 3) посягання на право відмови від військової служби з мотивів невідповідності переконанням.

На конституційному рівні визначено також суб'єктів подання конституційної скарги. Відповідно до пункту «б» частини першої статті 162 Конституції Іспанії закон надає право подати скаргу на порушення конституційних прав і свобод будь-яким фізичним або юридичним особам, які посилаються на законні інтереси, а також захиснику народу і прокуратурі. Всі інші питання, пов'язані з інститутом конституційної скарги та діяльністю Конституційного Суду, в цілому вирішуються на рівні Органічного Закону «Про Конституційний Суд», як це передбачено статтею 165 Конституції Іспанії.

Основні підходи до конституційного закріплення інституту конституційної скарги в Іспанії підтверджуються й досвідом Польщі, яка є західним сусідом нашої держави та багато в чому є орієнтиром для України в контексті просування європейського партнерства та впровадження спільних європейських цінностей. Положення, що стосуються конституційної скарги, містяться в розділі II «Свободи, права та обов'язки людини і громадянина», а також у розділі VIII «Суди і Трибунали» Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 року¹. Відповідно до пункту 5 статті 188 Конституції Республіки Польща, розміщеної в підрозділі «Конституційний Трибунал» розділу VIII Конституції, Конституційний Трибунал наділений, зокрема, повноваженням вирішувати справи «щодо конституційної скарги, про яку йдеться в частині першій статті 79».

У статті 79 Конституції Республіки Польща, що міститься в підрозділі «Засоби захисту свобод і прав» розділу II, закріплено: «Кожен, чиї конституційні свободи або права виявилися порушеними, має право згідно з принципами, визначеними в законі, звернутися зі скаргою до Конституційного Трибуналу з питанням про відповідність Конституції закону або іншого нормативного акта, на підставі якого суд або орган публічної адміністрації ухвалив остаточне рішення про його свободи або права чи про його обов'язки, визначені в Конституції». Частиною другою статті 79 Конституції передбачено, що право подання конституційної скарги не поширюється на права, визначені в статті 56, а саме на право іноземців на притулок в Республіці Польща, а також на отримання статусу біженця.

Конституція Республіки Польща визначає також суб'єктів подання конституційної скарги. У пункті «б» частини першої статті 191 Конституції закріплено,

¹ Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 года // Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Окунькова Л. А. — М.: НОРМА, 2001. — Т. 2. — С. 687–732.

що з поданнями у справах, про які йдеться в статті 188, до Конституційного Трибуналу можуть звертатися «суб'єкти, визначені в статті 79, у встановленому в ній обсязі». Цікаво, що та сама стаття Конституції Республіки Польща окремо вказує на таких суб'єктів звернення до Конституційного Трибуналу, як управлінські органи одиниць територіального самоврядування, загальнопольські органи професійних спілок, а також загальнопольські органи організацій працевлаштування і професійних організацій, церкви та інші віросповідні союзи, які наділяються цим правом у разі, якщо нормативний акт стосується питання, що охоплюється сферою їхньої діяльності (пункти 3, 4, 5 частини першої; частина друга статті 191 Конституції).

Аналогічно досвіду інших країн в Республіці Польща на конституційному рівні не визначаються юридичні наслідки розгляду Конституційним Трибуналом конституційних скарг, проте викладаються загальні наслідки ухвалення ним рішень у межах власної компетенції. Так, відповідно до статті 190 Конституції рішення Конституційного Трибуналу мають загальнообов'язкову силу і є остаточними.

Таким чином, Конституція Республіки Польща закладає засади конституційної скарги, визначаючи для неї підставу — порушення прав і свобод, закріплених у Конституції, а також предмет і суб'єктів подання, тоді як процедурні питання її розгляду, вимоги щодо прийнятності та інші аспекти її нормативного регулювання містяться в Законі «Про Конституційний Трибунал» від 1 серпня 1997 року, а також у Регламенті Конституційного Трибуналу від 3 жовтня 2006 року.

У цілому модель нормативної конституційної скарги, що функціонує у Республіці Польща, становить значний інтерес для України з погляду перспектив її запозичення. Як зазначив професор М. Саф'ян, який очолював Конституційний Трибунал Польщі, найбільш характерною рисою польської моделі конституційної скарги, що відрізняється від моделей інших країн, є неприйнятність будь-якої скарги проти неправильного або неконституційного застосування закону. Польська модель має дві основні переваги: по-перше, вона дуже послідовна в тому, що наділяє Конституційний Трибунал повноваженнями суду, який не розглядає фактичні обставини справи; по-друге, забезпечується чітке розмежування компетенції Конституційного Трибуналу і звичайних судів¹.

Така модель конституційної скарги створює певні складності для потенційних заявників, які прагнуть захистити свої права і свободи, оскільки вони мають пройти через численні інстанції для остаточного досягнення своєї мети — відновлення порушених прав і свобод. З іншого боку, унікальність інституту конституційної скарги полягає в тому, що завдяки йому особа не лише здобуває черговий засіб захисту та відновлення свого порушеного права, а й отримує реальну можливість впливати на систему законодавства країни, сприяти вилученню з неї неправових приписів та забезпеченню принципу верховенства права.

Не менш важливим, на нашу думку, є вивчення досвіду конституційної регламентації інституту конституційної скарги в Російській Федерації. Конституція РФ була прийнята всенародним голосуванням 12 грудня 1993 року та набрала чин-

¹ *Safjan M. Constitutional Complaint — a Tentative Summary of the Early Experience* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.concourt.am/armenian/almanakh/almanac2002/193.htm>

ності 25 грудня 1993 року з дня її офіційного оприлюднення (чинна редакція діє з 31 грудня 2008 року)¹.

Питання конституційного судочинства, на відміну від Конституції України, викладено поряд із загальними положеннями про організацію і здійснення судової влади у главі 7 «Судова влада» Конституції РФ. Конституційному Суду РФ безпосередньо присвячена стаття 125 Основного Закону, в якій серед інших його повноважень зазначено, що «Конституційний Суд РФ за скаргами на порушення конституційних прав і свобод громадян і за запитами судів перевіряє конституційність закону, застосованого або такого, що підлягає застосуванню в конкретній справі, в порядку, встановленому федеральним законом» (частина четверта статті 125 Конституції РФ).

Це положення закладає нормативні, правові основи конституційної скарги в Російській Федерації та є єдиним положенням Основного Закону, що стосується конституційної скарги. На відміну від наведеної вище практики інших країн, Конституція РФ не конкретизує поняття «конституційні права і свободи громадян», залишаючи відкритим питання щодо того, чи йдеться лише про права і свободи, закріплені в главі 2 «Права і свободи людини і громадянина» Основного Закону, чи допускається розширене тлумачення цього поняття. У самій главі 2 Конституції РФ словосполучення «конституційні права і свободи» не вживається, тоді як у статті 55 Основного Закону використовується словосполучення «основні права і свободи», перераховані в Конституції РФ. У цілому інститут конституційної скарги не згадується в главі 2 Основного Закону; у частинах першій, другій статті 46 лише вказується, що «кожному гарантується судовий захист його прав і свобод. Рішення і дії (бездіяльність) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суспільних об'єднань і посадових осіб можуть бути оскаржені до суду».

Як і в інших розглянутих країнах, інститут конституційної скарги в Російській Федерації деталізовано в спеціальному законі, а саме у Федеральному конституційному законі «Про Конституційний Суд Російської Федерації» від 21 липня 1994 року № 1-ФКЗ² (далі — ФКЗ «Про Конституційний Суд РФ»).

Модель конституційної скарги в Російській Федерації, безперечно, становить значний інтерес для теорії та практики вітчизняного конституціоналізму і потребує окремого дослідження. У межах цієї статті зупинимося лише на одному аспекті — відповідності між положеннями Конституції РФ та ФКЗ «Про Конституційний Суд РФ» у частині підстав конституційної скарги. Згідно з частиною четвертою статті 125 Основного Закону скарга може бути подана як у регресному (тобто після набуття рішенням суду законної сили), так і у випереджаючому порядку (тоб-

¹ Офіційне оприлюднення: Российская газета — № 3237(853), 25 декабря 1993 года. Дані про ухвалення, оприлюднення та внесення змін до Конституції РФ [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.constitution.ru/10003000/note/htm>. Текст Конституції в актуальному стані — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.constitution.ru>. Текст звірений з офіційним виданням Конституції Російської Федерації.

² Федеральный конституционный закон «О Конституционном Суде Российской Федерации» от 21 июля 1994 года № 1-ФКЗ (с изменениями и дополнениями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.base.garant.ru/10101207/>.

то за умови, коли такий закон тільки може бути застосований у конкретній справі)¹.

Аналогічні положення щодо підстав конституційної скарги було закріплено в статтях 96–98 Конституції РФ та ФКЗ «Про Конституційний Суд РФ», однак такий підхід значно ускладнював процедуру розгляду цих скарг Конституційним Судом РФ та призводив до його необґрунтованого перевантаження. У зв'язку з цим Федеральним конституційним законом «Про внесення змін до Федерального конституційного закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації» від 3 листопада 2010 року № 7-ФКЗ² зі статей 96–98 ФКЗ «Про Конституційний Суд РФ» вилучено положення, які надавали можливість оскаржувати закони, що можуть бути застосовані в конкретних справах. Отже, на сьогодні відповідно до статті 97 цього Закону скарга на порушення законом конституційних прав і свобод визнається прийнятною, якщо: 1) закон стосується конституційних прав і свобод громадян; 2) закон застосовано в конкретній справі, розгляд якої завершено в суді³.

Однак виникають серйозні питання у зв'язку з тим, що відповідні зміни не було внесено до частини четвертої статті 125 Конституції РФ. Хоча нові положення ФКЗ «Про Конституційний Суд РФ» й оптимізують діяльність органу конституційного контролю, однак можуть розцінюватись як такі, що звужують конституційні права громадян щодо судового оскарження та обмежують їх доступ до конституційного судочинства. Відповідний російський досвід має бути вивчений та врахований під час формування конституційних засад інституту конституційної скарги в Україні.

Таким чином, дослідження конституційного досвіду визнання інституту конституційної скарги в країнах його започаткування, а також у державах, які мають близькі до України правові традиції, дозволяє дійти таких основних висновків.

По-перше, запровадження інституту конституційної скарги вимагає його визнання на конституційному рівні, однак його конституційно-правова регламентація не має високого ступеня деталізації та закладає лише засади конституційної скарги. На конституційному рівні, як правило, в загальному вигляді визначаються підстави конституційної скарги (порушення конституційних прав і свобод), її предмет (коло юридичних актів (дій), що підлягають оскарженню), суб'єкти (фізичні та/або юридичні особи), а також юридична обов'язковість і наслідки рішень органів конституційного судочинства, у тому числі за результатами розгляду конституційних скарг.

По-друге, положення про конституційну скаргу переважно викладаються в розділах конституцій, присвячених організації та діяльності судової влади, або в

¹ Конституция Российской Федерации [Електронний ресурс]: Доктринальний коментарій (постатейний) (под ред. Ю. А. Дмитриева). — М.: Деловой двор, 2009. — Режим доступу: <http://www.base.garant.ru/5697462/>.

² Порядок обращения в Конституционный Суд РФ [Електронний ресурс]: Из Федерального конституционного закона «О Конституционном Суде Российской Федерации» от 21 июля 1994 года № 1-ФКЗ (с изменениями от 8 февраля 2001 года, 15 декабря 2001 года, 7 июня 2004 года, 5 апреля 2005 года, 5 февраля 2007 года, 2 июня 2009 года, 3 ноября 2010 года, 28 декабря 2010 года). — Режим доступу: <http://www.ksrf.ru/Treatments/Pages/default.aspx>

³ Там само.

окремих розділах, що стосуються конституційної юстиції. В усіх досліджених конституціях повноваження щодо прийняття та розгляду конституційної скарги викладаються поряд з іншими повноваженнями органів конституційного судочинства у відповідних статтях основних законів. У більшості зазначених країн право осіб на конституційну скаргу міститься також у розділах (главах) конституцій, присвячених основоположним правам і свободам, де й визначається в загальному вигляді національна модель конституційної скарги.

По-третє, процесуальні питання подання та розгляду конституційних скарг, вимоги щодо їх прийнятності, зокрема вичерпання інших засобів національного захисту, вимоги щодо строків подачі скарг, юридичного представництва скажників, судових витрат, форми конституційної скарги, а також особливості перегляду рішень судів та інших правозастосовних органів у зв'язку із задоволенням конституційних скарг вирішуються не на конституційному рівні, а у спеціальних законах про конституційні суди (трибунали), які переважно мають статус конституційних або органічних.

Таким чином, досвід іноземних країн має бути обов'язково врахований під час розробки пропозицій щодо конституційної регламентації інституту конституційної скарги в Україні. Його запровадження вимагатиме внесення змін передусім до статей 55 та 150 Конституції України, що дозволить закласти національну модель конституційної скарги. Така модель вимагає широкої фахової дискусії, актуальність якої значно зросла у зв'язку з активізацією в Україні конституційно-правової реформи¹.

Гультай М. М. Институт конституционной жалобы в конституциях европейских государств. В статье определяются основные особенности и объем нормативно-правового регулирования института конституционной жалобы в конституциях европейских государств, имеющих классический опыт его функционирования (Швейцария, Австрия, Испания), а также стран с близкими к Украине правовыми традициями (Польша, Российская Федерация).

Ключевые слова: конституционная жалоба, конституция, основополагающие права и свободы человека, конституционная регламентация, конституционный суд, конституционный трибунал.

Hultai M. The institute of constitutional complaint in the constitutions of the European states. The article is devoted to the basic features and the scope of normative regulation of the institute of constitutional complaint in the constitutions of the European states with classic experience of its functioning (Switzerland, Austria, Spain) and the countries with legal traditions similar to Ukraine (Poland, Russian Federation).

Key words: constitutional complaint, constitution, fundamental human rights and freedoms, constitutional regulation, constitutional court, constitutional tribunal.

¹ Див.: Указ Президента України «Про ініціативи щодо створення Конституційної Асамблеї» від 21 лютого 2011 року № 224/2011. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?mreg=224%2F2011>; Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 25 січня 2012 року № 31/2012. — Режим доступу: <http://president.gov.ua/ru/documents/14411.html>.

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

СІЧЕНЬ

- 17 січня зустріч заступника Голови Конституційного Суду України Ю. Бауліна з представниками місії експертів Проекту Twinning «Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів України»
- 26–29 січня Голова Конституційного Суду України А. Головін взяв участь у заходах з нагоди відкриття судового року в Європейському суді з прав людини (м. Страсбург, Французька Республіка)

ЛЮТИЙ

- 2 лютого зустріч суддів Конституційного Суду України О. Пасенюка, Н. Шаптали, В. Шишкіна з представниками місії експертів Проекту Twinning «Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів України»
- 14 лютого зустріч суддів Конституційного Суду України з Головою Комітету з правових питань Бундестагу Федеративної Республіки Німеччина З. Каудером

БЕРЕЗЕНЬ

- 20 березня зустріч судді Конституційного Суду України О. Пасенюка з представниками місії експертів Проекту Twinning «Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів України»
- 22–25 березня суддя Конституційного Суду України М. Гультай взяв участь у 14-у Конгресі з європейського та порівняльного конституційного права, організованому Університетом м. Регенсбург спільно з Німецьким Фондом міжнародного правового співробітництва під егідою Конституційного Суду Баварії (м. Регенсбург, ФРН)

Відомості про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру суддів Конституційного Суду України за 2011 рік

Головін Анатолій Сергійович — Голова Конституційного Суду України

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 720 211 грн, у т. ч.:
 - заробітна плата 401 820 грн;
 - грошове утримання судді 134 336 грн;
 - військова пенсія 130 415 грн;
 - проценти 53 640 грн.
- 1/2 квартири від загальної площі 80,5 м²
- 2 гаражі загальною площею 40,8 м²
- земельна ділянка загальною площею 0,08 га
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 868 363 грн
- номінальна вартість цінних паперів 4 258 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 86 294 грн
- 1/2 квартири від загальної площі 80,5 м²
- інше нерухоме майно загальною площею 106,5 м²
- земельна ділянка загальною площею 0,18 га
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 303 182 грн.

Баулін Юрій Васильович — заступник Голови Конституційного Суду України

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 568 285 грн, у т. ч.:
 - заробітна плата 346 154 грн;
 - дохід від викладацької діяльності 31 147 грн;
 - грошове утримання судді 111 689 грн;
 - щомісячна довічна плата за звання дійсного члена НАПрН України 55 212 грн;
 - дарунки 24 083 грн.
- земельна ділянка 279 м² (1/2 від загальної площі)
- квартира 52,5 м² (1/2 від загальної площі)
- квартира 54,85 м² (1/2 від загальної площі)
- дачний будинок 5 м² (1/2 від загальної площі)

- гараж 18 м²
- сума коштів на рахунках у банках 77 969 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 33 680 грн, у т. ч.:
 - пенсійне забезпечення 9 597 грн;
 - дарунки 24 083 грн.
- земельна ділянка 279 м² (1/2 від загальної площі)
- квартира 52,5 м² (1/2 від загальної площі)
- квартира 54,85 м² (1/2 від загальної площі)
- дачний будинок 5 м² (1/2 від загальної площі)
- сума коштів на рахунках у банках 10 084 грн.

**Винокуров Сергій Маркіянович —
заступник Голови Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 1 319 422 грн
- квартира загальною площею 81,84 м²
- гараж 25,9 м²
- легковий автомобіль Toyota RAV-4 2007 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 1 950 000 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 554 003 грн
- земельна ділянка загальною площею 0,2 га
- квартира загальною площею 102 м²
- дачний будинок 320 м²
- легковий автомобіль Nissan X-TRAIL 2004 року випуску
- легковий автомобіль Suzuki Grand Vitara 2010 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 801 000 грн.

**Бринцев Василь Дмитрович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 585 923 грн
- 1/6 квартири загальною площею 144 м²
- земельний пай загальною площею 15,6 га (спадщина)
- земельна ділянка (присадибна) загальною площею 0,15 га
- житловий будинок загальною площею 125 м² (спадщина)

- житловий будинок загальною площею 223 м²
- садовий будинок загальною площею 42 м²
- гараж загальною площею 18 м²
- легковий автомобіль Subaru Legassi 2004 року випуску
- трактор Т-16 1985 року випуску (спадщина)
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 298 301 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 561 780 грн
- земельна ділянка загальною площею 0,15 га
- квартира загальною площею 50,9 м²
- 1/6 квартири загальною площею 144 м²
- гараж загальною площею 19,2 м²
- легковий автомобіль Hyundai Santa Fe 1998 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 1 970 800 грн
- номінальна вартість цінних паперів 2 383 грн.

**Вдовіченко Сергій Леонідович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 438 976 грн
- квартира загальною площею 95 м²
- легковий автомобіль Hyundai Santa Fe 2007 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 45 873 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 330 185 грн
- земельна ділянка загальною площею 0,2178 га
- житловий будинок 69,6 м²
- квартира загальною площею 48,4 м²
- легковий автомобіль Lexus RX-350 2007 року випуску.

**Гультай Михайло Мирославович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 432 434 грн
- земельна ділянка загальною площею 1 200 м²
- земельна ділянка загальною площею 30 м²
- квартира загальною площею 75,4 м²
- 1/3 квартири від загальної площі 173 м²

- гараж загальною площею 20,6 м²
 - легковий автомобіль Skoda Octavia 1999 року випуску
 - сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 36 372 грн.
- Відомості про доходи, нерухоме майно, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 1 676 грн
- земельна ділянка загальною площею 3 274 м²
- 1/3 квартири від загальної площі 173 м²
- легковий автомобіль Славута 2008 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 1 676 грн.

**Запорожець Михайло Петрович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 385 421 грн
- земельна ділянка загальною площею 0,9712 га
- земельна ділянка загальною площею 0,9711 га
- 1/3 квартири від загальної площі 105 м²
- легковий автомобіль Таврія ЗАЗ 2007 року випуску
- номінальна вартість цінних паперів — 175 008 грн.

**Кампо Володимир Михайлович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 508 804 грн
- земельна ділянка загальною площею 502 м²
- 1/3 будинку від загальної площі 113 м²
- 1/2 квартири від загальної площі 75 м²
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 139 309 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 114 523 грн
- 1/2 квартири від загальної площі 75 м²
- квартира загальною площею 37 м²
- квартира загальною площею 78 м²
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 175 136 грн.

**Колос Михайло Іванович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 355 658 грн
- 1/2 квартири від загальної площі 47 м²
- легковий автомобіль ЗАЗ-1105 1995 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 63 885 грн
- номінальна вартість цінних паперів 13,25 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 17 191 грн
- земельна ділянка загальною площею 1 000 м²
- 1/2 квартири від загальної площі 47 м²
- номінальна вартість цінних паперів 13,25 грн.

**Лилак Дмитро Дмитрович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 1 214 611 грн;
- земельна ділянка загальною площею 0,1000 га;
- легковий автомобіль Mazda-2 2008 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 1 122 386 грн
- номінальна вартість цінних паперів, отриманих за приватизаційні сертифікати, 3 865 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- квартира загальною площею 86,20 м².

**Маркуш Марія Андріївна —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 468 319 грн
- земельна ділянка загальною площею 1 200 м²
- квартира загальною площею 47 м²
- квартира загальною площею 27 м²
- інше нерухоме майно загальною площею 13,57 м²
- легковий автомобіль Audi-80 1996 року випуску
- легковий автомобіль Opel Astra Classic 2006 року випуску.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 72 103 грн
- земельні ділянки загальною площею 2 972 м², 2 130 м², 600 м², 2 949 м²
- житлові будинки 33,9 м², 84,07 м², 103,7 м²
- квартири загальною площею 81 м² та 55,7 м²
- гараж 22 м²
- інше нерухоме майно загальною площею 58,7 м², 103,79 м², 63,10 м².

**Овчаренко В'ячеслав Андрійович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 417 418 грн
- земельна ділянка загальною площею 60 900 м²
- житловий будинок загальною площею 200 м²
- житловий будинок 93 м²
- 1/3 квартири від загальної площі 116,4 м²
- гаражі 102,6 м² та 25 м²
- легковий автомобіль Subaru 2011 року випуску
- легковий автомобіль Mitsubishi 2009 року випуску
- вантажний автомобіль Volkswagen Multivan 2011 року випуску
- чотири мотоцикли Yamaha 2008, 2009, 2011 років випуску
- мотоцикл Атлантик 2008 року випуску
- мотоцикл Harley Davidson 2011 року випуску
- мотоцикл V Max 2010 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 40 000 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 49 415 грн
- земельна ділянка загальною площею 1 500 м²
- 1/3 квартири від загальної площі 116,4 м²
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 32 400 грн.

**Пасенюк Олександр Михайлович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 519 094 грн,
- земельна ділянка загальною площею 600 м²,
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 350 000 грн.

Пасенюк О. М. користується державною квартирою жилою площею 103,77 м².

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 42 939 грн
- земельна ділянка загальною площею 3 321 м²
- парко-місце загальною площею 12 м²
- легковий автомобіль Toyota 2007 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 123 000 грн
- розмір внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації 4 012 грн.

**Сергейчук Олег Анатолійович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 422 712 грн
- 1/6 квартири загальною площею 174,5 м².

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 74 354 грн
- 1/2 квартири загальною площею 174,5 м²
- квартира загальною площею 59,1 м²
- квартира загальною площею 68,8 м²
- інше нерухоме майно загальною площею 58,9 м².

**Стецюк Петро Богданович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 525 209 грн, у т.ч.:
 - заробітна плата 337 895 грн;
 - дохід від науково-викладацької роботи 72 676 грн;
 - проценти 6 475 грн.
- квартира загальною площею 150 м²
- 1/3 квартири від загальної площі 104 м²
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 100 000 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 114 910 грн
- 1/3 квартири від загальної площі 104 м²

- квартира загальною площею 127 м²
- легковий автомобіль Hyundai IX-35 2010 року випуску
- парко-місце загальною площею 12 м²
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 120 000 грн.

**Стрижак Андрій Андрійович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 454 812 грн
- 1/2 земельної ділянки від загальної площі 0,12 га
- 1/2 квартири від загальної площі 114 м²
- 1/2 дачного будинку від загальної площі 279 м²
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 108 465 грн.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 2 868 254 грн
- 1/2 земельної ділянки від загальної площі 0,12 га
- земельна ділянка загальною площею 0,07 га
- житловий будинок загальною площею 393 м²
- 1/2 квартири від загальної площі 114 м²
- 1/2 дачного будинку від загальної площі 279 м²
- легковий автомобіль Mercedes-Benz 2010 року випуску
- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 62 039 грн.

**Шаптала Наталя Костянтинівна —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 423 132 грн
- 1/2 квартири від загальної площі 98 м².

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 4 363 600 грн
- земельна ділянка загальною площею 1 344 м²
- житловий будинок загальною площею 288,4 м²
- легковий автомобіль Toyota 1996 року випуску
- легковий автомобіль Toyota 2005 року випуску
- легковий автомобіль Mercedes 2008 року випуску

- сума коштів на рахунках у банках та інших фінансових установах 1 200 000 грн.

**Шишкін Віктор Іванович —
суддя Конституційного Суду України**

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 481 053 грн, у т. ч.:
 - заробітна плата 348 758 грн;
 - дохід від викладацької діяльності 24 131 грн;
 - грошове утримання судді 108 163 грн.
- 1/4 частина квартири — 32,025 м²
- гараж загальною площею 18 м²
- легковий автомобіль ВАЗ-21061 1991 року випуску.

Відомості про доходи, нерухоме майно, транспортні засоби, вклади у банках, цінні папери, що перебувають у власності, в оренді чи на іншому праві користування членів сім'ї декларанта:

- загальна сума сукупного доходу складає 144 051 грн
- земельна ділянка загальною площею 0,0999 га
- 1/2 частина квартири — 64,050 м².

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ

Конституційний Суд України вітає
члена Редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України»

БАРАБАША Юрія Григоровича —
доктора юридичних наук, доцента, проректора з навчальної роботи,
завідувача кафедри конституційного права України
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого» —
з обранням його членом-кореспондентом
Національної академії правових наук України
та бажає подальших здобутків у науковій діяльності.

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРІВ

Судді Конституційного Суду України та його Секретаріат щиро вітають

суддю Конституційного Суду України у відставці,
Голову Конституційного Суду України 2006–2007 років,
заслуженого юриста України,
члена Редакційної ради
«Вісника Конституційного Суду України»
ДОМБРОВСЬКОГО Івана Петровича з 65-річчям!

Шановний Іване Петровичу, Вас знають і поважають в Україні як відомого в державі юриста, шанованого суддю. Присвятивши свої професійний досвід, глибокі знання та життєву мудрість здійсненню судочинства, Ви зробили великий внесок у практичне втілення в життя принципу верховенства права та Конституції України.

Бажаємо Вам міцного здоров'я, родинного затишку та благополуччя, щасливих років довгого життя, незгасимої віри у краще майбутнє!

Хай доля буде прихильною і щедрою на світлі та радісні дні, нехай і надалі втілюються в життя Ваші мрії та сподівання, земних щедрот на многії літа!

Суддю Конституційного Суду України,
заслуженого юриста України
ШИШКІНА Віктора Івановича з 60-річчям!

Шановний Вікторе Івановичу, ми знаємо і шануємо Вас як добру, мудру, порядну людину, талановитого юриста, виваженого та неупередженого у прийнятті рішень. Завдяки високому професіоналізму та усвідомленню почуття відповідальності за долю суспільства і держави Ви здобули повагу українського народу, підвищили довіру до діяльності Конституційного Суду України у справі утвердження справедливості, правопорядку і законності. Високої оцінки заслуговує Ваша активна участь у поширенні правових знань, посиленні соціального захисту громадян.

Ювілей — це момент, коли ми входимо в новий відлік часу, оцінюючи підсумки і визначаючи нові рубежі. Віддаючи належне зробленому і досягнутому Вами, впевнені, що головне і вирішальне у Вашому житті ще попереду, а багатий досвід, освіченість, інтелігентність — запорука цього. Тож нехай Ваш невичерпний потенціал та ентузіазм сприяє новим здобуткам у праці в ім'я України.

Від усієї душі бажаємо Вам міцного здоров'я, наснаги, радості спілкування в родинному і товариському колі та творчого натхнення!

Завідувач *Відповідальний*
редакційно-видавничого відділу *секретар*
Секретаріату **К. Пігнаста**
Конституційного Суду України тел.: 0 (44) 238-11-54
С. Сидоренко e-mail: court@ccu.gov.ua
тел.: 0 (44) 238-10-32

Видавець
Видавничий Дім «Ін Юре»
Україна, 04107, Київ-107, вул. Багговутівська, 17–21
Тел./факс: 0 (44) 537-51-07
E-mail: info@inyure.kiev.ua
www.inyure.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2191 від 20.05.2005 р.

Над випуском працювали:

Пазенко О. С.,
Горбаченко О. В.,
Тюфякіна О. В.,
Пінчук Л. Я.,
Карташова О. Р.

Підписано до друку 18.04.2012.
Формат 70 x 100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 15,6. Обл. вид.-арк. 12,35.
Зам. № 12-351.
Наклад 570
Ціна договірна

Віддруковано у **ЗАТ «ВІПОЛ»**
Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 752 від 27.12.2001 р.